

POTUNGĀUE PA'ANGA
PULE'ANGA TONGA

PALANI NGĀUE MO E PATISETI
2025/2026

Kanotohi

TALAMU'AKI MEI HE 'EIKI MINISITĀ	5
PŌPOAKI MEI HE PULE LAHI E POTUNGĀUE PA'ANGA	6
A. FAKAMATALA KONGA LALAHĪ 'A E PALANI NGĀUE 'A E POTUNGĀUE PA'ANGA	7
01. MAPE FAKAHOKO FATONGIA KI HE OLA 'A E POTUNGĀUE '	7
02. FATONGIA	9
03. NGAĀHI LAO, TU'UTU'UNI MO E PALANI	9
04. FA'UNGA PALANI LANGA FAKALAKALAKA 'A TONGA (TSDF II)	11
04.1. Ngaahi Kaveinga Fakafonua mei he Fa'unga Palani Fakalakalaka 'a Tonga (TSDF II) 'oku ngāue ki ai e Potungāue Pa'anga'	11
04.2. Ngaahi Kaveinga Ngāue Fakapotungāue 'i he TSDF 'oku ngāue ki ai 'a e Potungāue Pa'anga (MOF)	11
05. NGAĀHI KAVEINGA NGĀUE LALAHĪ 'A E PULE'ANGA (GPA)	12
05.1. Fokotu'utu'u Ngāue ki he Patiseti 2025/26-2027/28:	16
05.2. Ngaahi Kupu Fengāue'aki	16
06. NGAĀHI POLOKALAMA NGĀUE	17
07. NGAĀHI TAUMU'A NGĀUE 'A E NGAĀHI VA'A 'A E POTUNGĀUE	18
08. FA'UNGA MO E FATONGIA FAKA-POTUNGĀUE 'A E POTUNGĀUE PA'ANGA '	23
09. PALANI KI HE NGAĀHI FAKALELEI ' MO E FOKOTU'U FO'OU '	23
09.1. Tu'uloa e 'Ekonōmika Fakalukufua	26
09.2. Langa 'a e Tu'unga matu'uekina mei he Fakatamaki '	28
09.3. Mateuteu ki he ngaahi Fakatamaki ' : Fa'unga Palani ki he Fakaakeake mei he ngaahi fakatamaki ' .(DRFS).....	31
09.4. 'Iuniti Tokangaekina 'a e Ma'u'anga Fakamatala ' (IFMIS) mo e Ngāue'aki e Komipiuta ' (E-Gov).....	32
09.5. Tauhi mo Fakamālohia 'o e Tu'utu'uni Ngāue.....	33
09.6. Palani Ngāue, Patiseti, Ngāue Faka'ekonōmika	36
10. NGAĀHI LILIU KI HE PATISETI FAKAPA'ANGA 'A E POTUNGĀUE '	38
11. PATISETI MO E KAU NGĀUE	39
E. NGAĀHI POLOKALAMA MO E POLOKALAMA SI'I 'A E POTUNGĀUE PA'ANGA	41
POLOKALAMA 08.1: PULE'I MO E FALE'I.....	41
Polokalama Si'i 08.1.01: Va'a Pule mo e Tataki - 'Ōfisi 'o e Ministā (OoM).....	42
Polokalama Si'i 08.1.02: Va'a Pule mo e Tataki - 'Ōfisi 'o e Pule Lahi 'o e Potungāue (OCEO).....	43
Polokalama Si'i 08.1.03: Va'a 'Ātita Fakaloto'i Potungāue (IAD).....	45
Polokalama Si'i 08.1.04: Va'a Fakahoko Ngāue – Tafa'aki ki he Ngāue Fakapa'anga/Patiseti/Ngaahi Koloa mo e Fakatau Koloa.	47
Polokalama Si'i 08.1.05: Va'a Tokoni Ngāue(CSD) Tafa'aki ki he kau Ngāue, Fakahoko Ngāue, Ngaahi Palani Ngāue mo e Lipooti Ngāue, Tauhi 'Apingāue mo e Lekooti Ngāue (CSS HRPM)	52
Polokalama Si'i 08.1.06: Va'a Ma'u'anga Fakamatala, Fetu'utaki mo e Tekinolosa (ICTD)	56
PATISETI MO E KAU NGĀUE 'A E VA'A MA'U'ANGA FAKAMATALA ' , FETU'UTAKI MO TEKINOLOSIA ' (ICTD).	59
POLOKALAMA 08.2: VA'A 'EKONŌMIKA MO E FALE'I FAKAPA'ANGA, VA'A PATISETI ' , VA'A POLŌSEKI MO E PULE'I 'O E NGAĀHI TOKONI, TOKANGAEKINA E FAKALAKALAKA 'O E NGAĀHI NGĀUE KI HE MATU'UAKI 'O E NGAĀHI FAINGATA'A ' MO HONO FAKAPA'ANGA ' MO E PULE'I 'O E NGAĀHI ME'A FAKAPA'ANGA/ FEKUMI MO E FAKALAKALAKA.	60
POLOKALAMA SI'I 08.2.01: VA'A 'EKONŌMIKA MO E FALE'I FAKAPA'ANGA (EFPD).....	60
Polokalama Si'i 08.2.02: Va'a Patiseti (BD).....	67
Polokalama Si'i 08.2.03: Va'a Pule'i 'o e Nga'ahi Tokoni mo e Va'a ki hono Tokanga'i e Fakalakalaka 'o e ngaahi ngāue ki he Matu'uaki 'o e Ngaahi Faingata'a. (AMRDD)	71
POLOKALAMA 08.3: PALANI KI HE NGĀUE FAKAPA'ANGA, PULE'I E FAKATAU KOLOA MO E NGĀUE 'A E PULE'ANGA, MO E FAKAHOKO NGAĀHI NGĀUE FAKAPA'ANGA	78
Polokalama Si'i 08.3.01 Va'a Palani ki he Ngāue Fakapa'anga (FFD)/Va'a Pule'i 'o e ngaahi me'a fakapa'anga Fekumi mo e Fakalakalaka (PFM/R&D)	78
Polokalama Si'i 08.3.02: Va'a Pule'i e Fakatau Koloa mo e Ngāue 'a e Pule'anga (PD).....	89
Polokalama Si'i 08.3.03: Va'a Fakahoko Ngaahi Ngāue Fakapa'anga (TD)	92
POLOKALAMA 08.4: NGAĀHI TOKONI FAKAPAANGA 'A E PULEANGA (GGF)	95
POLOKALAMA 08.5: NGAĀHI NŌ 'A E PULE'ANGA	96
F. TAIMI TĒPILE KI HE TAUMU'A NGĀUE FAKAKĀTOA MO E ME'AFUA TEFITO MA'AE POTUNGĀUE PA'ANGA 2025/2026	97
H. FAKAMĀ'OPO'OPO	100

Tuku ‘atā pē ’i he ‘uhinga

Lisi e Ngaahi Fakanounou

1. ADB	Pangikē Fakalakalaka `a `Ēsia
2. AMRDD	Va'a Tokoni & Fakalakalaka ke Matu'uekina e Fakatamaki
3. BD	Va` a Patiseti
4. BSFE	Fokotu'utu'u Patiseti mo e Fakapa'anga
5. CEO	Pule Lahi 'o e Potungāue
6. CoA	Ngaahi Fika `Akauni
7. COFOG	Fakalakalalasi e Fatongia e Pule'anga
8. CP	Palani Ngāue Fakata'u 3
9. CSD FPMS	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Fakapa'anga e Potungāue
10. CSD HRPMS	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue
11. CSDRMS	Sisitemi `a e Kominueli ki hono Lēkooti e Ngaahi Mo`ua
12. CSFU	'Iuniti Tokangaekina Fakatahataha e Ngaahi Langa Fakalakalaka
13. DCEO	Tokoni Pule Lahi e Potungāue
14. EFPD	Va` a `Ekonomika mo e Fale'i Fakapa`anga
15. FFD	Va` a Palani e Founangāue Fakapa`anga
16. FY	Ta'u Fakapa'anga
17. FYMP	Palani Ngāue Ta'u Fakapa'anga
18. GDL	Nō Langa Fakalakalaka `a e Pule`anga
19. GFS	Setisitika Fakapa`anga `a e Pule`anga
20. GGF	Ngaahi Tokoni Fakapa'anga `a e Pule'anga
21. GPA	Ngaahi Kaveinga Ngāue Lalahi `a e Pule'anga
22. GPC	Kōmiti Fakatau Lalahi `a e Pule'anga
23. HoD	Taki e Va'a Ngāue
24. HR	Kau Ngāue
25. IAD	Va` a `Ātita Fakaloto`i Potungāue
26. ICTD	Va` a Ma`u`anga Fakamatala, Fetu`utaki mo e Tekinolosia
27. IFMIS	Sisitemi ki hono Mapule`i e Ngaahi Fakamatala Fakapa`anga
28. IMF	Kautaha Fakavaha'apule'anga ki he Tupu Faka'ekonomika
29. IPSAS	Tu`unga Fakavaha`a Pule`anga `o e Fakamatala Pa`anga
30. JD	Fakamatala Taumu'a Ngāue Tautaha
31. KPIs	Ngaahi Me'afua Tefito `o ha Ngāue
32. LD	Va'a Pule mo Tataki
33. MDAs	Ngaahi Potungāue `a e Pule`anga
34. M&E	Muimui'i mo Sivi'i ha Ngāue
35. MOF	Potungāue Pa`anga
36. MINOFA	Potungāue ki Muli
37. MIS	Fakakātoaange mo tolongaange
38. NIIP	Palani Langa Lalahi Fakafonua
39. NPD	Va'a Palani Fakafonua, 'Ōfisi Palēmia
40. OCEO	'Ōfisi 'o e Pule Lahi e Potungāue
41. OoM	'Ōfisi 'o e Minisitā
42. OPSC	`Ōfisi `o e Komisoni ki he Kau Ngāue Fakapule`anga
43. PADCC	Komiti Tataki Tokoni Poloseki Fakalakala
44. PD	Va'a Fakatau Lalahi `a e Pule'anga
45. PFM	Mapule'i e Ngāue Fakapa'anga `a e Pule'anga
46. PFMRDD	Va'a Mapule'i e Ngāue Fakapa'anga `a e Pule'anga, Fekumi mo e Fakalakalaka
47. PFTAC	Kōmiti Tokoni Fakapa'anga ki he Ngāue Fakatekinikale
48. PMO	'Ōfisi Palēmia
49. PSC	Komisoni ki he Kau Ngāue Fakapule`anga
50. RRP	Palani Langa Fakaakeake
51. SDGs	Ngaahi Taumu`a Fakalakalaka Tu'uloa
52. SGGB	Fale Fakapule`anga Sangato Siaosi
53. SOPs	Ngaahi Founa Ngāue Totonu
54. TC	Saikolone Fakatalopiki
55. TOD	Va'a Totongi Pa'anga
56. TDB	Pangikē Fakalakalaka `a Tonga
57. TOR	Fakamatala Taumu'a Ngāue mo e Founa hono Sivi'i
58. TSDF II	Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka `a Tonga

TALAMU'AKI MEI HE 'EIKI MINISITĀ

'Oku ou faka'apa'apa mo fiefia ke fakahū atu 'a e Palani Fakata'u Tolu mo e Fakamatala Fakalukufua 'o e Patiseti 'a e Potungāue Pa'anga' ki he ngaahi Ta'u Fakapa'anga 2025/26 – 2027/28. 'Oku hā atu 'i he palani ko 'eni' 'a e tefito'i fatongia 'o e potungāue', tefito'i taumu'a ngāue', pea mo e ola 'oku 'amanaki ke a'usia 'e ha potungāue 'ok kaunga ki he ngaahi ngāue kotoa 'a e Pule'anga', ke ne tataki 'a e fakahoko fatongia' ke tokonia 'a e fakalalakaka faka'ekonōmika 'a Tonga'.

Ko ha sino ngāue 'oku ne takimu'a 'a e tupu faka'ekonōmika', 'oku kei faitōtōivi ai pē 'a e potungāue' 'i he poupou ki he Pule'anga' 'i he 'ulifohe ke kātēkina 'a e ngaahi ta'au 'o ha 'ātakai feliuliaki pea mo hono ngaahi pole'. Ke fenāpasi mo e ngaahi tefito'i Taumu'a Ngāue lolotonga 'a e Pule'anga', 'oku fakamamafa ai 'a e potungāue' ke

toe fakapapau'i ange 'a e ngaahi kaveinga ngāue' pea mo to e fakatokanga'ange 'oku vahevahe taa mo ngāue'aki fakapatonu 'a e pa'anga' mo e ngaahi koloa ngāue' ki he ngaahi tafa'aki mo e ngāue tefito 'oku fu'u fiema'u' pea matu'aki tokoni ke fakapapau'i 'a e tu'unga matu'uekina mo pau 'a e founa 'o e fakahoko ngāue', ke tokonia ha tu'unga lelei mo tu'ulua 'a e fonua'. Ko e Palani Fakata'u Tolu 'a e potungāue' 'oku fakamamafa 'i he ngaahi kaveinga ngāue tefito 'e tolu ko 'eni':

1. Tu'unga Matu'uekina Fakafonua;
2. Fakalalakaka 'i he Sekitoa Fakasōsiale;
3. Fakalalakaka Faka'ekonōmika mo e Sekitoa Fakapule'anga.

Ko e ngaahi tefito'i kaveinga ko 'eni' 'oku fakaikiiki atu ia 'i he ngaahi taumu'a ngāue 'e fitu (7), holo hifo mei he ngaahi taumu'a 'e hiva (9) 'i he ngaahi ta'u kimu'a'. Ko e ngaahi taumu'a ngāue 'e fitu ko 'eni' 'oku nau fakahoko ha fatongia mahu'inga ke toe fakalalakaka'i ange ai 'a e taumu'a fakafonua ke **"Paotoloaki 'a e Fakalalakaka ke Fakalekesi 'a e Mo'ui ki he Taha Kotoa"**.

'Oku hā mei he Palani Fakata'u Tolu 'a e potungāue' (2025/26 – 2027/28) 'a e fa'unga ngāue ke fakalele 'aki 'a e potungāue' 'a ia 'oku fiema'u ke a'usia 'aki 'a 'ene tefito'i fatongia', ngāue mo e me'afua tefito ki he fakahoko ngāue pē KPI. Ko e Palani Fakata'u Tolu mo e Patiseti ko 'eni' te ne fakapapau'i 'oku fakahoko lelei mo taa 'a 'ene taumu'a ngāue', pea ma'ama'a, taimi tatau 'e malava pē 'o fakahoko 'a e ngāue' 'aki 'a e me'a ngāue 'oku ma'u' mo a'usia 'a e ola 'oku 'amanaki kiai'.

'Oku matu'aki hounga'ia foki 'a e potungāue' 'i he hokohoko atu 'a e fetokoni'aki mo e ngāue fakataha pea mo e ngaahi kupu felāve'i', tatau pē 'i Tonga' ni mo tu'apule'anga, 'a ia 'oku hoko 'a e vā fengāue'aki fakataha ni ke a'usia ai 'e he potungāue' 'ene tāketi' mo fakapapau'i 'oku tali ui 'i he taimi 'a 'ene fakahoko fatongia'.

'I he kelesi, poto, mo e tataki 'a e 'Otua', 'oku ou lotolahi ko e tataki 'a e potungāue', 'i he to'o fatongia 'a e Pule Lahi 'o e potungāue' mo e poupou 'a e kaungāue', 'e matu'aki tokoni ia ke fakahoko lelei ai hono ngaue'aki 'a e Palani Fakata'u Tolu ni, ke a'usia lelei ange ai 'a e ngaahi taumu'a ngāue fakafonua' fakalukufua, pea ke fakakakato 'a e fakahoko ngāue' ki ha tu'unga ma'olunga mo lelei, mo a'usia 'a e visone ke **"Paotoloaki 'a e Fakalalakaka ke Fakalekesi 'a e Mo'ui ki he Taha Kotoa."**

Faka'apa'apa atu,

Hon. Dr. 'Aisake Valu Eke
Minisitā Pa'anga

PŌPOAKI mei he PULE LAHI e POTUNGĀUE PA'ANGA

Ko e Palani Ngāue Fakata'u Tolu mo e Fakalukufua 'o e Patiseti 'a e Potungāue Pa'anga' ki he ngaahi Ta'u Fakapa'anga 2025/26 – 2027/28 'oku 'oatu ai 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue ki hono fakahoko 'o e tefito'i fatongia 'o e potungāue'. Koe'uhi' ke fenāpasi mo e ngaahi tefito'i taumu'a ngāue 'e tolu 'a e Pule'anga' pea mo 'ene ngaahi kaveinga ngāue lalahi 'e fitu', 'oku tuku atu ai 'a e founa 'e tokoni ai 'a e ngaahi tefito'i taumu'a mo e ngaahi ngāue 'a e potungāue' ki hono a'usia taumu'a fakafonua 'a e Fa'unga Palani Fakalakalaka Fakafonua 'a Tonga pe TSDF II ke *“paotoloaki 'a e fakalakalaka 'i Tonga ke fakalekesi 'a e mo'ui ki he taha kotoa.”*

'I he ta'u 'e tolu ka hoko', 'e hokohoko atu ai pē 'a e tokoni 'a e potungāue' ki he pule'anga' 'i hono fakahoko 'a e ngaahi ngāue 'oku hā 'i he palani ko 'eni', 'aki hono toe fakapapau'i ange 'a e ngaahi tefito'i kaveinga ngāue mo fiema'u' mo to e toe fakatokanga' iange 'oku vahevahe taa'u mo ngāue'aki fakapatonu 'a e pa'anga' mo e ngaahi koloa ngāue' ki he ngaahi ngāue tefito 'oku fu'u fiema'u'. Ko e ngaahi ngāue ko 'eni' 'oku fakataumu'a kotoa pē ki ha fonua te ne matu'uekina mo tu'uloa ai 'a e fakalakalaka' 'o tatau pē 'i he sekitoa fakasōsiale', 'ekonōmika', pea pehē ki he sekitoa fakapule'anga'.

Ke a'usia 'a e ngaahi ngāue ne toe fai hono vakavakai'i ko 'eni', 'oku toe fakapotopoto'i mo leva'i lelei ange 'e he potungāue' 'a hono ngāue'aki 'o e pa'anga' mo e koloa ngāue', toe feongoongoi mo fe'ilonaki ange 'a e ngaahi Va'a Ngāue 'a e potungāue', pea mo fakahoko 'a e ngaahi ngāue kotoa 'oku malava ke fakahoko'. 'Oku toe fakamamafa'i foki 'i he Palani ngāue ni 'a e tūkingata 'a e potungāue' ke taliui ki hono fatongia', fakahoko lelei e fatongia' pea ke toe fakalakalaka ange, taimi tatau 'oku fakapapau'i 'e kei pukepuke pē mo leva'i lelei 'a e ngaahi ngāue fakapa'anga' pea mo kei lelei mo taa'u pē 'a e fakahoko fatongia'.

'Oku mau hounga'ia he ngaahi tokoni mo e poupou kotoa pē mei he ngaahi kupu ngāue felāve'i kotoa pea mo e ngaahi hoa ngāue ki he fakalakalaka', 'a ia ko e fetākinima mo ngāue fakataha ko 'eni' ko e poutuliki mahu'inga ki ha a'usia lelei 'a hono fakahoko 'o e palani ngāue ni'. 'Oku ou 'amanaki lelei foki ki ha ngāue fakataha pea mo e ngaahi Va'a 'a e potungāue' pea mo e ngaahi hoa ngāue kotoa pē ke fakahoko 'a e Palani Ngāue' ni ke a'usia 'a e ngaahi taumu'a ngāue 'a e potungāue ke fakahoko ki he Pule'anga' pea mo e kakai 'o Tonga'.

Faka'apa'apa atu,

Kilisitina Tiane Tuaimeli'api
Pule Lahi 'o e Potungāue Pa'anga

A. FAKAMATALA KONGA LALAHĪ 'A E PALANI NGĀUE 'A E POTUNGĀUE PA'ANGA

01. MAPE FAKAHOKO FATONGIA KI HE OLA 'A E POTUNGĀUE

Ko e Mape Fakahoko Fatongia ki he Ola 'a e Potungāue', 'oku hā atu ai 'a e fekau'aki 'o e ngaahi ola 'a e Potungāue 'i he ngaahi lēvolo kehekehe 'i hono fakafenapasi pea mo e Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga II (TSDF II).

'Oku fakaivā 'e he Potungāue 'a e kaveinga 'e 7 'a ia ko e:

1.1 *Lelei ange mo tuuloa a hono tokangai 'o e tuunga fakaekonomika fakalukufua*

1.2 *Vāofi ange 'a e tākaua 'a e Pule'anga' mo e Sekitoa Taautaha' ke tupulekina 'a e tupu faka'ekonōmika';*

3.1 *Ke to e lelei ange, vave, faingofua, ma'ama'a, faitotonu, 'ata ki tu'a pea mo tu'u tau'atāina 'a e ngaue fakapule'anga 'o fakamamafa taha pe 'i he ngaahi tefito'i taumu'a ngaue.*

3.3 *Tuku atu 'a e fatongia fakapa'anga 'a e Potungaue ki he ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga ke to e leleiange mo ngaue vaofi mo e kakai.*

3.6 *Ke to e lelei ange 'a e fengāue'aki pea mo hotau ngaahi hoa ki he fakalakalaka ke fakapapau'i 'oku hokohoko lelei pe 'a 'enau tokoni' fakatatau ngaahi tefito'i taumu'a ngaue 'a e Pule'anga*

4.3 *Ke to e falala'anga ange, malu mo malava 'o ma'u e ngaahi fakamatala mo e fetu'utaki fakatekinolosia 'oku ngāue'aki 'i ha founa fo'ou mo lahi, pea mo ha founa 'oku kau kotoa ki ai 'a e taha kotoa.*

5.4 *Fakalelei'i 'a e tu'unga matu'uekina ki he ngaahi faingata'a fakanatula pea mo e ola tamaki 'o e feliuliuaki e 'ea.*

'Oku tokoni eni ke a'usia 'a e kaveinga ngaue fakafonua 'e fa (4) 'a ia ko e:

A. *Longomo'ui e 'ilo mo e taukei, kaukatoa, mo e tu'uloa 'a e tu'unga faka'ekonōmika;*

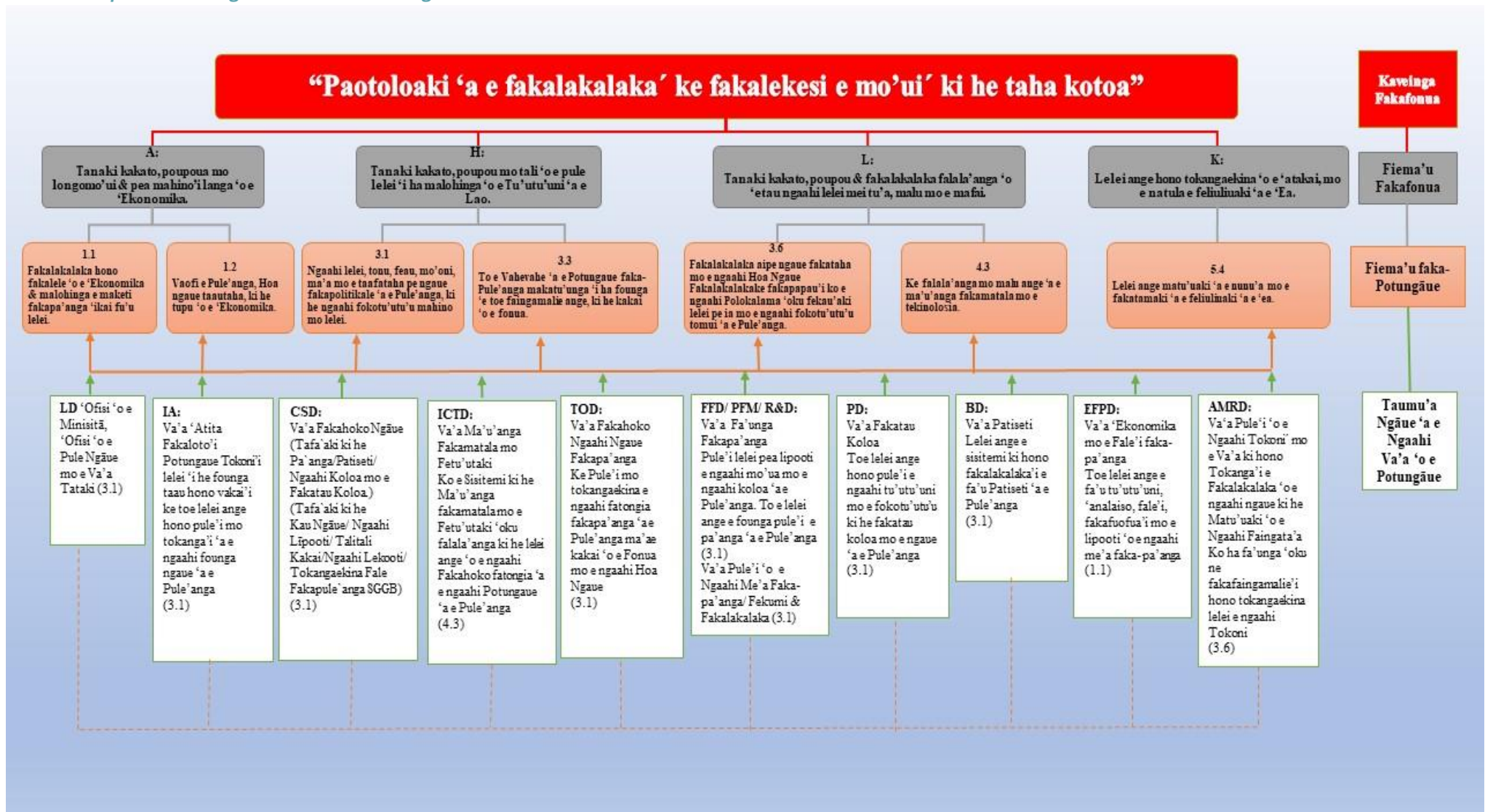
H. *Taliui ki he pule lelei' mo fakamālohia e pule 'a e lao';*

K. *Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele' mo e 'ātakai', pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea; mo e*

L. *Hokohoko atu e ngaahi ngāue tauhi vā mo tu'apule'anga', malu'i 'o e fonua' pea mo e pule tau'atāina'.*

Ko e ngaahi kaveinga faka-fonua 'oku ha 'i 'olunga', 'oku nau tokoni ke a'usia 'a e vīsone fakafonua **"Ke Paotoloaki 'a e Fakalakalaka ke Fakalekesi 'a e Mo'ui ki he Taha Kotoa"**. 'Oku fakakulupu 'a e ngaahi ola' ki he Va'a takitaha ke nau ngāue ki ai; 'oku hā atu e fakanounou e hingoa 'o e Va'a' mo e fika 'o e ola'. Ko e fika ki he kaveinga ngāue 'oku fakatatau pe ia ki he Palani Fakafonua'. Koe'uhi' ko e Potungāue tefito eni, 'oku mahu'inga hono fatongia' ke fakaivā e ngaahi kaveinga ngāue kotoa 'o e Palani Fakafonua'. 'Oku fakamatala'i atu 'i he Palani 'a e Potungāue 'a hono fa'u 'o e Mape Fakahoko Fatongia ki he Ola 'a e Potungāue'. 'Oku hā atu mo e konga si'i 'i he patiseti 'a e Potungāue' 'oku ne fakaivā 'a e fakahoko fatongia' ke a'usia 'a e ngaahi ola 'oku hā atu 'i he mape'.

Fika 1: Mape Halafononga ki he Ola 'a e Potungāue

02. FATONGIA

Ko e Potungāue Pa'anga 'a e tefito 'i Potungāue mahu'inga 'a e Pule'anga 'a ia ko hono ngaahi fatongia 'oku hā mahino ia 'i he Konisitūtone', Ngaahi Lao', pea mo e Ngaahi aleapau faka-vaha 'a Pule'anga'. 'Oku makatu'unga heni 'a e lahi e ngaahi Kupu fengāue'aki 'o e Potungāue Pa'anga', kau ai 'a e Kapineti', Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga', Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga', Ngaahi Sekitoa Taautaha', ngaahi tūkui kolo' mo e kakai 'o e fonua'.

Tānaki atu ki he ngaahi fatongia mei he Fa`unga Palani Langa Fakalakalaka `a Tonga' (TSDF II), ko e ngaahi fatongia 'o e Potungāue', 'oku to e fakatefito 'i he ngaahi Palani faka-sekitoa mo e ngaahi aleapau fakavaha'a Pule'anga mo e ngaahi hoa ngāue mei muli pea mo e kautaha fakavaha'a Pule'anga, hangē ko e 'Āsenita 2030, mo e ngaahi Taumu'a ki he Fakalakalaka Tu'uloa (SDGs).

Koe'uhi' ko e Potungāue Pa'anga' ko e Potungāue Tefito 'oku fakahoko fatongia he lēvolo 'e 2:

- (i) 'Oku fakahoko 'a e ngaahi fatongia tatau mo e Potungāue Fakapule'anga',
- (ii) 'Oku fakahoko fatongia ko e Potungāue tefito, 'o fa'u 'a e ngaahi tu'utu'uni mo tataki 'a e patiseti 'a e ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga'.

'Oku mahu'inga 'a e ongo fatongia' ka e malava ke a'usia 'a e tu'unga mā'olunga 'o e ola e fakahoko fatongia 'a e Potungāue'.

Hangē ko eni, ko e Potungāue faka Pule'anga' ke 'i ai 'ene palani, patiseti, palani ki he founa fakatau' 'a ia 'oku tataki mei he ngaahi ola fakahoko fatongia pē 'a e Potungāue', 'a ia 'oku tuku atu 'a e founa ngāue mo tokoni ki he ngaahi taumu'a ngāue'.

03. NGAHI LAO, TU'UTU'UNI MO E PALANI

1. Ko e Konisitūtone 'o Tonga (Fakalelei) 2016	13. Lao ki he Fakatahataha'i 'a e Pa'anga Vāhenga Mālōlō
2. Lao 'a e Pule'anga (Fakalelei) 2020	14. Lao Bretton Wood (Fakalelei) 2016
3. Lao ki hono Pule'i 'o e Pa'anga 'a e Fonua (Fakalelei) 2016	15. Ngaahi Tu'utu'uni ki he Fakatau Fakapule'anga (Fakalelei) 2016.
4. Lao ki he 'Ātita 'a e Fonua (Fakalelei) 2020	16. Tu'utu'uni ki he Pa'anga Hū Mai (Fakalelei) 1988
5. Lao ki he Ngāue Fakapule'anga 'a e Fonua (Fakalelei) 2020	17. Ngaahi Tu'utu'uni 'Ātita Fakaloto'i Potungāue
6. Lao 2021/2022 ki hono Vahevahe Atu 'a e Pa'anga 2021	18. Ngaahi Aleapau Fakavaha'a Pule'anga
7. Lao ki he Poate 'o e Kau Ma'u Vāhenga Mālōlō (Fakalelei) 2020	19. Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga II
8. Lao ki he Kau Ma'u Vāhenga Mālōlō (Fakalelei) 2016	20. Ngaahi Fiema'u Vivili 'a e Pule'anga (2021/2022)
9. Lao ki he Pangikē Pule Fakafonua 'a Tonga (Fakalelei) 2020	21. Ngaahi Liliu ki he Mape Halafononga 'o e Ngaahi Tu'utu'uni ki he Pa'anga 'a e Fonua
10. Lao ki he Pa'anga Talāsiti 'a e Fonua (Fakalelei) 2020	22. Ngaahi Tu'utu'uni Kapineti
11. Lao ki he Pa'anga Fakavavevave (Fakalelei) 2020	23. Ngaahi Tu'utu'uni Komisoni 'a e Kau Ngāue Fakapule'anga'
12. Lao ki he Fakafuofua'i e Vāhenga 2010	24. Lao ki he ngaahi kautaha 'a e Pule'anga'

25. Ko e ngaahi Tu'utu'uni 'o e Fale Alea
26. Lao ki he Pa'anga Malōlō mo e ngaahi Monu'ia 'a e kau ngāue
27. Lao ki he Ngaahi Kautaha 'a e Pule'anga
28. Lao ki he Ako
29. Lao ki he fefononga'aki pasese mo e ngaahi uta 'i Tahi.
30. Lao ki hono fe'ave'aki 'o e ngaahi uta 'i Tahi.
31. Lao ki hono fe'aveaki 'o e ngaahi uta he 'ea.
32. Lao ki he ngaahi Kautaha fe'aveaki 'o e Pa'anga.
33. Lao ki he fefolau'aki 'i Tahi (fakangatangata 'o e ngaahi mo'ua)
34. Lao ki hono ngāue'aki hala 'o e Pa'anga mo e ngaahi Hia.
35. Lao ki he Vāhenga Mālōlō
36. Lao ki he sevesi fakapositi 'ofisi.
37. Lao ki he ngaahi monū'ia mo e malu'i makehe.
38. Lao ki he 'Uhila

39. Lao ki he Kautaha Fetu'utaki 'a Tonga.
40. Lao ki hono faka'ai'ai e mo'ui lelei.
41. Lao ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga
42. Lao ki he Feliuliuaki e 'ea
43. Lao ki he Fakafetongi e pa'anga Muli
44. Lao ki he Hala Pule'anga
45. Lao ki he Vai
46. Lao ki hono tu'utu'uni'i e ngaahi langa fale.
47. Lao ki he Pangikē Fakalakalaka 'a 'Esia.
48. Lao ki he malu'i 'o e famili.
49. Lao ki he fokoutua 'o e ngaahi monumanu.
50. Lao ki he ngaahi me'amo'ui 'o Tahi.
51. Lao ki he ngaahi Pa'anga Talasiti 'a Tonga.
52. Lao ki he Pangikē
53. Lao ki he Fetukutuku
54. Lao ki he Fetukutuku 'o e kau muli.
55. Lao ki he Sikolasipi Siupeli 'a Kuini Salote
56. Lao ki he Pa'anga ki hono fetongi 'o e ngaahi Vaka
57. Lao ki he ngaahi faihia
58. Lao ki he ngaahi kautaha fakapa'anga iiki

'Oku lolotonga fakahoko e ngāue ke to e vakai'i 'a e ngaahi lao mo e tu'utu'uni ki hono pule'i 'o e pa'anga 'a e Pule'anga tautefito ki he ngaahi lao mo e tu'utu'uni mei he ngaahi ta'u kuohili. 'Oku taumu'a eni ke fenāpasi 'a e ngaahi lao mo e tu'utu'uni ki he ngaahi fakalakalaka 'o e 'aho ni' ke makatu'unga ai 'a e tupu faka'ekonōmika mo fakasōsiale.

04. FA'UNGA PALANI LANGA FAKALAKALAKA 'A TONGA (TSDF II)

Ko e Potungāue Pa'anga ' ko e potungāue tefito 'a e Pule'anga', pea 'oku ne fakaivia 'a e kotoa 'o e ngaahi kaveinga fakafonua mo fakapotungāue 'i he TSDF II 2015 – 2025. Na'e fakahoko 'e he Potungāue ' hono fa'u 'o e TSDF II ki he ta'u 'e hongofulu mo e ngaahi fakalalakalaka tefito ma'ae fonua '. Ko e Ngaahi Tefito'I Kaveinga Ngaue 'a e Pule'anga (GPA), 'oku fakata'u 4 ia 'o makatu'unga he ngaahi fakalalakalaka tefito 'a e Pule'anga ' 'oku ne lolotonga tataki 'a e fonua ' mo leva'i hono vahevahe 'o e ivi ngāue 'a e Pule'anga '. 'A ia ko e GPA ko e konga si'i pe ia 'o e TSDF II 'oku ne 'omeia 'a e konga ke fakamamafa ki ai 'a e ngāue '.

'Oku to e tokoni 'a e Potungāue ' ki hono ngāue'i 'o e Palani Fakafonua ' (TSDF II) 'aki hono fa'u e palani fakaikiiki mo e tu'utu'uni kau ai hono 'analaiso faka'ekonōmika 'o e ngaahi tu'utu'uni'; patiseti fakata'u tolu'; pule'i e founa fakatau 'a e Pule'anga', ngāue'i 'o e patiseti'; pule'i 'a e ngaahi nō 'a e Pule'anga' mo e tu'unga fakapa'anga'; leva'i 'o e polokalama ngāue mo e tokoni'; fakalalakalaka hili e fakatamaki ' mo hono fakapa'anga mo e ngaahi ngāue fakapa'anga mo e koloa 'a e Pule'anga '.

`Oku fakatokana` i foki 'I he Palani Ngaue ko eni, ko e Fa`unga Palanai Fakalalakalaka `a Tonga (TSDFII 0 'oku kakato ia `i he Ta`u Fakapa`anga 2025. Ko ia ko e ngaahi teuteu ki he TSDFIII 'e fakahoko ia 'i he Ta`u Fakapa`anga ko eni.

04.1. Ngaahi Kaveinga Fakafonua mei he Fa'unga Palani Fakalalakalaka 'a Tonga (TSDF II) 'oku ngāue ki ai e Potungāue Pa'anga'

'Oku ngāue 'a e Potungāue ' ki he kaveinga fakafonua 'e (4) fā mei he (7) fitu 'o e TSDF II:

- A. Longomo'ui e 'ilo mo e taukei, kau katoa, mo e tu'uloa 'a e tu'unga faka'ekonōmika;
- H. Taliui ki he pule lelei' mo fakamālohia e pule 'a e lao';
- K. Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele' mo e 'ātakai', pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliaki 'o e 'ea; mo e
- L. Hokohoko atu e ngaahi ngāue tauhi vā mo tu'apule'anga', malu'i 'o e fonua' pea mo e pule tau'atāina'.

04.2. Ngaahi Kaveinga Ngāue Fakapotungāue 'i he TSDF 'oku ngāue ki ai 'a e Potungāue Pa'anga (MOF)

Koe'uhi' ko e Potungāue tefito eni 'a e Pule'anga' 'oku nau tokanga'i 'a e Ngaahi Tokoni Fakapa'anga 'a e Pule'anga' (GGF), pea tokoni foki ki he kotoa 'o e Ngaahi Kaveinga Fakapotungāue he TSDF II. 'Oku ngāue fakapatonu 'a e Potungāue ' ki he ngaahi kaveinga ko eni ':

1.1 Lelei ange mo tu'uloa 'a hono tokanga'i 'o e tu'unga faka'ekonomika fakalukufua

Ke tokangaekina mo pukepuke 'a e tu'unga faka'ekonōmika ' pea mo e tu'unga fakapa'anga 'a e fonua ' koe'uhī' ke lele lelei 'a e ngaahi pisinisi 'a ia 'oku tafe mei ai ha ngaahi faingamālie ki he sōsaieti '.

1.2 Vāofi ange 'a e tākaua 'a e Pule'anga' mo e Sekitoa Taauteha' ke tupulekina 'a e tupu faka'ekonōmika'.

Fengāue`aki vāofi mo e ngaahi kautaha fakaPule'anga/ kautaha taauteha' ke a'usia ha tupu faka'ekonōmika pea pukepuke 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'i ha tu'unga malu mo tu'uloa.

3.1 Ke to e lelei ange, vave, faingofua, ma'ama'a, faitotonu, 'ata ki tu'a pea mo tu'u tau'atāina 'a e ngaue fakapule'anga 'o fakamamafa taha pe 'i he ngaahi tefito'i taumu'a ngaue.

Ke lelei, maa pea 'ata kitu'a 'a e fakahoko fatongia' 'o fakatefito he ngaahi fiema'u vivili kuo fokotu'utu'u' koe'uhī' ke malava 'o fakahoko 'a e ngaahi taumu'a ngāue 'a e Pule'anga' ki he kakai 'o e fonua '.

3.3 Tuku atu 'a e fatongia fakapa'anga 'a e Potungaue ki he ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga ke to e leleiange mo ngaue vaofi mo e kakai: Tuku atu 'a e ngaahi fatongia ki hono fakahoko 'a e ngaahi ngaue fakapa'anga 'a e Pule'anga ki he ngaahi Potungāue 'o makatu'unga 'i ha founa ke fakafaingamālie 'i pea mo kau katoa ki ai 'a e kakai 'o e fonua pea ke malava 'o fakalato 'a e ngaahi fiema'u.

3.6 Ke to e lelei ange 'a e fengāue'aki pea mo hotau ngaahi hoa ki he fakalakalaka ke fakapapau'i 'oku hokohoko lelei pe 'a 'enau tokoni' fakatatau ki he ngaahi tefito'i taumu'a ngaue 'a e Pule'anga:

Fakalakalaka'i 'a e fengāue'aki ' mo e ngaahi hoa ngāue ki he langa fakalakalaka ' ke fakapapau'i 'oku fenāpasi 'a e ngaahi polokalama langa fakalakalaka mo e ngaahi fiema'u vivili 'a e Pule'anga ' pea ke fakahoko 'o fakatatau ki he ngaahi fiema'u fakavaha'a Pule'anga 'oku hā he ngaahi aleapau '.

4.3 Ke to e falala'anga ange, malu mo malava 'o ma'u e ngaahi fakamatala mo e fetu'utaki fakatekinolosia 'oku ngāue'aki 'i ha founa fo'ou mo lahi, pea mo ha founa 'oku kau kotoa ki ai 'a e taha kotoa.

Ke falala'anga mo malu ange 'a e ma'u'anga fakamatala ' mo e tekinolosia ' pea ke malava ke ne fakafehoanaki 'a e kakai 'o e fonua ' ki tu'apule'anga, 'a ia 'e toe vāofi ange ai 'a e fengāue'aki ' i he vā 'o e ngaahi tūkui kolo '.

5.4 Fakalelei'i 'a e tu'unga matu'uekina ki he ngaahi faingata'a fakanatula pea mo e ola tamaki 'o e feliuliaki e 'ea.

Fakalelei 'a e ngāue fakafonua ' mo e tūkui kolo ' ke fakafaingamālie hili ha faingata'a fakaenatula pe feliuliaki e 'ea 'o uestia e mo'ui, tupu mo e fakalakalaka, kau heni 'a e ngaahi matangi, 'ea mo e ngaahi māfihunga 'a e 'ōseni, tautefito ki he'ene fekau'aki mo e feliuliaki 'a e 'ea.

05. NGAHI KAVEINGA NGĀUE LALAHĪ 'A E PULE'ANGA (GPA)

'Oku fakamatala'i 'e he TSDF II 'a e Palani Fakalakalaka Taimi Loloa ma'a Tonga (2015–2025), 'o mape 'a e ngaahi tefito'i kaveinga ngāue tu'ukimu'a fakafonua ' ki he ngaahi fokotu'utu'u fakamāmani lahi ' hange ko e Taumu'a ki he Fakalakalaka Tu'uloa' (SDGs) mo e ngaahi fokotu'utu'u ngāue ki he Pasifiki 'o hangē ko e Fokotu'utu'u Ngāue ki he 2050. 'Oku ho'ata mai heni 'a e **"Feinga ke toe fakalakalaka'i ange 'a Tonga 'i hono poupoua ha ma'u'anga mo'ui 'oku lelei ange ki he taha kotoa"** pea ngāue'aki 'a e ngaahi vīsone ko 'eni' 'o fakafou 'i he Ngaahi Tefito'i Kaveinga Ngāue Lalahi 'e hiva (9) 'a e Pule'anga' pea mo e Palani Fakapotungāue ' kae'umaā 'a e Patiseti ki he ta'u 'e tolu (3) ka hoko mai', 2025-2026 ki he 2027-2028. 'Oku poupou'i 'e he Patiseti 'a e Pule'anga ki he FY 2025 'a e ngaahi ngāue ko 'eni', lolotonga ia 'e nofotaha 'a e Patiseti FY 2026 'i ha ngaahi tafa'aki mahu'inga ke fakahoko ai ha ngaahi ngāue faka'ekonomika.

'Oku lolotonga fakahoko foki 'a hono fokotu'utu'u 'o e TSDF hoko', kau ai hono vakai'i 'o e ngaahi polokalama mo e ngaahi ngāue lolotonga', 'oku fakatokanga'i foki 'e he ngaahi fokotu'utu'u ki he ngaahi kaveinga ngāue lalahi ka hoko 'a e mahu'inga 'o e ngaahi tafa'aki mahu'inga ko 'eni' 'i hono fa'u 'o ha founa fakapa'anga fengāue'aki 'oku ne poupou'i 'a e tu'unga ta'eue'ia mo falala'anga mo e tu'unga faka'ekonomika tu'uma'u mo tu'uloa.

Taumu'a Ngaue 1: Langa ke Matu'uaki e Fakatamaki ki he Fonua'

GPA 1: Matu'uekina 'o e Feliliaki 'a e 'Ea' mo e Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula

GPA 2: Tau'i 'o e Faito'o Ta'efakalao'

Taumu' a Ngaue 2: Fakalakalaka e Sekitoa Fakasōsiale'

GPA 3: Fakasi'isi'i 'a e Masiva mo Malu'i 'a e Ngaahi Kulupu Tu'u Laveangofua

GPA 4: Ako Lelei

GPA 5: Lelei Ange pea mo Ma'ama'a 'a hono Tokangaekina e Mo'ui 'a e Kakai'

Taumu`a Ngaue 3: Fakalakalaka Faka'ekonōmika mo e Ngaahi Ngāue 'a e Pule'anga'

GPA 6: Tokangaekina 'o e Ivi Malava ki he Tupu Faka'ekonōmika'

GPA 7: Lelei Ange 'a e Ngaahi Ngāue 'a e Pule'anga'

Ko e Ngaahi Tefito'i Kaveinga Ngāue 'a e Pule'anga (GPA), mo e ngaahi ngāue 'a e Potungāue 'oku felāve'i tonu ki he Ta'u Fakapa'anga 2025 ki he 2028 'o hangē ko e tēpile 'oku hā atu '.

Tēpile 1: Tefito'i Ngāue 'a e Pule'anga (GPA)**GPA 1. Matu'uekina 'o e Feliliuaki 'a e 'Ea' mo e Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula**

Tāketi	Ola/ Ngaahi Ngāue	2025/ 2026	2026/ 2027	2027/ 2028
1. Fakamalohia 'a e tu'unga faka'ekonomika', 'aki hono poupu'i 'a e ngaahi sekitoa mahu'inga' (ngoue, toutai, tokangaekina e mo'ui lelei, takimamata, mo e ngaahi ngāue langa lalahi) ke fakasi'isi'i 'a e ngaahi nunu'a kovi 'o e feliliuaki 'o e 'ea' mo e ngaahi fakatamaki'.	- Fakahoko mo vakai'i 'a e Lao ki he Pule'i 'a e Ala Hoko 'o ha Fakatamaki 2021 'a ia 'oku taki 'e he NDRMO, 'o fakakau ai 'a e ngaahi lēsoni kuo ako' mo hono faka'aonga'i lelei 'o e ngaahi tokoni 'ofa'. - Faka'aonga'i 'a e ngaahi pa'anga makehe pē ke tokateu pe talifaki ki he ngaahi fakatamaki fakaenatula' (fakatātā 'aki e pa'anga makehe mei he Pangikē 'a 'Esia' mo e kautaha 'a e Pangkē 'a Māmani' CatDDO) pea vakai'i 'a e ngaahi tokoni fakapa'anga 'a e PCRIC ki he malava ke tokonia 'a e ngaahi fakatamaki'. - Fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni 'oku fakataumu'a ki hono fakamālohia 'o e tu'unga ta'eue'ia 'o fakafou 'i he ngaahi founa 'oku fakataumu'a ki hono fakasi'isi'i 'o e fakatamaki'. - Fakakau atu 'o e ngaahi pole mo e tu'unga malu mei he ngaahi fakatamaki' 'i he tu'utu'uni ngāue 'a e ngaahi potungāue'. - Leva' 'o e ngaahi ngāue 'oku fakapa'anga 'e he ngaahi hoa ngāue ki he fakalakalaka'.	90%	95%	100%

GPA 2. Tau'i 'a e Faito'o Ta'efakalao

Tāketi	Ola/ Ngaahi Ngāue	2025/ 2026	2026/ 2027	2027/ 2028
1. Tokangaekina e nunu'a 'o e Faito'o Ta'efakalao	'Oange ha ngaahi fakakaukau ki he kau fai tu'utu'uni' ki hono fokotu'utu'u 'o e ngaahi ngāue tu'uloa'. - Toe vahe'i 'o e \$5.0 miliona mei he ta'u fakapa'anga 2026 ko e pa'anga tokoni ki hono tau'i 'o e faito'o ta'efakalao' 'i he ngaahi Potungāue tefito (Potungāue Polisi', Potungāue Pa'anga Hū Mai mo e Tute', Potungāue Fakamaau'anga' mo e Pilisone') 'i he ta'u fakapa'anga 2026.	100%	100%	100%

GPA 3. Fakasi'isi'i 'a e Masiva mo Malu'i 'a e Ngaahi Kulupu Tu'u Laveangofua

Tāketi	Ola/Ngaahi Ngāue	2025/ 2026	2026/ 2027	2027/ 2028
1. Hokohoko atu 'o e Polokalama Tokangaekina Fakasōsiale'	1. Vakai'i mo 'oatu 'a e ngaahi fokotu'u ki he ngaahi ngāue fekau'aki mo e Ngaahi Kulupu Tu'u Laveangofua' 2. Polokalama Tokoni ki he Kau Toulekeleka' (hiki 'aki 'a e \$10) - Hiki 'a e tokoni ki he māhina' ma'ae kau toulekeleka' mei he \$90 ki he \$100 (ta'u motu'a ko e 67-79) pea mei he \$110 ki he \$120 (ta'u motu'a 80 ki 'olunga) 3. Polokalama Tokoni ki he Kau Faingata'a'ia' – (hiki 'aki 'a e \$10) - Faingata'a'ia Fakaesino 'e taha (si'isi'i) – hiki hake mei he \$60 ki he \$70 'i he māhina.. - Faingata'a'ia Fakaesino 'e ua (lotoloto) – hiki hake mei he \$90 ki he \$100 'i he māhina.. - Faingata'a'ia Fakaesino 'e tolu (lahi ange) – hiki hake mei he \$110 ki he \$120 'i he māhina. - Hiki atu ki he Potungāue 'o e Ngaahi Ngāue Fakalotofonua' 'i he ta'u fakapa'anga 2026.	80%	90%	100%
2. Fakamālohia 'a e Ngaahi Tokoni Fakasōsiale' mo e Ngaahi Tu'utu'uni Fakalukufua.	1. Fakalahi 'o e ngaahi 'inivesi 'i he mo'ui lelei', ako' mo e ngaahi tokoni fakasōsiale'. 2. Fakalahi 'a e poupu ki he fakalakalaka 'o e sipoti fakafonua'. 3. Tokoni ki he Potungāue Ngaahi Ngaue Fakalotofonua(MIA) 'I hono vakai'i 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue ke tokonia 'a e kakai tonga kuo fakafoki fakapule'anga mai' pea mo e ngaahi komiuniti 'oku tu'u laveangofua'.	80%	90%	100%

GPA. 4: Ako Lelei				
Tāketi	Ola/Ngaahi Ngāue	2025/ 2026	2026/ 2027	2027/ 2028
1. Fakalelei'i 'a e Tu'unga Fakalukufua 'o e Ako' pea mo e Ngaahi Ngāue Langa Lalahi 'i he Ngaahi tu'unga kotoa pē.	1. Vakai'i mo fakalelei'i 'a e tokoni ki he ngaahi ako 'ikai fakapule'anga' (Ngaahi 'Apiako Ma'olunga: \$770 ki he fo'i 'ulu'; Ngaahi Ako'anga Fakatekinikale: \$1320 ki he fo'i 'ulu'). 2. Fokotu'u ke toe vakai'i 'a hono pule'i, ngaahi founa ngāue pea mo e ngaahi founa ngāue 'a e ako'. 3. Ngaahi tokoni fakapa'anga 'oku fakahu ki he Pangike Fakalalakala 'a Tonga ke tokoni ki he ngaahi ako 'ikai fakapule'anga, ngaahi polokalama ako faka tekinikale (TVET), pea mo e tokoni fakapa'anga ki he no ki he ngaahi totongi ako.	80%	90%	100%
2. Toe vahevahe 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni' ke tokonia 'a e ako lautohi' mo hono monomono 'o e ngaahi 'apiako'.	1. Ta'ofi 'o e ngaahi ngāue lolotonga (hangē ko e ma'u me'atokoni pongipongi 'i he Ngaahi Lautohi Si'i, ako ta'e totongi ki he foomu 3-5, toe fakafoki mai 'o e sivi hū ki he kalasi 6 'o e Ngaahi Lautohi Si'i' mo e Sivi Fakamo'oni Ako 'a Tonga Foomu 5) ke toe fakafoki 'a e pa'anga' ki he ngaahi polokalama lautohi si'i'. 2. Hiki hake 'a e patiseti ki he ta'u fakapa'anga 2026 ki he ngaahi lautohi si'i' mei he \$16.3 miliona ki he \$17.1 miliona pea mo e monomono 'o e ngaahi ako'anga' mei he \$1.7 miliona ki he \$2.1 miliona.	80%	90%	100%
3. Fakatupulaki ha 'ātakai ako 'oku poupu lelei ki he fānau ako 'oku tu'u laveangofua' pea mo e ngaahi faingamālie ki he kala'u'.	1. Poupu ki he ako tokamu'a, ako ma'olunga ange, pea mo e ako fakatekinikale' ke fakatupulaki ha halanga ma'u'anga ngāue tu'uloa. 2. Poupu lelei ki he fānau 'oku tu'u laveangofua' ke fakalelei'i 'a e ola 'o e ako'. 3. Fakamālohia 'a e fa'unga 'o e 'apiako' 'o fakafou 'i he Palani 'o e Ngaahi Langa Lalahi' 'i he malumalu 'o e polōseki ki he Malu mo e matu'uekina 'o e ngaahi fakatamaki fakaenatula'.	80%	90%	100%
GPA. 5: Lelei Ange mo Ma'ama'a 'a e tokangaekina 'a e Mo'ui 'a e Kakai'				
Tāketi	Ola/Ngaahi Ngāue	2025/ 2026	2026/ 2027	2027/ 2028
1. Tauhi mo fakalelei'i 'a e tu'unga lelei 'o e ngaahi ngāue ki he mo'ui'	Vahe'i mo fakahoko 'a e patiseti ki hono monomono 'o e ngaahi langa ki he mo'ui lelei'.	90%	95%	100%
2. 'Inivesi' i he ngaahi fa'u'unga mo'ui lelei ke fakalahi 'a e ivi malava fakalotofonua'	- Kamata hono langa 'o e falemahaki fo'ou 'i Vava'u'. - Langa 'o e ako'anga Neesi Kuini Salote - Fakalelei'i mo hono langa 'e ngaahi Kiliniki mo'ui lelei mo e ngaahi Senitā ki he mo'ui lelei.	90%	95%	100%
3. Fokotu'u ha ngaahi tokoni fakafaito'o ke fakasi'isi'i 'a e fakafalala ki he fakafolau fakafaito'o ki muli'.	- Implement a 10-year plan to enhance local medical services, minimizing the need for overseas treatment. Fakahoko ha palani ta'u 'e 10 ke fakalelei'i 'a e ngaahi tokoni fakafaito'o fakalotofonua', 'o fakasi'isi'i 'a e fiema'u ke fakafolau fakafaito'o ki muli'. - Fokotu'u e Senita ki he Taialasisi (misini taialasisi 'e 10)	90%	95%	100%
GPA 6. Tokangaekina e Ivi Malava ki he Tupu Faka'ekonomika				
Tāketi	Ola/ Ngaahi Ngāue	2025/ 2026	2026/ 2027	2027/ 2028
1. 'Avalisi 'o e tupu fakata'u faka'ekonomika 'aki 'a e 2.3% 'i he ta'u 'e 3 ka hoko mai'.	1. Fokotu'utu'u mo fakahoko 'a e ngaahi tu'utuuni lelei 'a e Pule'anga' ke ne fakamālohia 'o e fengāue'aki mo e sekitoa taautaha', komiuniti pea mo e kau 'inivesitoa mei tu'apule'anga'. 3. Fakalalakala Faka'ekonōmika - Fakaivia 'a e Sekitoa Taautaha - Tokoni ki he fakaakeake 'o e ngaahi sekitoa faka'ekonomika mahu'inga' (ngoue, toutai, takimamata mo e fo'u koloa'). - Hoko atu 'a e Polokalama Nō Ngāue Fakalalakala 'a e Pule'anga' (GDL) - Polokalama Tokoni (kau ai e ngaahi pisinisi') 4. Sekitoa Taautaha 5. To e Langa Fo'ou mo e Ngaahi Polōseki Makehe' 6. Hoko atu 'o e ngaahi tokoni ki he Ngaahi Sekitoa Faka'ekonomika' – - Ngoue: Fale ki hono teuteu'i 'o e me'atokoni ke hū atu ki muli pea mo e ngaahi langa' (Vahe Hihifo, Vaheloto 'o Tongatapu mo Vava'u), fale fahi'anga monumanu, mo e ma'u'anga ivi-kasa fakaenatula	2.3%	2.3%	2.3%

	- Toutai: vaka toutai loloto (vaka 2 mei Siapani mo e 3 mei he Pule'anga Lepapulika 'a e Kakai Siaina'). <i>Takimamata</i>: Hōtele Fua'amotu (fetu'u 5). - Ngaahi Ngāue Langa Lalahi: Hala Fakakavakava, Langa 'o e Falealea 'o Tonga, Misiume Fakafonua 'o Tonga, Monomono 'o e Hala Pule'anga', fefononga'aki 'ea/tahi/lotofonua, 'ā malu'i e matāfanga' (Vahe Hihifo 'o Tongatapu mo Pangai Ha'apai, fakalelei'i 'o e Hala Vuna'), Hala fakakavakava fo'ou 'i 'Eua, fakalelei'i 'o e mala'e vakapuna' mo e uafu ki he tūkui motu'.			
GPA 7. Lelei Ange 'a e Ngaahi Ngāue 'a e Pule'anga'				
Tāketi	Ola/Ngaahi Ngāue	2025/ 2026	2026/ 2027	2027/ 2028
1. Fakalelei'i 'a e malava e sekitoa fakapule'anga' ke fakalelei'i 'a e ngaahi tōnounou 'i he pōto'i ngāue' mo teke e liliu.	- Toe fokotu'u 'a e senitā ako taimi nounou 'a e kau ngāue fakapule'anga' pea 'oatu ha ako /sikolasipi makehe 'i he ngaahi mala'e mahu'inga' (fakatātā 'aki e 'enisinia, langa, pailate, fale fahi'anga monumanu, tokanga'i e kau vaivai). - Fakahoko hano vakai'i 'o e fa'unga fakapotungāue' pea fakahoko 'a e Halafononga ki hono Pule'i 'a e Pa'anga 'a e Pule'anga' (PFM).	85%	90%	100%
2. Fakalelei'i 'a e fakahoko fatongia mo hono tokanga'i 'o e pa'anga' ke fakapapau'i 'oku ola lelei hono faka'aonga'i 'o e ma'u'anga mo'ui'	- Fakalōloa 'o e ngaahi houa ngāue ki he ngaahi ngāue 'a e Pule'anga' pea fakamālohia 'a e tākaki fakamatala' mo e fengāue'aki vāofi mo e ngaahi ma'u'anga fakamatala mahu'inga. - Toe vakai'i 'o e ngaahi foujnga ki hono tokanga'i 'o e pa'anga hū mai', leva'i 'o e ngaahi fakamole' pea fakahoko 'a e tokanga'i 'o e ngaahi koloa 'a e pule'anga'. - Fakafuofua'i mo muimui'i 'a e Me'afua ki he Fakahoko Fatongia 'a e Kau Ngāue Fakapule'anga' (PMS). - Ngaahi poloseki ngaue'aki e komipiuta 'o kau ai e ngaueaki e ngaahi totongi faka'ilekitulonika.	85%	90%	100%
3. Fakamāohia 'a e ngaahi sisitemi fakapa'anga' mo e tu'unga ma'uma'uluta faka'ekonōmika' 'o fakafou 'i he ngaahi founga fakapa'anga fo'ou.	- Poupou ki he ngaahi faingamālie ma'u'anga pa'anga ki he ngaahi sekitoa tefito 'a e Pule'anga' 'o fakafou 'i he Polokalama Nō Fakalakalaka 'a e Pule'anga' (GDL) pea fakapapau'i 'oku muimui'i lelei. - Kamata'i 'o e Ponite Fakalotofua 'i he fengāue'aki mo e ADB ke ngāue'aki e pa'anga hulu' pea mo fakalakalaka 'a e sekitoa taautaha'. - Tauhi ha tu'utu'uni fakapa'anga 'oku fe'unga lolotonga 'a e fengāue'aki mo e sekitoa fakapangikē ke malu'i ha sisitemi fakapa'anga lelei.	85%	90%	100%

05.1. Fokotu'utu'u Ngāue ki he Patiseti 2025/26-2027/28:

Ko e Fokotu'utu'u Patiseti ki he Ta'u Fakapa'anga 2026, 'oku taumu'a ke *'Potongi 'o e ma'u'anga pa'anga, ke paotoloaki mo tu'uloa 'a e tupu faka'ikonomika 'a e fonua'*, fakamahu'inga'i e ngaahi fokotu'utu'u mahu'inga ki ha 'ekonomika 'oku tu'uloa'. 'Oku fakahā ai 'a e fokotu'utu'u fakafuofua fakapa'anga mo e ngaahi makatu'unga ke tataki 'aki 'a e ngaahi potungāue 'i hono fo'u 'o e ngaahi palani fakapotungāue fakata'u tolu', patiseti fakafuofua ki he ta'u fakapa'anga mei Siulai 1, 2025 ki he 30 Sune 2026, pea mo e fakafuofua ki he ta'u fakapa'anga 2027 mo e 2028. 'Oku fakamatala'i ai mo e ngaahi fokotu'utu'u fakapa'anga, ngaahi kaveinga ngaue lalahi', pea fakakau ai mo e tu'unga 'ekonomika lolotonga mo e ngaahi ngāue fakalakalaka ki he ta'u fakapa'anga 2026.

05.2. Ngaahi Kupu Fengāue'aki

Ko e Potungāue Pa'anga, ko e Potungāue tefito 'oku ne fakahoko e ngaahi fatongia kehekehe ki he'ene ngaahi Kupu Fengāue'aki. 'Oku mahu'inga ke mahino lelei e ngaahi va'a ngāue 'o e Potungāue ' mo e ngaahi kupu fengāue'aki ke tefito mei ai e ngaahi fokotu'utu'u ngāue 'a e Palani ko 'eni'. Ko e mahino ange 'a e ngaahi fiema'u 'a e ngaahi kupu fengāue'aki mo 'ene felāve'i mo e Potungāue ' ko ha makatu'unga mahu'inga ia ke fakatefito mei ai hono fa'u 'a e Palani ko 'eni. Ko e ngaahi fiema'u 'a e ngaahi kupu fengāue'aki 'oku tokoni ia ki hono fakakalasi 'o e ngaahi taumu'a ngāue 'o fakatatau ki he ngaahi polokalama/ konga polokalama mo e va'a takitaha. 'Oku fakatefito mei heni hono vahevahe 'o e patiseti (fakaloto fonua mo e Ngaahi Tokoni) ke fakahoko 'aki e ngāue '. 'Oku kau ai mo e ngaahi fakahoko ngāue ki he ngaahi kupu fekau'aki, fakatau koloa mo e sēvesi, pea mo e ngaahi ngāue kotoa pe 'oku fakahoko 'o fengāue'aki ai mo e ngaahi kupu felāve'i. 'Oku mahu'inga ke fakatokanga'i kotoa eni 'i hono fokotu'utu'u 'o e Palani Ngāue 'a e Potungāue '.

Tēpile 2: Ko e ngaahi Kupu Fengāue'aki 'o e Potungāue Pa'anga ' pea mo 'enau felāve'i mo e Potungāue '.

Ngaahi Kupu Fengāue'aki	Kasitomā 'a e Potungāue Pa'anga	Kau Fakahoko ngāue ki he Potungāue Pa'anga	Kau Hoa Ngāue 'o e Potungāue Pa'anga	Supavaisa 'o e Potungāue Pa'anga
Ko 'Ene 'Afio	X		X	X
Fakataha Tokoni	X		X	X
Kapineti	X		X	X
Fale Alea	X		X	X
Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga	X	X	X	
Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga	X	X	X	
Pisinisi mo e Sekitoa Taautaha	X	X	X	
Ngaahi Kautaha faka-Pule'anga mo e ngaahi Siasi,	X	X	X	
Kakai 'o e Fonua	X	X	X	

06. NGAHI POLOKALAMA NGĀUE

Ko e Potungāue Pa'anga 'oku fakahoko 'ene ngaahi ngāue 'i he Polokalama lalahi 'e nima (5).

Polokalama 1. Pule'i mo e fakalele ngāue:

Ko e Polokalama eni ki hono pule'i mo fakalele lelei 'a e Potungāue ' ke ne malava 'o fakahoko lelei 'ene ngaahi taumu'a ngāue '. 'Oku fakafou atu 'eni 'i he Va'a Pule mo e Tataki ', 'a ia 'oku 'i ai 'a e 'Ōfisi 'o e Minisitā pea mo e 'Ōfisi 'o e Pule Lahi 'o e Potungāue ', pea pehē ki he Va'a 'Atita Fakaloto' i Potungāue, Va'a Fakahoko Ngāue, mo e Va'a Ma'u' anga Fakamatala, Fetu' utaki mo e Tekinolosia

Polokalama 2. 'Ekonōmika mo e Fale'i Fakapa'anga ', Patiseti ', Polōseki & Tokoni ', mo e Fakalakalaka ange 'a e Tu'unga Matu'uaki 'o e Faingata'a ' mo hono Fakapa'anga ':

Ko e Polokalama eni 'oku felāve'i mo e ngaahi fatongia 'o e Potungāue ' fekau'aki mo hono fa'u 'o e ngaahi palani mo e fokotu'utu'u ngāue '. 'Oku kau heni 'a hono 'analaiso 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue ', tokangaekina 'a e tu'unga faka'ekonōmika ' mo hono tufotufa 'a e ngaahi koloa mo e ngaahi tokoni ', pea mo e ngaahi fatongia fakavaha'a-Pule'anga ' ki hono tokangaekina 'o e vā fengāue 'aki mo e ngaahi hoa ngāue mei muli '. Ko e ngaahi fatongia ko eni ' 'oku tataki ia 'e he ngaahi Va'a kehekehe 'e fā (4): (i) Va'a 'Ekonōmika mo e Fale'i Fakapa'anga, (ii) Patiseti, (iii) Va'a Polōseki mo e Tokoni mo e Va'a Fakalakalaka ange 'a e Tu'unga Matu'uaki 'o e Faingata'a ' mo hono Fakapa'anga pea moe Va'a fo'ou na'e toki fokotu'u koe Va'a PFM, Fakatotolo mo e Fakalakalaka.

Polokalama 3. Palani ki he Ngāue Fakapa'anga, Fakatau Koloa mo e ngāue 'a e Pule'anga, Fakahoko 'o e ngaahi ngāue Fakapa'anga:

Ko e Polokalama eni ki he ngaahi ngāue 'a e Potungāue ' ki hono fakahoko 'a e ngaahi ngāue kuo fokotu'utu'u 'i he Patiseti '. 'Oku kau heni 'a e ngaahi ngāue fakapa'anga ' mo e ngaahi fakatau faka-Pule'anga '.. 'Oku fakahoko 'a e ngaahi ngāue ko 'eni 'e he ngaahi Va'a 'e tolu (3): (i) Va'a Palani ki he ngāue fakapa'anga ', (ii) Va'a Pule 'i 'a e fakatau koloa mo e ngāue 'a e Pule'anga ', (iii) Va'a Fakahoko 'a e ngaahi ngāue fakapa'anga '.

Polokalama 4. Ko e Pa'anga ki he Ngaahi Tokoni Fakapa'anga 'a e Pule'anga ' (GGF):

Ko e Pa'anga ki he Ngaahi tokoni fakapa'anga 'a e Pule'anga ' (GGF) 'oku tokanga'i 'e he Potungāue Pa'anga ' mei he tafa'aki fakahoko ngāue ' (CSD) ko e fakafofonga o e Pule'anga. Ko e Pa'anga ki he Ngaahi tokoni fakapa'anga 'a e Pule'anga (GGF) 'oku 'ikai ke kau ai e ngaahi fakamole ki hono fakalele 'a e Potungāue '. Ko e pa'anga ia ki he ngaahi tokoni makehe fekau'aki mo e ngaahi taumu'a ngāue 'a e ngaahi Potungāue ' 'a ia 'oku kau ai e ngaahi monū'ia, ngaahi tokoni fakatekinikale, ngaahi tokoni pa'anga totongi e he Pule'anga, ngaahi totongi memipa ki he ngaahi kautaha muli ', ngaahi tokoni ki he komiuniti ', ngaahi tukuhau faka'ata, ngaahi tokoni fakapa'anga, mo e pa'anga talifaki ki he ngaahi fakamole fakatu'upakē. Ko e totongi 'o e ngaahi fakamole 'oku fakahoko ia 'i he Tafa'aki Fakahoko Ngāue 'a e Potungāue Pa'anga ' i he fengāue'aki pea mo e ngaahi Potungāue pea mo e tu'utu'uni mei he Kapineti.

'I he ta'u fakapa'anga fo'ou '2025/26, 'oku to e vahe atu 'o e kongā 'o e pa'anga 'o e ngaahi tokoni fakapa'anga 'a e Pule'anga ' (GGF) ki he ngaahi Potungāue 'oku nau felāve'i tonu mo e polokalama takitaha, ko e kongā 'o e ngaahi Polokalama Fakalelei 'a e Pule'anga '.

Polokalama 5. Ngaahi Nō 'a e Pule'anga '.

Ko e Polokalama ki hono fakahoko mo hono tokangaekina 'a hono totongi 'o e ngaahi mo'ua Nō 'a e Pule'anga ' fakalotofonua mo e ngaahi mo'ua ki tu'apule'anga '. 'Oku tokanga'i e Polokalama ko eni 'e he Va'a Palani ki he ngaahi Ngāue Fakapa'anga ' (FFD).

07. NGAHI TAUMU'A NGĀUE 'A E NGAHI VA'A 'A E POTUNGĀUE

Ko e tēpile 'oku hā atu ' 'oku fakaikiiki ai e ngaahi Taumu'a Ngāue 'a e Potungāue Pa'anga ' 'o fakatatau ki he ngaahi Polokalama 'e 5 pea moe ngaahi Va'a fakahoko fatongia.

Tēpile 3: Taumu'a Ngāue 'a e Potungāue Pa'anga '.

Polokalama 1: Pule'i mo e Fakalele Ngāue ' Polokalama Si'i/ 'Ōfisi/ Ngaahi Va'a/ mo e ngaahi polokalama iiki fekau'aki.		
Polokalama	Taumu'a Ngāue Fakakātoa	Taumu'a Ngāue/Ngaahi Ngāue
Polokalama Si'i 1.01: Va'a Pule moe Tataki - 'Ōfisi 'o e Minisitā (OoM)	1. Ko e Pule'i mo e Fakalele 'o e Ngāue ' ke fakatatau ki he Lao ki hono pule'i e ngaahi me'a fakapa'anga 'a e Pule'anga ' pehe foki moe ngaahi lao felave'i ke fakahoko 'a e ngaahi faitu'utu'uni ki he fakalakalaka 'o Tonga .	1. Fale'i ki he Kapineti ' , Falealea ' mo e ngaahi kupu fengāue'aki. ' - tatau pē fakaloto fonua mo tu'apule'anga 2. Pule'i mo e tataki ki he Pule Lahi 'o e Potungāue mo e kau ngāue. '
Polokalama Si'i 1.02: Va'a Pule mo e Tataki - 'Ōfisi 'o e Pule Lahi 'o e Potungāue (OCEO)	1. Ko e Pule'i mo e Fakalele 'o e Ngāue ' ke fakatatau ki he Lao ki hono pule'i e Ngaahi Me'a Fakapa'anga ' mo e ngaahi Lao mo e Tu'utu'uni 'oku kaunga tonu ki hono fakahoko lelei 'a e fatongia'o e Potungāue	1. Ke Pule'i mo fakalele 'a e ngāue 'a e Potungāue ' , pea 'oatu mo ha ngaahi fale'i ki he Minisitā, ngaahi Potungāue ' , mo e ngaahi kupu fengāue'aki ' . 2. Tataki e fakahoko ngāue 'a e Potungāue Pa'anga ' .
Polokalama Si'i 1.03: Va'a 'Ātita Fakaloto'i Potungāue (IAD)	1. Fokotu'u atu ha founa taau mo fakapotopoto ke toe leleiange 'a e fakahoko fatongia 'a e Potungāue.	1. Ngaahi 'Ātita na'e palani ke fakahoko ' . 2. Ngaahi 'Ātita makehe. 3. Ngaahi lipooti ki hono muimui'i 'o e ngaahi 'Ātita ' . 4. Ngaahi Fakatamaki 'e ala hoko. 5. Ako ke to e Fakalakalaka 'a e taukei 'a e kau ngāue ' . 6. Fakapapau'i e lelei 'o e fakahoko fatongia. ' . 7. Ngaahi tohi ngāue fakata'u 8. Fakataha 'a e Kōmiti 'Ātita ' .
Polokalama Si'i 1.04: Va'a Fakahoko Ngāue (CSD) Tafa`aki ki he Pa`anga/Patiseti/ Ngaahi Koloa mo e Fakatau Koloa.	1. Ke fakahoko 'a e ngaahi ngāue 'a e Potungāue ' ki he'ene ngaahi kupu fengāue'aki mo e kau ngāue, ngāue fakapa'anga mo e ngaahi fetu'utaki mo e tauhi 'o e Fale Ngāue.	1. Ngaue Fakapa'angá 2. Vahe `a e Kau Ngāue. 3. Teuteu'i mo Vakai'i 'o e Patiseti 4. Lipooti Fakapa'angá 5. Pule'i 'o e Ngaahi Naunau mo e Koloa 6. Fakapapau'i e ngaahi vusia ke totongi 7. Fakamafai'i e ngaahi vusia ke totongi 8. Palani Fakatau Fakata'u 9. Ngaahi Fokotu'u Fakatau faka-Pule'anga 10. Ko hono muimui'i mo lipooti 'o e Fakatau Fakapule'anga 11. Tokanga'i mo Vakai'i 'o e Ngaahi Aleapau
Polokalama Si'i 1.05: Va'a Fakahoko Ngāue (CSD) – Tafa`aki ki he Kau Ngāue/ Ngaahi Lipooti/ Talitali Kakai/Ngaahi Lekooti/ Tokangaekina Fale Fakapule`anga SGGB.	1. Ke fakahoko 'a e ngaahi ngāue 'a e Potungāue ' ki he'ene ngaahi kupu fengāue'aki mo e kau ngāue, ngāue fakapa'anga mo e ngaahi fetu'utaki mo e tauhi 'o e Fale Ngāue.	1. Palani, Patiseti, Vakai'i mo hono Sisivivi'i, mo e ngaahi Lipooti 'a e Potungāue 2. Ko e Ako mo e Fakalakalaka ki he taukei `a e Kau Ngāue 3. Ko hono tokangaekina e Fakahoko fatongia `a e kau ngāue 4. Ko hono tokagaekina e ngaahi Lekooti mo hono talitali e kakai.

	2. Tokangaekina 'a e malu mo e maau 'a e Fale FakaPule'anga SGGB.	1. Tauhi e ma'a mo e maau 'a e Fale Faka-Pule'anga (SGGB), Fefononga'aki mo hono tokanga'i 'o e ngaahi me'alele 'a e Potungaue. .
Polokalama Si'i 1.06: Va'a Ma'u'anga Fakamatala, Fetu'utaki mo e Tekinolosia (ICT)	1. Ma'u'anga Fakamatala mo e fetu'utaki 'oku 'atā, fo'u ke malava 'o fakafehokotaki 'a e ngaahi ngaue 'a e Potungaue, falala'anga, malu, mo tokoni ki he lelei ange ,a e fakahoko fatongia 'a ePotungaue Pa'anga pea ngaahi Kupu Fengaue 'aki.	1. Fa'unga tu'utu'uni ki he ngaahi me'a ngāue faka-komipiuta 'o fakatatau ki he tu'unga fakavaha'apule'anga. 2. Fakalelei'i fakata'u 'o e ngaahi sēvesi fakamatala ' , fetu'utaki ' mo e tekinolosia ' . 3. Tokangaekina e fa'unga 'o e ngaahi me'a ngāue ki he fakamatala ' , fetu'utaki ' mo e tekinolosia ' . 4. Fokotu' u ' a e fetu' utaki ki he ngaahi ' Ofisi ' i he ' Otu Motu ' oku fehokotaki lelei mo e ' Ofisi ' i Nuku' alofa. 5. Ko e ngaahi sisitemi ki he fakamatala ' , fetu'utaki ' mo e tekinolosia ' 'oku tokanga'i mo pule'i 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni fakatekinolosia, taumu'a ngaue ki he ngaue fakapa'anga mo e fakalakalaka ' .
	2. Ma'u'anga Fakamatala mo e Fetu'utaki 'oku malava ke 'oatu 'a e ngaahi fakamatala fakapa'anga 'i ha taimi vave ki he ngaahi Potungaue mo e ngaahi Hoa Ngāue ke fakahoko 'aki e ngaahi fakahoko tu'utu'uni.	1. Fenapasi 'a e ngaahi fakahoko fatongia 'a e Ma'u'anga Fakamatala mo e ngaahi fiema' u ' a e Potungaue. 2. Sisitemi ki he Vahenga mo e Sun System 'oku fenāpasi mo e ngaahi fiema' u ' a e Lao ki he ngaahi ngaue fakapa'anga (PFM). 3. Fakahoko fakakomipiuta 'a e ngaahi fakahoko fatongia. 4. Lelei ange e ngaahi fakahoko fatongia 'a e Ma'u'anga Fakamatala mo e Tekinolosia. 5. Fakafiemalie 'a e talitali kakai. 6. Ngaahi me'angaue ki he fakahoko 'o e ngaahi fakamatala.
Polokalama 2: 'Ekonōmika ' mo e fale'i Fakapa'anga ' (EFPD), Patiseti mo e Palani Ngāue (BCPD) Polokalama Si'i/ 'Ōfisi/ Ngaahi Va'a/ mo e ngaahi iiki fekau'aki.		
Polokalama	Taumu'a Ngāue Fakakātoa	Taumu'a Ngāue/Ngaahi Ngaue
Polokalama Si'i 2.01: Va'a ki 'Ekonōmika mo e Fale'i Fakapa'anga (EFPD)	1. Ke 'i ai ha tu'unga Faka 'Ekonōmika lelei, Fale'i Fakapa'anga, 'Analaiso e Sisitemi ki he Ma'u'anga Fakamatala 'oku pau ki he ngaahi fai tu'utu'uni 'oku ne poupu'i e fakalakalaka 'oku tu'uloa.	1. Fa'unga tu'utu'uni ki he 'Ekonōmika fakalukufua ' mo e Ngaahi Tu'utu'uni Fakapa'anga. 2. Ngaahi Fokotu'utu'u Ngāue ki he Patiseti ' . 3. Fakamatala Patiseti ' . 4. Ngaahi Lipooti ki he Tu'unga Faka- 'Ekonōmika ' . 5. Ngaahi ngāue fakalukufua.
Polokalama Si'i 2.02: Va'a Patiseti (BD)	1. Sisitemi ki he Patiseti 'oku ngāue lelei ke fakahoko e ngaahi tu'utu'uni 'a e Pule'anga 'oku pau mo falala'anga.	1. Lelei ange mo toe falala'anga ange e Patiseti (kau ai mo e toe hiki hake e ngaahi fetalanoa'aki mo e ngaahi Potungaue/ngaahi kupu fekau'aki, oatu ha ngaahi ako ki he Ola mo hono tokanga'i 'o e Patiseti pea ke siisi' i ange e 'ikai muimui ki he ngaahi fika 'i he Patiseti. 2. Lelei ange e 'ata ki tu'a

		3. Lelei ange e muimui ki he ngaahi tu'utu'uni fakapa'anga 'o e Patiseti.
Polokalama Si'i 2.03: Va'a ki hono Pule'i e Polōseki mo e ngaahi Tokoni mo Tokangaekina e fakalakalaka 'o e ngaahi ngāue ki he Matu'uaki 'o e Ngaahi Faingata'a' mo hono Fakapa'anga' (AMRDD)	1. Faka'ai'ai e lelei ange e ngaahi tu'utu'uni ngāue ke tataki e fakamatala 'o e patiseti mo e Palani Ngāue ke a'usia e ngaahi taumu'a fisifisimu'a 'a e Pule'anga	1. Tu'utu'uni ngaue ki he Ngaahi Ngaahi tokoni. 2. Fakataha Fakata'u 'a e Pule'anga mo e Ngaahi Hoa Ngāue ki he Fakalakalaká 3. Fokotu'utu'u ki he ngaahi Patiseti fakapa'anga mei he ngaahi hoa ngaue. 4. Lipooti ki hono Siofi mo Vakai'i 'o e Patiseti ki he ngaahi tokoni ' . 5. Lipooti ki he fakahoko fatongia 'o e 'Ofisi EU NAO 6. Lipooti ki he fakahoko fatongia 'a e CSU 7. Lipooti ki he tu'unga 'o e malava ke kau atu ki he ngaahi ngaue fakapa'anga 'a e GCF 8. Lipooti (JPRM)
	2. Fokotu'u ha sisitemi 'oku malu ki he fakalakalaka mo hono fakapa'anga 'a e ngaahi tokoni ki he Pule'anga ki hono matu'uaki 'a e ngaahi faingata'a, pea fenāpasi mo e patiseti, sisitemi, mo e founa ngāue 'a e Pule'anga	1. Founa ngāue faka-mahina/faka-kuata ki he NIE ki he ngaahi tokoni fakapa'anga ki he feliuliuaki ' 'o e 'ea. 2. Ngaahi fale'i ki he lelei ange 'o e sisitemi ki he ngaahi fiema'u fakapa'anga. 3. 'Oku fakafaingofua'i 'a e feongoongi fekau'aki mo e ngaahi ngaue fakapangike ke fakahu ki he GCF, AF mo e ngaue kehe. 4. Tokanga'i mo tokonia e fakalakalaka 'o hono fakahoko 'o e Palani Ngāue ki hono fakapa'anga 'o e Ngaahi Fakatamaki (NDRFS). 5. Ola mei he ngaahi fakataha `a e Komiti Tataki 'o e ngaahi Poloseki. 6. Ola 'o e ngaahi Fakataha 'a e PADCC
	3. Ke fakafaingofua'i hono fakamalohia 'o e pule'i ngaahi ngaue mo tokanga'i 'e ngaahi palani patiseti fakafonua, sisitemi mo e founa ngaue.	1. Fale'i mo pou pou ke lava 'o ma'u ai 'a e ngaahi fakakaukau 'oku tu'u laveangofua mo loto vilitaki 'i he ngaahi tu'utu'uni, polokalama mo e founa ngaue 2. Faka'ilonga'i e Patiseti 3. Tokanga'i 'o e ngaahi Poloseki.
	4. Fakamalohia e ngaahi Fokotu`u ki ha ngaahi Poloseki `i ha `luniti makehe.	1. Komiti Kapineti ki he Fokotu`utu`u `o e Ngaahi Poloseki. (CDCC) 2. Tohi Fakahinohino ki he ngaahi Fokotu`u ki ha ngaahi Poloseki. 3. Palani ki he ngaahi fengau'e`aki mo e ngaahi Hoa Ngaue. 4. Fokotu`u ki ha ngaahi Poloseki `e 2 ki he mahina. 5. Lipooti ki he ngaahi Fokotu`u ki ha Poloseki.
	5. Fakamalohia hono vakai`i e Ola `o e ngaahi Ngaue `o fakahoa ki he ngaahi me`a fakapa`anga. Vakai`i e ngaahi Ola faka-Potungaue mo ene tokoni ki he Palani Fakalaka Fakafonua.	1. Fale`i fekau`aki mo e ngaahi Ola `o e Ngaue. 2. Fokotu`u ha ma`u`anga fakamatala ki hono vakai`i mo muimu`i e ngaue 3. Vakai`i e ngaahi Ola faka-Potungaue mo ene tokoni ki he Palani Fakalakalaka Fakafonua. 4. Palani ki he ngaahi Ako ki hono Vakai`i mo Muimu`i e ngaahi ngaue kuo fakahoko. 5. Lipooti ki hono vakai`i e ngaahi Ola.

Polokalama 3: Palani ki he Ngāue Fakapa'anga, Fakatau Koloa, mo e Ngaahi Ngāue Faka- pa'anga.

Polokalama Si'i/ 'Ōfisi/ Ngaahi Va'a/ mo e ngaahi iiki fekau'aki.

Polokalama Si'i 3.01: Va'a Palani ki he Ngāue Fakapa'anga (FFD)	1. Ngaahi tu'utu'uni mo e founa ngāue 'a e pule'anga 'oku lelei mo taau.	1. Tu'utu'uni ki he Ngaahi Fakatau Koloa ' . 2. Ngaahi Fakalelei ki he Ngaahi Ngāue 'a e Va'a ' . 3. Ako mo e Fakalalakaka ki he taukei 'a e kau Ngāue ' .
	2. Fakalalakaka i e fa'unga ki hono tokanga'i 'a e ngaahi me'a fakapa'anga 'a e Pule'anga mo e Ngaahi Tu'utu'uni ke ne tataki 'a e fakahoko fatongia mo e ngaahi tu'utu'uni.	1. Fakalelei fakata'u ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga 2. Fakahoko hano vakai'i e sisitemi a ki hono tokanga'i e Pa'anga 'a e Pule'anga ' . Tu'utu'uni fekau'aki mo e ngaahi tokoni pa'anga 'a e Pule'anga ' .
Va'a ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga mo Tokangaekinga E Fekumi Mo E Fakalalakaka (PFM/R&D)	3. Fakahoko e ngaahi fakalelei e Lao ki he Pule'i e Pa'anga 'a e Pule'anga.	1. Fakalelei e lao PFM 2. Vakai' i e PEFA - sivi'i hono fakahoko e ngaahi fakamole 'a e Pule'anga. 3. Lipooti ki he Fekumi mo e Fakalalakaka
Polokalama Si'i 3.02: Va'a Fakatau Koloa mo e Ngāue 'a e Pule'anga (PD)	1. Ngaahi tu'utu'uni mo e founa ngāue 'a e pule'anga 'oku lelei mo taau.	1. Tu'utu'uni ki he Ngaahi Fakatau Koloa ' . 2. Ngaahi Fakalelei ki he Ngaahi Ngāue 'a e Va'a ' . 3. Ako mo e Fakalalakaka ki he taukei 'a e kau Ngāue ' .
	1. Ke Lelei mo taau 'a e Ngaahi Ngāue Fakatau Koloa 'a e Pule'anga	1. Vakai'i 'o e Ngaahi Fakatau Koloa ' 2. Ngaahi Founa Fakatau Koloa ' 3. Ngaahi Palani ki he Fakatau Koloa ' . 4. Lipooti fakamahina ki he Ngaahi Fakatau Koloa 5. Ngaahi tu'utu'uni mei he Komiti Fakatau Koloa 'a e Pule'anga
Polokalama Si'i 3.03: Va'a Fakahoko 'a e Ngaahi Ngāue Faka- pa'anga (TD)	1. Ke fakahoko 'e he Pule'anga' mo e ngaahi kupu fengāue'aki' ha ngaahi tokoni lelei mo taau ki hono tokanga'i e ngaahi me'a fakapa'anga'	1. Ngaahi totongi atu 'a e Pule'anga ' . 2. Tokangaekina 'a e Totongi atu 'o e Ngaahi Vāhenga'. 3. Tokangaekina e Fehū'aki 'a e Pa'anga ' . 4. Ngaahi Fakamatala Pa'anga mo e Ngaahi Lipooti Faka-pa'anga 'a e Pule'anga ' . 5. Founa ngaue ki he talitali kakai 6. Ako mo e fakalalakaka ki he taukei'a e Kau Ngāue ' . 7. Lipooti ki he fehu'aki 'o e Pa'anga 8. Fakafuofua fakapa'anga ki he Mahina 9. Lipooti fakamahina ki he ngaahi Va'a 'o e Falepa'anga

Polokalama 4: Ngaahi Tokoni Fakapa'anga 'a e Pule'anga (GGF)

Polokalama Si'i/ 'Ōfisi/ Ngaahi Va'a/ mo e ngaahi iiki fekatu'aki.

Polokalama	Taumu'a Ngāue Fakakātoa	Taumu'a Ngāue/Ngaahi Ngāue
Polokalama Si'i 4.01: Va'a Fakahoko Ngāue (CSD) Tafa`aki ki he Pa`anga/ Patiseti/ Ngaahi Koloa mo e Fakatau Koloa. Sekisoni (GGF)	1. Ke pule'i lelei 'a e ngaahi Pa'anga Tokoni 'a e Pule'anga 'e he e ngaahi Potungaue mo e ngaahi Kupu Fekau'aki	1. Patiseti mo e ngaahi Lipooti 'a e GGF 2. Fakahoko e ngaahi totongi mei he GGF

Polokalama 5: Pule'i e ngaahi Mo'ua No 'a e Pule'anga (GGF)

Polokalama	Taumu'a Ngāue Fakakātoa	Taumu'a Ngāue/Ngaahi Ngāue
------------	-------------------------	----------------------------

Polokalama 5:

Pule'i e ngaahi Mo'ua No 'a
e Pule'anga (GGF)

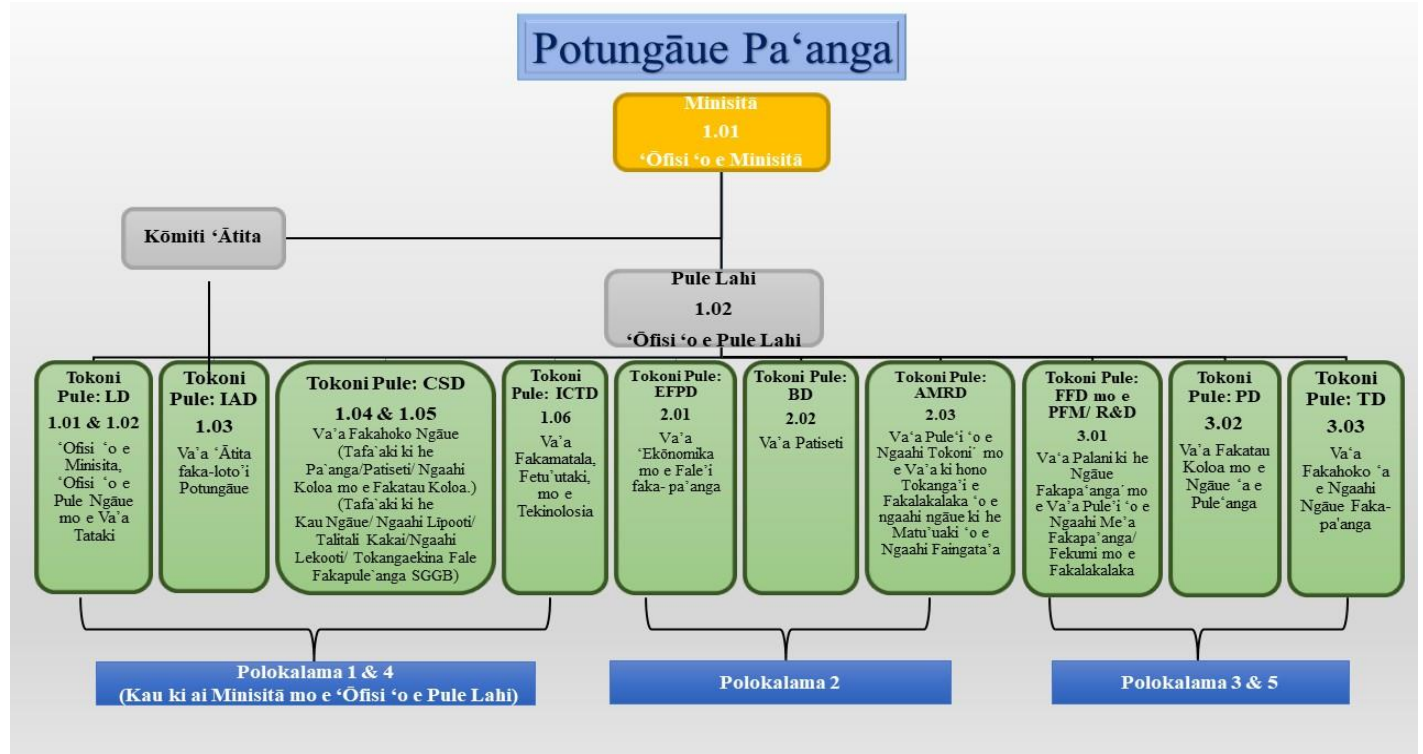
1. Ngaahi Lipooti ki he Mo`ua mo e
ngaahi Koloa a e Pule'anga ke
ngaue'aki 'e he ngaahi kupu fekau'aki
(Kapineti, Fale Alea, ngaahi hoa
ngaue ki he Fakalakalaka) ki hono
fakahoko 'o e ngaahi faitu'utu'uni,

1. Lipooti Fakakuata ki he ngaahi Mo'ua
No
2. Lipooti Fakata'u ki he ngaahi Mo'ua
No
3. Palani fakata'u tolu (3) ki he ngaahi
Mo'ua No 'a e Pule`anga´.
4. Palani Fakata'u ki he Ngaahi No 'a e
Pule'anga.

08. FA'UNGA MO E FATONGIA FAKA-POTUNGĀUE 'A E POTUNGĀUE PA'ANGA'.

Ko e fa'unga faka- Potungāue 'a e Potungāue Pa'anga 'oku hā atu 'i lalo 'na'e fa'u ia koe'uhī ke malava 'o a'usia 'a e ngaahi taumu'a ngāue 'a e ngaahi Va'a Ngāue takitaha. Ko e Minisitā 'oku ne tataki e ngāue, pea ko e Pule Lahi 'o e Potungāue (CEO) 'oku 'ne fakahoko hono pule'i fakakātoa 'o e Potungāue pea tokoni ki ai 'a e kau Taki Ngāue 'o e Ngaahi Va'a (DCEOs). Ko e kau Taki Ngaue ' , 'oku ne tokanga'i e Va'a mo e ngaahi polokalama, pea lipooti ki he Pule Lahi mo e Minisitā.

Fika 2:Fa'unga mo e Fatongia Fakapotungāue 'a e Potungāue Pa'anga.

09. PALANI KI HE NGAHI FAKALELEI' MO E FOKOTU'U FO'OU'.

'E hokohoko atu aipē 'a e ngaue 'a e Potungāue', ke fakahoko 'a e ngaahi Polokalama fakalelei 'a ia 'oku hā atu 'i he palani fakata'u tolu (3) 'a e Potungāue ' 2025/ 2026- 2027/ 2028 'i he'ene hā atu ko ia 'i lalo, 'a ia ko e kongā eni a e Polokalama fakalelei a e Pule'anga, na'e tali 'Ke fakahoko ha siofi kakato 'o e ngaahi fa'unga mo e fakahoko ngaue 'a e ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga 'o fakataumu'a ki hono fakanofonofo lelei 'o e kau ngaue'...' hangee ko e Tu`utu`uni Kapineti 'i he 'aho 6 Mē 2022.

i. Vakai'i 'o e fa'unga 'o e Ngaue Faka- Pule'anga

Na'e kamata 'a hono vakai'i 'a e fa'unga mo e fatongia 'o e Potungāue ' i he ta'u fakapa'anga ta'u 2022_23. Ko e ola ko ia o hono vakai'i ko eni ' , na'e tuku mai ai ha ngaahi fokotu'u ke vakai ki ai ki hano fakahoko 'i he ta'u fakapa'anga hoko '.

ii. Tukuange atu e ngaahi fatongia fakapa'anga

Na'e 'osi fakakakato hono tukuange atu 'o e ngaahi fatongia fakapa'anga ' mei he Tafa'aki ki he Ngaahi Ngaue Fakapa'anga ' ki he ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga '.

'Oku kei hokohoko atu pe 'a e ngaue 'a e Va'a ki he Ngahi Ngaue Faka-pa'anga ke toe leleiangē 'enau muimui ki he ngaahi lao mo e tu'ututu'uni ngaue, fakatatau ki he'ene ngaahi palani fakalelei ngaue, kae fakapatonu pe ke toe saiangē mo fakalakalaka 'a e ngaahi founga ngaue faka-pa'anga , pea pehee ki hono teuteu 'o e ngaahi fakamatala pa'anga, 'o fakafou 'i he;

- Tuku ki he ngaahi Potungāue 'a e fatongia faka-pa'anga
- Fakahoko 'a e ngaahi totongi atu 'i he fouga faka-'ilekitulonika
- Fakalelei ke toe saiangē e ngaahi founa ngaue

Ko e ngaahi fakalelei kotoa ko eni e toe fakamatala'i fakaikiiki atu i he konga 09.5 i lalo.

iii. Pule'i 'o e Koloa 'a e Pule'anga

Hangē ko ia na'e palani'i, na'e tataki 'e he Va'a Fa'unga Fakapa'anga 'o e Potungāue Pa'anga 'a e ngāue ki hono fakamā'opo'opo 'o e ngaahi koloa kotoa 'a e pule'anga 'i he ta'u fakapa'anga 2024 pea na'a nau lava 'o fakakakato 'a e lau 'o e ngaahi koloa kotoa pe 'o a'u ki he 'otu motu' tukukehe 'a e ongo (2) Niua mo e ngaahi 'ofisi ki muli'. 'Oku palani 'a e tafa'aki ngāue ko 'eni' ke fakakakato 'a hono fakamā'opo'opo 'a e ngaahi koloa' ni ki he ta'u fakapa'anga 2026 pea mo fekumi ki he tokoni 'a e kau mataotao ki hono fakamahu'inga'i 'a e ngaahi koloa lalahi 'o kau ai 'a e ngaahi hala pule'anga'.

Na'e kau 'i he ngāue ko 'eni' 'a hono fakapapau'i 'oku 'i ai 'a e ngaahi koloa, 'ilo'i 'a e ngaahi koloa 'oku 'ikai 'i he lesisita 'a e Pule'anga' pea mo e ngaahi koloa 'oku 'ikai ma'u lolotonga 'a e ngāue ki hono fakamā'opo'opo 'o e koloa 'a e Pule'anga'.

iv. Va'a Fakatau Koloa:

'Oku palani e Va'a Fakatau Koloa ke fakahoko hano toe vakai' i e sisitemi ki he fakatau koloa 'o ngaue'aki e founa ngaue mei he OECD ki hono vakai' i e ngaahi sistemi ki he Fakatau Koloa (MAPS). Ko e ola 'o e toe vakai' i ko eni 'o e sistemi fakatau te ne 'omai ha ngaahi fokotu' u ki he Pule'anga ki ha ngaahi founa ke toe lelei ange ai e founa ki he fakatau koloa 'i ha ngaahi lilui ki he fa'unga fakalao pe ko e ngaahi founa ngaue ki he Fakatau Koloa.

Ko e ngaue ki he MAPS 'oku taumu' a ke fakakakato he ta'u fakapa'anga lolotonga, pea fakahoko e ngaahi ngaue fakalelei ki he sisitemi he ta'u fakapa'anga hoko mo e ngaahi ta'u ka hoko mai.

v. Tafa'aki ki he ngaahi poloseki (CPDU) & leleiange fakahoko fatongia (CPU)

Ki he ta'u fakapa'anga fo'ou 2025/26, 'oku fokotu'u 'a e ongo 'iuniti fo'ou ko 'eni' i he malumalu 'o e Va'a Tokoni & Fakalakalaka ke Matu'uekina e Fakatamaki

Kuo fokotu'u 'a e CPDU ke fakalelei'i 'a e founa 'o hono fakahu 'o e Ngaahi Fokotu'u Ngaue ki he Komiti Fakafekau'aki 'o e Fakalakalaka 'a e Kapineti pea ke ma'u ha pa'anga mei he Ngaahi Hoa Fakalakalaka.

Kuo fokotu'u 'a e CPU ke fakalelei'i 'a hono vakai'i 'o e ngaue 'a e ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga, 'i he tu'unga 'o e taumu'a ngāue mo e ngaahi me'afua tefito fekau'aki mo 'enau ngaahi me'a fakapa'anga, pea ke fakafuofua'i 'a e ngaahi ola 'o e Ngaahi Ola 'o e Kautaha 'oku tokoni ki he Palani Fakafonua. 'E toe fakahoko foki 'e he 'iuniti ni 'a e ako ki he malava 'o e ngaue 'i he Siofi mo Vakai'i mo e ngaahi tafa'aki fekau'aki mo hono tokanga'i 'o e ngaahi tokoni.

vi. Fakalakalaka 'a e Sekitoa Taautaha

'Oku ma'u 'e he Nō Langa Fakalakalaka 'a e Pule'anga (GDL) 'a e \$56.4m'i he pa'anga 'a e pule'anga, fakataha mo e \$21.7m 'i he tokoni mei he Pangike Fakalakalaka 'a 'Esia, 'o fakataumu'a ke faka'ai'ai 'a e tupulaki 'a e sekitoa taautaha. Kuo vahe'i ki he polokalama Fakalakalaka 'a e Sekitoa taautaha 'a e \$30m, pea \$10.7m ki hono tokanga'i 'o e Palanisi 'a e Nō Langa Fakalakalaka 'a e Pule'anga. 'Ikai ngata ai, 'oku tuku 'a e \$10m ki he ngaahi 'Apiako 'Oku 'ikai fakapule'anga pea \$4.5m ki he ngaahi no ki he totongi ako 'a e fānau ako ke fakalahi 'a e hu ki he ako. 'Oku ma'u 'e he Polokalama no iiki (SMEs) ma'ae kakai fefine 'a e pa'anga 'e \$1.2m 'i he pa'anga 'a e pule'anga mo e \$21.7m 'i he tokoni mei he Pangike Fakalakalaka 'a 'Esia, fakataha mo ha pa'anga fakalotofonua 'e \$10m 'a e Pangike Fakalakalaka 'a 'Esia ke poupou'i 'a e tu'unga fakapa'anga.

vii. Ngaahi Fokotu'utu'u Ngaue ki he sekitoa faka'ekonōmika

Ngoue: Kuo foaki ki he Poloseki Ma'u'anga Ivi Fakanatula 'a e \$1.5 m 'i he fakapa'anga 'a e pule'anga mo e \$20m 'i he koloa mei he PCR. 'Oku ma'u 'e he Fale teuteu fua ngoue mo e fale fahi monumanu ha tokoni 'e \$0.8m mei 'Aositelelia.

Toutai: 'Oku ma'u 'e he Vaka toutai loloto ha tokoni fe'unga mo e \$30m mei Siaina, lolotonga ia 'oku vahe'i ki he Pule'i 'o e vaka toutai fakakomēsiale 'a e \$0.6m mei he pa'anga 'a e pule'anga.

Takimamata: 'Oku ma'u 'e he Hotele Fua'amotu 'a e \$0.1m 'i he pa'anga 'a e pule'anga pea mo ha toe tokoni 'e \$0.1m mei he ngaahi ma'u'anga tokoni fakatautaha 'i 'Amelika.

viii. Ngaahi Fokotu'utu'u ki he ngaahi ngāue lalahi

Fehokotaki: \$20m 'i he fakapa'anga 'a e pule'anga pea \$21m 'i he koloa mei he Pangike Fakalakalaka 'a 'Esia ki he Hala Fakakavakava Fanga'uta SECURE mo e fehokotaki 'o e hala. 'Oku ma'u 'e he Monomono, tanu 'o e hala 'a e \$20m mei he pule'anga pea \$9.5m mei he Pangike 'a Mamani.

Ma'u'anga Ivi: 'Oku ma'u 'e he Poloseki fakalelei'i 'o e 'uhila 'a e \$7.9m mei he Pangike Fakalakalaka 'a 'Esia, lolotonga ia 'oku ma'u 'e he Poloseki ki he tu'ulua 'o e Ma'u'anga Ivi (GREST) 'a e \$11.9m mei 'Aositelelia mo e \$0.5m mei he Pangike Fakalakalaka 'a 'Esia.

'Ofisi Fakapule'anga: Fale Alea - \$10m koloa mei 'Aositelelia mo Nu'usila, Mesiume Fakafonua - \$5.1m mei (Saudi Arabia). Ko e 'Api nofo'anga 'Atalanga \$1.5m

ix. Ngaahi ngaue 'i he sekitoa fakasosiale

Mo'ui Lelei: Fakalelei'i 'o e ngaahi senitā mo'ui \$10.0m, \$7.0m ki he Falemahaki Vava'u, \$3.6m mei he Pangike 'a Mamani ki hono fakalelei'i, pea mo e \$6.5m Ako'anga neesi Kuini Salote.

Vahevahe Taau: Fale nofo'anga ki he fāmili masivesiva \$6.8m mo e \$7.5m ki he Polokalama ki he kulupu tu'ulaveangofua (tokoni ki he kau toulekeleka & faingata'a'ia)

Tu'unga tatau 'a e tangata mo e fefine: Ngaahi koloa fe'unga hono mahu'inga mo e \$2.6m mei 'Aositelelia ki he Poloseki ki he vahevahe taau ki he kakai fefine/tangata mo e kau faingata'a'ia(NGO/kakai tu'ulavengofua)

Malu Fakafonua: Pa'anga ngāue ki hono tau'i 'o e faito'o ta'efakalao \$5.0m - Senitā fakalelei faka'atamai \$1.0m

x. Ngaahi fokotu'utu'u ki he sekitoa ngāue fakapule'anga

\$2.1 miliona ki he 'Ofisi tipilomētika 'i Suva, \$1 miliona ki he Ako'anga kau ngāue fakapule'angá, mo e \$0.1 miliona ki he Tafa'aki ki he ngaahi poloseki & leleiange fakahoko fatongia moe Poloseki fakalelei ngāue'aki 'o e tekinolosia

xi. Ngaahi fokotu'utu'u ki he matu'uaki 'o e 'ea

'Oku foaki 'e he pule'anga 'a e \$2.2 miliona ki he Totongi malu'i ki he Kautaha Malu'i Fakatamaki 'o e Pasifiki (PCRIC),

\$4.0 miliona koloa mei he Totongi malu'i ki he Kautaha Malu'i Fakatamaki 'o e Pasifiki (PCRIC, WFP, mo e Kautaha Malu'i 'i Siamane ke fakalelei'i 'a e matu'uaki mei he ngaahi fakatamaki fakanatula mo e ngaahi faingata'a fekau'aki mo e 'ea.

09.1. Tu'uloa e 'Ekonōmika Fakalukufua

Fa'unga Patiseti Fakata'u Tolu

Ko e fa'unga patiseti ki he Ta'u Fakapa'anga 2025-2027, 'oku ne poupou ki he ngaahi Kaveinga Ngāue 'a e Pule'anga ' 'aki hono fakahoko 'a e ngaahi ta'umu'a ngāue fakapa'anga ko eni 'oku hā 'i lalo'.

'I he taumu'a ke fakapapau'i a e tu'uloa a e 'ekonomika fakalukufua, e hokohoko atu aipe a hono muimui'i 'e he tafa'aki ni 'a e ngaahi taketi ngaue fakapa'anga ko eni, ko e konga ia 'o e fatongia o e Potungāue Paanga.

Tēpile 4: Tāketi Fakapa'anga 'a e Potungāue Pa'anga (MOF)

Ngaahi Tu'utu'uni Ngāue Fakapa'anga	Taimi Nounou	Taimi Lōloa	To e vakai'i (Tisema 2024)
Tupu Faka'ekonomika	Na'e 'avalisi peseti 'e 0.3 'a e tupu faka'ekonomika 'i he ta'u 'e nima(5) kuohili' 2019-2023. 'Oku fakafuofua 'e peseti 'e 1.2 'a e tupu faka'ekonomika ki he 2024 pea fakafuofua 'e 'i he 'avalisi peseti 'e 2.1 ki he 2024-2028, makatu'unga ia 'i he kei hokohoko atu pe 'a e ngaahi langa fakaakeake faka'ekonomika.	Ko e tupu faka'ekonomika ki he ta'u 'e nima (5) 'o lahi hake', 'oku fakafuofua ki he pēseti 'e 3.0 ki he 4.0 ki he ta'u, 'o fenāpasi pē 'eni mo e tu'unga ma'uma'uluta faka'ekonomika fakalūkufua 'oku fiema'u'.	Ko e fakafuofua fakamuimui taha ki he tupu faka'ekonomika ko e peseti 'e 1.2 'i he 2024, 2.6 he 2025 pea 2.23 he 2026. Ko e tupu faka'ekonomika 'oku tataki ia he sikotoa langa'.
Mo'ua Nō	Vakai'i e Fokotu'utu'u Nō 'a e Pule'anga ki he 2025-2027, 'o 'ikai ha nō fo'ou ki tu'apule'anga, tukukehe ka ko ha nō totongi tupu ma'ama'a ka 'okapau 'oku fiema'u ke fakahoko ha nō tukukehe pea mo fakapa'anga 'a e nō ki tu'apule'anga ' 'aki 'a e nō fakalotofonua'.	Ko e taumu'a' ke mapule'i 'a e ngaahi pole 'e ala hoko mei he fakafetongi pa'anga' pehē ki he pole 'oka fakahoko ha nō ke tapuni 'aki 'a nō lolotonga'. 'E toki fakahoko pē ha nō ko e founga fakapa'anga fakamuimui taha' ia.	Hokohoko atu pe hono fakahoko e fokotu'utu'u ngāue ki he 'ikai ha no mei tu'apule'anga tukukehe ka ko ha nō totongi tupu ma'ama'a. Totongi Nō ki he Pangike EXIM 'a Siaina'.
Pule'l e Fe'aomokaki 'a e Pule'anga	'E ngāue'aki 'e he Pule'anga' 'a 'ene ngaahi tu'utu'uni fakapa'anga' ke teke'i 'aki 'a e ola 'o e fakahoko ngāue' pea mo kei malava ke fakahoko 'a e ngaahi ngāue tefito', 'aki hono fakahoko leva 'a e ngaahi fakalelei ki he PFM' (fakalelei ki he fakahoko fatongia ngaahi Potungāue), 'o fakatefito 'I he ola kovi tupu mei he hikihihi 'o e tu'unga totongi koloa', feliuliuaki e 'ea', pea mo 'ene uesia 'i he ngaahi kulupu tu'u laveangofua'.	'E tokanga 'a e Pule'anga' : to e lelei ange 'a hono tokanga'i 'o 'ene ngāue fakapa'anga', 'aki 'a hono fakapapau'i 'a e fakamole' 'oku fakahoko 'o fakatatau ki he ngaahi tefito'i taumu'a ngāue'. ii. taumu'a ke a'usia 'a e 'avalisi hulu fakapa'anga' ko e pēseti 'e 1.0 - 2.0 'o e GDP.	Hulu \$68.8m 'i he Patiseti Liliu ki he Ta'u Fakapa'anga 2025
Pa'anga Hūmai	Ko e taumu'a' ke to e lahiange 'a e tōnaki 'o e pa'anga hūmai', 'aki 'a e: hokohoko atu hono fakahoko 'a e ngaahi fakalelei ki he tōnaki 'o e pa'anga hūmai' fakamālohia 'a e tauhi 'o e founga ngāue' pea mo hono tokanga'i 'o e ngāue', pea iii. vakai'i 'a e tukuhau faka'ataa'.	Ko e taumu'a' ke teke'i 'a e tōnaki 'o e pa'anga hūmai' ke tatau mo ma'olunga hake 'i he fakangatangata, pēseti 'e 25.0 'i hono fakapēseti ki he GDP'. 'Oku fakahoko 'eni ke tokonia 'a e ngaahi taumu'a ngāue 'a e Pule'anga' fakapatonu ki he fakaakeake faka'ekonomika' mo e matu'uekina e ngaahi	'Oku fakafuofua ko e pa'anga humai 'oku fakafiemalie pe makatu'unga ki he hokohoko atu pe hono fakahoko e ngaahi fakalelei ki he tanaki pa'anga humai, kau ki ai mo hono fakaivia 'o e founga ngaue ki hono tanaki e tukuhau.

		fakatamaki fakanatula. 'I he ta'u 'e tolu ka hoko', 'oku fokotu'u ke fa'u ha fokotu'utu'u ngāue ke mavahe mei he ngaahi pa'anga tokoni.	
Ngaahi Fakamole	'ata ki tu'a; pea fakapapau'i 'oku fakatatau e fakamole ki he fokotu'utu'u pa'anga mo e fa'unga 'ekonomika fakalukufua Ngaahi Founa ki hono pule'i 'o e ngaahi fakamole: tokanga'i e ngaahi fakamole ki hono fakahoko e ngāue (me'akai, ngāue tu'ataimi, folau ki muli); me'afua ki hono pule'i 'o e koloa; vakai'i ha founa malu'i 'o e fakatu'utamaki fakataautaha 'a e kau ngāue fakapule'anga.	Ko e taumu'a' ke fakapatonu 'a e fakamole' ke a'usia 'a e ngaahi kaveinga ngāue lalahi 'a e Pule'anga' pea ke hokohoko atu 'a hono pule'i fakatatau ki he taumu'a ngāue 'e tolu 'a e PFM.	Tokanga'i ma'u pe ngaahi fakamole', ke fakapa'anga pe 'a e ngaahi fakamole 'oku fu'u fiema'u hangē ko e ngaahi ngāue langa fakalakalaka lalahi' (hala fakakavakava etc)
Tu'unga Totongi koloa	Hokohoko atu pe 'a e fengāue'aki 'a e Pule'anga mo e Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga ke tokoni ki hono fakahoko 'a e ngaahi me'afua (polokalama tokoni, poloseki ki hono fakafo'ou e ivi fakanatula) ke tokonia e uesia 'I he hikihi 'o e totongi koloa, hange ko e mamafa 'o e totongi 'uhila, 'aia 'oku ne holoki e ivi fakatau e pa'anga. Va'a Fakafuofua Koloa (MTED) ke fakalahi atu e koloa/ngāue 'oku nau pule'i hono mahu'inga.	Ke pukepuke 'a e totongi koloa' ke hoa pea mo e tu'unga 'ekonomika lolotonga' pea ke fakapapau'i 'oku kei ma'uma'uluta faka-'ekonōmika fakalukufua.	Hikihi 'i he totongi koloa: peseti 'e 1.2 (Tisema 2024), fakafuofua ki he kaha'u 'oku 'ikai pe ke pau

Ma'uma'uluta Faka'ekonōmika, tu'ulua 'a e koloa mo e ngaahi polokalama fakasōsiale.

'Oku kei tu'ulā hoko pe foki 'a e ngāue 'osikiavelenga 'a e Pule'anga' ki hono leva'i 'a e tu'utu'uni ngāue fakapa'anga pea mo hono vahevahe 'o e ngaahi ngāue ke fakahoko' ke pukepuke 'a e tu'unga ma'uma'uluta faka-'ekonōmika ki he kakai' mo e fonua'. 'Oku fokotu'utu'u he Pule'anga' ha tokoni makehe ki he kulupu tu'u laveangofua, fakafou:

Faka'ai'ai e faingamālie ki he lelei ange tu'unga matu'uekina 'o e ngaahi faingata'a' pea mo e tupu faka'ekonōmika 'oku kau kotoa'.

'Oku tu'ulā hoko 'a e ngāue fakataha 'a e Pule'anga' mo e ngaahi hoa ngāue ki he fakalakalaka', ki hono tokonia ngaahi palani ngāue ki he fakaakeake' mo hono langa hake 'ekonomika' ke ne matu'uaki e feliliu'aki e 'ea' mo natula':

- ✓ Fakalahi 'o e fakamole ki he ngaahi langa fakalakalaka lalahi' 'i he ngaahi sekitoa faka'ekonōmika' (PPP)
- ✓ Hokohoko e tokoni ke poupou'i malu fakasōsiale' (vahe 'i he māhina ki he kau toulekeleka', kulupu faingata'a'ia)
- ✓ Tokonia e tu'unga totongi e 'uhila (fakataumu'a ki he fa'ahinga 'oku 'i lalo 'enau ngāue'aki e 'uhila 'i kilouate 'e 150.
- ✓ No iiki ke tokonia e kakai fefine
- ✓ Hokohoko hono polokalama Nō Fakalakalaka 'a e Pule'anga' (GDL)
- ✓ Tokoni Pa'anga ki hono Fakasi'isi'i Ngaahi Uesia mei he Fakatamaki

- ✓ Fakakakato hono langa fo'ou ngaahi fale na'e uesia 'I he HTHH pea mo e hokohoko atu polokalama ki he fakatamaki fakaenatula ' mo e feliuliu'aki 'a e 'ea' kau ki ai mo e polokalama ki he kakai 'o e ngaahi kolo mo e malu fakafonua.

'Oku kei hokoatu ai pe hono vakai'i 'a e ngaahi fokotu'utu'u 'a e Pule'anga' ha founa ke ne matu'uaki e ngaahi vākovi fakapolitikale fakamamani lahi, 'oku fakatokanga'i mei heni 'a 'ene kei tu'u faka'ilonga ua pē 'a ia 'e malava ke ne uesia ai 'a e 'ekonōmika fakalotofonua', tautefito ki he fetō'aki 'a e totongi lolo' mo e koloa me'akai hūmai '. 'Oku kau eni he ngāue fakataha 'a e Pule'anga' pea mo e Pangike Pule 'o Tonga' ki hono fokotu'u ha founa mo ha me'afua ke ne matu'uaki 'a e hiki 'o e tu'unga totongi 'o e koloa', kau ki ai hono tokangaekina 'a e lahi 'o e pa'anga 'i he ngaahi pangikē'.

09.2. Langa 'a e Tu'unga matu'uekina mei he Fakatamaki'

'Oku hā mai aipē 'a e tu'unga lelei mo fakalalakaka 'i he mateuteu ki he ngaahi fakatamaki fakaenatula ' mo e feliuliuaki 'a e 'ea' 'i he fonua, pea pehe foki mo e fengaue'aki mo e ngaahi fonua 'o e Pasifiki; ka neongo ia, oku kei fiamau pe a e palani ki ha ngaahi fakatamaki 'i he kaha'u, pea mo e tu'unga mateuteu.

'Oku hokohoko atu aipe 'a hono fakahoko 'e he Puleanga, 'a e **fokotu'utu'u ki he langa 'o e ngaahi fale** ma'ae fa'ahinga 'oku tu'u laveangofua, ke fakasi'isi'i 'a e ngaahi uesia tupu mei he ngaahi fakatamaki.

Kuo kakato hono fokotu'u 'e he Pule'ang a 'a e falenofu'anga 'e 213 (lipooti fakamuimui taha 'i Fepuleli 2025, ke fakatonutonu 'i ha'ane 'au mai.) mei he fale nofo'anga fakakatoa e 286 na'e tali, 'a ia na'e uesia 'i he pa 'a e mo'unga afi.

Tanaki atu ki heni, ko e Poloseki Langafale ki he masivesiava ange na'a ne poupou'i pe hono ngaue'aki 'a e tu'utu'u ni ngaue ki he langa fale. Na'e malava ai ke langa 'a e fale e 22 pea toe tanaki atu ki heni moe fale e 30 ke fokotu'i 'i he FY2025/26.

'Oku tu'u mateuteu mai pe 'a e ngaahi hoa ngaue mei muli kene tokonia 'a e Pule'anga Tonga 'i he ngaahi fokotu'utu'u ngaue fakavavevave ki ha fakatamaki 'e hoko. 'Oku kau heni foki 'a e ngaahi tokoni ki he ngaahi fiema'u vivili moe ngaahi tokoni kehekehe pe lolotonga 'a e fakatamaki.

Fakapa'anga 'a e ngaahi ngaue ki hono fakasi'isi'i 'a e uesia mei he fakatamaki (DRFS) – kuo mei kakato 'a e ngaue ko 'eni 'i he tokoni mai 'a e ngaahi hoa ngaue mei muli. Ko e taumu'a 'o e fokotu'utu'u ngaue ko eni kene fakasi'isi'i 'a e ngaahi fakamole 'a e pule'anga pehe ki hono uesia 'o e tu'unga faka'ekonomika 'i hano fakatahataha'i 'a e ngaahi me'afua ki he tu'u lavea ngofua 'a Tonga ki ha fa'ahinga fakatamaki.

'Oku lolotonga fakahoko foki 'e he Potungaue Pa'anga 'a hono toe siofi 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngaue ki hono fakasi'isi'i 'a e ola tamaiki mei he ngaahi fakatamaki. Pea 'oku toe fakahoko foki 'e he potungaue hono kumi ha ngaahi founa ke fakapa'anga'aki 'a e ngaahi ngaue tokoni lolotonga 'a e fakatamaki pea moe ngaahi ngaue ki he langa fakaakeake. 'Oku kau heni foki mo hono vahevahe fakalelei 'a e tu'unga lavea ngoufa ki he tu'unga fakapa'anga 'a e Pule'anga ki he Sekitoa Taaui taha, fakaivia 'a e ngaahi kautaha malu'i fakalotofonua, fokotu'utu'u ha founa ngaue kene malu'i 'a e tu'unga fakasosiale 'a e Fonua 'o ka hoko fakatu'upake ha fakatamaki pehe foki ki hono malu'i 'a e koloa 'a e Pule'anga.

'I he lolotonga hono kumi 'a e ngaahi founa fakapa'agna fo'ou, 'oku kei ngaue'aki pe 'a e 'a e ngaahi founa fakapa'anga anga maheni 'o hange koe pa'anga fakafonua ki he ngaahi fakatamaki (NEF), kautaha malu'i fakatamaki 'o e Pasifiki (PCRIC), Tokoni mei he Pangike Fakalalakaka 'o 'Esia ki he tokoni fakavavevave ki he ngaahi fakatamaki (ADB CDF), ngaahi pa'anga mei he poloseki lolotonga 'a e Pangike 'a Mamani kuo vahe'i ki he ngaahi fakatamaki (WB CERC). Pea moe tokoni 'a e Pangike 'a Mamani 'i hono vahevahe iiki 'a e pa'anga ki he fakatamaki (WB CATDDO).

'Oku ngaue fakataha foki 'a e Potungaue Pa'anga moe Pangike 'a Mamani hono feinga'i ke fakakau atu 'a e honge ki he polokalama malu'i 'a e fonua mei he ngaahi fakatamaki.

VA'A PULE'I 'O E NGAHI TOKONI MO E VA'A KI HONO TOKANGAEKINA E FAKALAKALAKA 'O E NGAHI NGĀUE KI HE MATU'UAKI 'O E NGAHI FAINGATA'A (AMRDD)

Kuo fakahoko ha fa'unga fo'ou ki he Va'a ki hono Tokoangaekina e Fakalalakaka 'o e Ngaahi Ngaue ki he Matu'uaki 'o e Ngaahi Faingata'a' (AMRDD) ki he fakahoko fatongia ki hono pule`i e ngaahi tokoni mo e ngaahi poloseki fakalalakaka, pea mo hono tokangaekina e ngaahi fakatamaki mo hono fakapa`anga.

'Oku hokohoko atu hono fakaivia 'e he Potungāue 'o fakafou mai 'i he Va'a ki hono Tokoangaekina e Fakalalakaka 'o e Ngaahi Ngaue ki he Matu'uaki 'o e Ngaahi Faingata'a' (AMRDD) ki hono poupoua 'a e ngaahi fiema'u vivili 'a e Pule'anga. Ke fakasi'isi'i 'a e tu'u lavea ngofua 'a e 'ekonomika mo e tu'unga fakapa'anga 'o e fonua ki ha fa'ahinga fakatamaki fakaenatula.

'Oku ho'ata mai 'i he patiseti 'a e fakalaka 'a e Pule'anga 'a e hokohoko atu hono fakahoko 'a e ngaahi polokalama ki hono matu'uaki 'e he fonua 'a e ngaahi fakatamaki 'i hono fakapa'anga mei hotau ngaahi hoa ngaue mei muli. 'E hokohoko atu ai pe 'a e ngaue vaofi 'a e pule'anga moe ngaahi hoa ngaue mei muli ki hono fakapa'anga 'a e ngaahi polokalama ki hono matu'uaki 'o e feliuliaki e 'ea, fakasi'is'i hono tukuange 'a e ngaahi kasa kona pea mo hono fakasi'isi'i 'a e useina mei he ngaahi fakatamaki.

Ko e Feliuliaki 'o e 'Ea' ko e taha 'o e ngaahi kaveinga fakalukufua, ko e Faka'ilonga he Patiseti ko e taha 'o e ngaahi me'a ngaue ki hono fakalelei mo hono fakataumu'a mo fakatahataha'i 'o e Feliuliaki 'o e 'Ea' 'i he Lao ki hono Pule'i e Pa'anga 'a e Pule'anga' mo e ngaahi sistemi ki he fakalalakaka' mo hono fakahoko e ngaahi fakmole'. Ko e founa ko eni' te ne tuku atu ha ngaahi fakamatala 'oku 'ata ki tu'a pea mahino 'a e tali ui ki he sistemi fakatatau ki he Lao ki hono Pule'i e Pa'anga pea kau ai mo e ngaahi fakamole ki he fakaakeake mei he fakatamaki mei he feliuliaki 'o e 'Ea. Ko e ngaahi fakalelei ko eni 'oku tataki ia 'e he Va'a ki hono Tokoangaekina e Fakalalakaka 'o e Ngaahi Ngaue ki he Matu'uaki 'o e Ngaahi Faingata'a (AMRDD), mo e kulupu ngaue mei he Va`a ki he Feliuliaki 'o e 'Ea mei he MEIDECC mo e Va'a Palani mei he 'Ofisi 'o e Palemia.

VA'A PALANI KI HE FOUNGA NGĀUE FAKAPA'ANGA (FFD)

Koe'uhi' ko e tu'u laveangofua 'a Tonga ki he fakatamaki fakanatula, na'e fakamo'oni ai 'a e Pule'anga 'i he aleapau 'i he 2024 mo e Pangikē 'a Māmani' ke kau ki he polokalama 'oku 'iloa ko e Tokoni ki he ngaahi mo'ua nō felave'i pea mo e matu'uaki 'o e feliliaki 'o e 'ea (CRDC) ke faitokonia 'a e ngaahi fonua laveangofua mei he ngaahi faingata'a faka'ekonomika, kau ai 'a e ngaahi palopalema fakapa'anga tupu mei he ngaahi fakatamaki fakanatula. 'Oku 'omai 'e he CRDC 'a e tokoni ki Tonga 'i he founa ke toloi 'a e totongi sino'i nō mo e totongi tupu (mo e ngaahi totongi nō kehe) 'o a'u ki he ta'u 'e ua 'o kapau 'oku fehanganahangi 'a e fonua' mo ha fakatamaki fakanatula. 'Oku toe tuku mai 'e he Pangikē 'a Māmani' 'a e me'angaue makehe ki he fanga ki'i motu iiki 'oku uestia 'e he mofuike mo e saikolone fakatalopiki, 'a ia 'oku faka'ata ai 'a e ngaahi pule'anga ko 'eni' ke nau tokanga taha ki he fakaakeake mei' he fakatamaki' kae 'ikai ko e totongi fakafoki 'o e mo'ua nō.

Ko e ngaahi nō fo'ou pe lolotonga 'a Tonga' mei' he Pangikē Fakavaha'apule'anga ki he ngaahi langa lalahi' mo e fakalalakaka (IBRD) mo e Kautaha Fakalalakaka Fakavaha'apule'anga' (IDA) 'oku 'i ai 'a e toenga vaha'ataimi totongi nō (taimi totongi 'osi) 'oku 'ikai toe si'i hifo 'i he ta'u 'e nima 'e lava ke nau ma'u 'a e CRDC. 'Oku 'i ai 'a e makatu'unga 'e ua 'o ha fakatamaki fakanatula 'e hoko (kuo 'osi fakamahino'i) 'e lava ke ne kau ki he tokoni 'a e CRDC:

1. Ngaahi Tefito'i makatu'unga ki ha fakatamaki fakanatula kuo'osi fakapapau'i 'e hoko, 'a ia 'oku ne fuatautau 'a e malohi 'o e fakatamaki, hange ko e vave 'a e vilo 'o e magari 'i he afaa' pe ko e lahi 'o e mofuike.

- a) **Mofuike:** 'Oku 'i ai mālohi ko e (Mw) 7.0 pe ma'olunga ange, mo e loloto 'oku lipooti 'oku si'isi'i hifo pe tatau mo e kilomita 'e 175 pea ko hono uhouhonga 'i he feitu'u 'oku hoko ai'.

e) Saikolone/Afā Fakatalopiki: 'Oku lipooti 'a e vave taha 'o e matangi 'i he feitu'u 'oku uesia 'i he 178km/houa pe ma'olunga ange kapau 'oku lipooti ko e miniti 'e 1 'avalisi 'o e mālohi vilo 'o e matangi; pe kilomita 'e 160/houa pe lahi ange kapau 'oku lipooti ko e miniti 'e 10 'avalisi 'o e vave 'o e matangi.

2. Makatu'unga hono ua: Kapau 'i hono fakapapau'i 'e he Pangike 'a Mamani 'oku te'eki ai ke fakakakato 'a e 'uluaki tefito'i makatu'unga ki ha fakatamaki fakanatula 'e hoko, 'e fakapapau'i 'e he Pangike 'a Mamani pe 'oku lahi ange pe tatau 'a e maumau mei ha fakatamaki 'oku malava ke hoko ki he peseti e 10 'o e GDP 'a e fonua, 'o hange ko ia na'e pulusi fakamuimitaha 'e he Pangike 'a Mamani.

'E kei hokohoko atu pe 'a e tokoni 'a e Pule'anga 'o fakafou 'i he ngaahi nō iiki ma'ae hou'eiki fafine ' ke fai tokonia 'a e ngāue fakatupu pa'anga ' pea pehe ki he Nō ki he Lakalaka 'a e Pule'anga ' (GDL) 'oku tokanga'i 'e he Pangikē Fakalakalaka 'a Tonga ' (TDB) 'o fakataumu'a ki hono poupou'i 'a e ngaahi ngāue fakalakalaka 'a e ngaahi sekitoa mahu'inga. 'Oku tuku atu 'e he pa'anga noo ' ni ha totongi tupu ma'ulalo 'aupito, 'o fakataumu'a ki he ngaahi famili masivesiva mo e ngaahi pisinisi iiki mo lotoloto.

Makehe mei he ngaahi Koloa 'a e Pule'anga', 'oku kei hokohoko atu pe hono fakapapau'i 'e he Komiti Fakatau 'o e Ngaahi Koloa 'a e Pule'anga (GADC) 'oku muimui 'a e ngaahi fe'ave'aki koloa ki hono ki he Tohi Tu'utu'uni Fakapa'anga 2020. Koe'uhi' ko e hokohoko atu 'a e vakai ki he fakamatala pa'anga 'a e Pule'anga, pea mo e 'ikai ke lekooti totonu 'a e ngaahi koloa 'a e Pule'anga, 'oku 'amanaki 'a e Potungāue Pa'anga ke kumi ha tokoni fakatekinikale ke tokoni ki hono fakamahu'inga'i 'o e ngaahi koloa lalahi hange ko e ngaahi hala pule'anga, uafu, mo e ngaahi koloa lalahi ange.

'Oku fiema'u foki ke mahino ki he kau 'ofisa 'o e pule'anga' 'a e ngaahi tefito'i fakakaukau mo e taumu'a ki hono faka'ilonga'i 'o e patiseti ki he feliuliaki 'o e 'ea'. 'Oku fengāue'aki 'a e tafa'aki ngāue ki he Fa'unga mo e Fakahinohino Fakapa'anga' mo e va'a PFM ki hono vakai'i 'a e lisi 'o e ngaahi tohi pa'anga 'o e Pule'anga (COA) ke fakakau atu ki ai 'a e tu'unga tatau 'o e tangata mo e fefine pehē ki he feliliuaki 'o e 'ea. Koe'uhi ko e mahu'inga 'o e ola lelei 'a hono faka'ilonga'i 'o e patiseti ki he feliuliaki 'o e 'ea', 'e fiema'u ki ai 'a e taimi lahi ange ki hano vakai'i faka'autiliki 'o e fa'unga ngāue ki he lisi 'o e ngaahi tohi pa'anga 'o e Pule'anga (COA).

VA'A 'EKONŌMIKA MO E FALE'I FAKAPA'ANGA (EFPD)

Ko e tukupā ia 'a e Pule'anga' ke hokohoko atu hono poupou'i ke fakaakeake 'a e tupu faka'ekonomika' he'oku mahu'inga 'aupito hono faka'ai'ai ke tupulaki ki he ta'u 'e tolu ka hoko', koia 'oku fakatupu fakapa'anga ki hono fakalele 'o e ngaahi ma'u'anga tokoni' ke fakapa'anga 'a e ngaahi ngāue mahu'inga 'i he sekitoa faka'ekonomika' 'o hangē ko e ngōue', toutai' pea mo e takimamata'. 'Ikai ngata ai', 'oku mahu'inga ke hokohoko atu pē 'a e fakatupu pa'anga' 'i he fēngaue'aki mo e sekitoa tautaha', ko hotau hoa ngāue mei fuoloa ke faka'ai'ai 'a e tupulaki 'i he ngaahi fa'unga fenononga'aki', ngaahi fa'unga mo'ui lelei' mo e fakalelei'i 'o e ngaahi fa'unga fakapule'anga' ki hono fakatupulaki ha kaha'u tu'uloa mo tu'umālie. 'I he'ene pehe', 'e fakatefito 'a e tokanga' ki he:

- **Ngoue:** ngaahi fale fa'o mo e ngaahi naunau (Hihifo, lotoloto 'o Tongatapu mo Vava'u), fale fahi manu mo hono ngaohi 'o e ma'u'anga ivi ki he kasa fakaenatula.
- **Toutai:** ngaahi vaka toutai (2 mei Siapani mo e 3 mei he Pule'anga Lepapulika 'o e Kakai 'o Siaina).
- **Takimamata:** Hotele Fua'amotu (fetu'u nima)
- **Ngaahi Ngaue Langa Lalahi:** Hala Fakakavakava Fanga'uta, langa 'o e Fale Alea 'o Tonga, Mesiume Fakafonua 'o Tonga, monomono 'o e Hala Pule'anga, fefononga'aki he 'ea/tahi/loto fonua, 'ā malu'i 'o e matāfanga (tafa'aki fakahihifo 'o Tongatapu mo Pangai Ha'apai, fakalelei'i 'o e hala Vuna), hala fakakavakava fo'ou ki 'Eua, fakalelei'i 'o e mala'e vakapuna mo e ngaahi uafu ki he tukui motu'.

'E fakatefito 'a e fatongia 'o e va'a' 'i hono tokanga'i 'o e fatongia fakataki ki he ngaahi Potungāue Fakapule'anga' ke fakahoko e ngaahi ngāue fakatupu pa'anga fekau'aki mo e sekitoa takitaha. Hangē ko 'eni', 'e takimu'a 'a e

Potungāue Ngōue Me'atokoni mo e Vao'akau 'i hono fakafaingofua 'i 'o e ngaahi ngāue fakatupu pa'anga ki he sekitoa ngōue 'i he feongoongoi mo e ngaahi va'a felave'i'.

'Ikai ngata ai', 'e toe fakamu'omu'a foki 'e he va'a' 'a e ngaahi ngāue 'oku fakahoko 'i he faka'ekonomika' mo e fakapa'anga' 'i he fengāue'aki mo e ngaahi Potungāue Fakapule'anga' kae pehē ki he ngaahi kautaha'. 'Oku fekau'aki heni 'a e Pangikē Pule' pea mo e uesia hono hikihi 'o e totongi koloa' mo e ngaahi ngāue 'oku palani ki he ta'u 'e tolu ka hoko' 'i hono hokohoko atu 'o e ngaahi fokotu'utu'u fakapa'anga 'o hange ko 'eni':

i. Ngaahi Fua 'o e Pa'anga Hū Mai:

a) Fakalelei 'i 'a e tākaki pa'anga hū mai 'o fakafou 'i he:

- (i) hokohoko atu hono fakahoko 'o e ngaahi liliu ki he pa'anga hū mai;
- (ii) fakamālohia 'a e tali tu'utu'uni mo e founa pule,
- (iii) pea toe vakai'i 'a e faka'atā fakatukuhau.

(ii) Ngaahi Founa 'o e Fakamole:

e) Fakamole fakapopototo 'o fakafou 'i he:

- (i) leva'i 'a e ngaahi fakamole ki he ngāue' (me'atokoni, ngāue tu'ataimi, fefolau'aki ki muli);
- (ii) founa pule'i 'o e ngaahi naunau ki he ngāue';
- (iii) toe vakai'i ke liliu 'a e malu'i 'o ha fakatu'utamaki fakataautaha ki he kau ngāue fakapule'anga',
- (iv) vakai'i hono ngāue'aki 'o e ngaahi me'alele 'a e pule'anga' hili 'a e taimi ngaue'.

09.3. Mateuteu ki he ngaahi Fakatamaki': Fa'unga Palani ki he Fakaakeake mei he ngaahi fakatamaki'.(DRFS)

NGAAHI VA'A NGAUE FAKAKĀTOA

'E tokangaekina 'e he Potungāue' 'a e ngaahi matavaivai' 'i hono tokanga'i e ngaahi Va'a'. 'Oku kau heni mo hono fakapapau'i 'oku fakatatau e ngaahi palani ngāue' mo e ngaahi me'angāue 'o e One Process Tool, ki he palani' mo e patiseti'. 'Oku fiema'u ke toe mahino ange 'a e ngaahi founa ngāue' ki hono fakahoko e Palani Ngāue Fakata'u' mo toe lelei ange hono siofi mo vakai'i e founa ngāue'. Ko e ngaahi taumu'a ngāue 'a e ngaahi va'a takitaha 'oku fakatefito ia mei he ngaahi fiema'u 'a e Komisoni 'a e kau Ngāue faka Pule'anga' (PSC) mo e Potungāue Pa'anga. 'Oku kau heni e ngaahi me'afua tefito ki he ngaahi Va'a' takitaha, pea mo e fakahoko ngāue 'a e kau Tokoni Pule 'o e Potungāue' (DCEO), ko e konga ia hono fakafehokotaki 'o e taumu'a ngāue', fakamatala ngāue' mo e sisitemi ki hono fua 'o e fakahoko ngāue'.

Ko e taha 'o e ngaahi ngāue ke fakalakalaka ange 'a e founa pule', 'oku kau ai 'a hono fakalakalaka'i 'a e founa fetu'utaki fakaloto'i potungāue' mo e fetu'utaki ki he ngaahi kupu fekau'aki'. 'Oku lolotonga fakahoko ha ngāue ki he fa'unga fakafetu'utaki 'a e Potungāue' koe'uhi' ke tokoni ke toe mahino lelei ange 'a e ngaahi fiema'u 'a e ngaahi kupu fengāue'aki' pea mo toe lelei ange 'a e fetu'utaki'.

Koe'uhi ko e pole 'oku 'omi' 'e he fokoutua Koviti 19, 'oku fiema'u ki he Potungāue Pa'anga' ke fakahokohoko lelei 'ene ngaahi fokotu'utu'u ki he fa'unga 'o e fetu'utaki', ke malava e kau ngāue' 'o ngāue pe mei ha faitu'u. Ko e fa'unga fetu'utaki' 'oku tonu ke mahino ai e ngaahi fiema'u' 'o kapau 'e hoko atu 'o e ngaahi ngāue.

VA'A FAKAHOKO NGĀUE (CSD)

Ko e Va'a Fakahoko Ngāue 'i he ta'u fakapa'anga fo'ou, 'oku fokotu'utu'u fo'ou ke fakapapau'i 'oku fakahoko lelei 'a e ngaahi ngaue kotoa pe 'oku fiema'u mei he Va'a' ni. 'Oku vaheua 'a e Va'a' ni ki he Tafa'aki ngaue' e ua. Ko e tafa'aki ki hono tokanga' i 'o e ngaahi ngaue fakapa'anga/ patiseti/ngaahi koloa mo e ngaahi fakatau, pea ko e tafa'aki 'e taha ki hono tokangaekina e kau ngaue, mo e ngaahi lipooti, tokanga' i e sevesi ki he kasitoma mo e ngaahi lekooti, pea mo hono tokana' i 'o e Fale Fakapule'anga SGB. 'Oku fakataumu'a 'a e fokotu'utu'u fo'ou ni ke fakalelei'i 'a e ngaue pea fakapapau'i 'oku fakahoko lelei 'a e ngaahi fatongia kotoa pe 'oku fie ma'u, pea 'oku fakalahi 'e he Va'a takitaha 'a e ngaahi founa ngaue 'i loto 'i he Potungāue.

Ko e Tokoni Fakapa'anga 'a e Pule'anga (GGF) na'e toe vakai'i pea 'oku 'i ai e konga 'o e ngaahi 'akauni 'oku 'ave ki he naahi Potungāue 'oku nau kaunga tonu ki he ngaahi ngāue 'o e Tokoni fakapa'anga ko ia.

VA'A PATISETI (BD)

Ko e taha 'o e fatongia mahu'inga 'o e Va'a Patiseti 'ko hono siofi mo vakai'i e ngaahi fakahoko fatongia 'a e Potungāue', pea mo e ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga' 'i hono vakai'i 'enau ngaahi ngāue' fakahoa ki he Patiseti' pea mo'enau ngaahi fakafuofua Fakapa'anga'.

09.4. 'Iuniti Tokangaekina 'a e Ma'u'anga Fakamatala' (IFMIS) mo e Ngāue'aki e Komipiuta' (E-Gov)

VA'A MA'U'ANGA FAKAMATALA', FETU'UTAKI' MO E TEKINOLOSIA'

'Oku 'amanaki 'a e Va'a Ma'u'anga Fakamatala, Fetu'utaki mo e Tekinolosia ke fokotu'u e Tokoni Pule ki he Va'a' ke fakamalohhia hono tokangaekina mo tataki e ngaahi taumu'a ngāue tefito 'a e Va'a. Ko e ngaahi taumu'a ngāue ko eni 'oku kau ki ai hono 'oatu 'o e ngaahi fale'i ki he 'Eiki Minisitaa ki he ngaahi ngāue fakatekinolosia, ngaahi Lipooti, ngaahi alea ki hono fakapapau'i e malu 'o e poloseki IFMIS mo hono fakapa'anga e ngāue ki hono fakalelei'o e PFM, mo hono fokotu'u e Fa'unga ki he hokohoko lelei e ngaahi ngāue 'a e ICT, ngaahi founa ngāue, 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni fakavaha'apule'anga 'oku napangapanga malie mo e ngaahi fiema'u 'a e ngāue fakakomipiuta 'a e Pule'anga, mo e poloseki ki he ICT fakafonua', pea fakamalohia e ngāue tokoni 'a e Va'a' mo hono tokangaekina e ngaahi koloa 'a e Potungāue'.

'Oku fiema'u 'e he Va'a' `a e ngaahi tokoni fakatekinikale ki hono langa hake, fa'u fo'ou mo fakapolokalama e ngaahi 'ilo fakakomipiuta, ki he fakalakalaka 'a e kau ngāue 'i he Va'a ICT. 'Oku faka'ai'ai e ngaahi ako fakapalofesinale mo taimi loloa, 'a e kau ngāue ki he ngaahi fakamatala fakatekinolosia mo e ngaahi sisitemi.

Ko e ngaahi taumu'a ngāue 'a e Va'a ICT, 'oku fehokotaki lelei pe ia mo e ngaahi Va'a kotoa 'e 10 'o e Potungāue', mo e ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga, mo e ngaahi 'otu motu 'i hono ngāue'aki e tekinalosia 'i he uaealesi mo e satelaite, pea fakafaingofua e ngāue 'a e sisitemi' 'i he'ene hōhoamalie mo e ngaahi fiema'u 'a e Potungāue.

VA'A PALANI KI HE NGĀUE FAKAPA'ANGA

'Oku fiema'u foki ke fakakakato 'a e ngāue ki hono fakalelei'i 'o e lisi 'o e ngaahi tohi pa'anga 'o e Pule'anga (CoA) 'i he founa tauhitohi 'a e Pule'anga pea 'i he taimi tatau ke fakakau 'a e tu'unga tatau 'o e tangata mo e fefine mo e feliuliaki 'o e 'ea. 'E tataki 'e he FFD, 'i he ngāue fakataha mo e ngaahi Va'a kotoa pe, 'a hono fakahoko 'o e CoA kuo fakalelei'i 'i ha founa fakalakalaka ange, 'a ia 'e kau ai 'a e mape mahino 'o e fakamatala ke fakangofua 'a e fakamatala totonu mo taimi totonu 'o e patiseti 'i he ngaahi founa 'oku fie ma'u 'e he Pule'anga', ngaahi fakamatala fakasitetisitika fakapa'anga 'a e pule'anga (GFS), fakafa'ahinga 'o e ngāue 'a e pule'anga (COFOG) mo e ngaahi tu'unga mo'ui kehe.

'Oku toe fiema'u foki ke fakafehokotaki 'a e fakalelei'i 'o e CoA ki he Lipooti Pa'anga 'a e Pule'anga 'a ia ko hono lipooti 'o e ngaahi fehu'aki fakapa'anga kotoa pe kae 'ikai ko hono faka'aonga'i 'a e founa lolotonga 'i hono teuteu'i 'o e fakamatala fakapa'anga fakata'u 'o e Pule'anga'. 'Oku mahu'inga 'eni tautautefito kapau 'oku fie ma'u 'e he pule'anga ke nga'unu ki ha sisitemi fakapa'anga to e fakatahataha ange' (IFMIS) mo fakaonopooni.

VA'A PATISETI

'Oku palani 'a e Va'a' ke pou pou ki he ngaahi fakalelei ki he PFM, kau ai mo hono fakahoko 'o e Patiseti' fakatatau ki he ngaahi Polokalama. 'Oku kau ki heni mo ha ngaahi liliu ki he ngaahi Fika 'Akauni (CoA) fakatatau ki hono fakalelei 'o e IFMIS, 'i he ngaahi tepile ki he patiseti, `a ia `oku ngāueaki ki hono fa'u 'o e patiseti mo hono teuteu 'o e ngaahi Lipooti. Ko e ngaahi palani fakaangaanga pe ki he ta'u patiseti 2024/25, 'i he taimi tatau 'oku fakahoko e fakatatau 'o e patiseti ki he ngaahi Fika Akauni, mo te ngaahi Taumu'a ngāue tefito 'a e pule'anga, kamata mei he feliuliaki 'o e `ea, 'a ia na'e tali 'e he Kapineti (Tu'utu'ni Fika 743) pea kamata mo e ngāue ki hono fakakau e Tokotaha kotoa, 'i he ngaahi taumu'a 'o e patiseti.

09.5. Tauhi mo Fakamālohia 'o e Tu'utu'uni Ngāue

VA'A FAKAHOKO NGĀUE

'Oku 'oatu 'e he Va'a Fakahoko Ngaue (CSD) e tokoni mo hono siofi fakalukufua e Potungaue, 'i hono ngaahi fatongia, pea mo hono vakai'i mo sivi'i e fakahoko fatongia 'a e Potungaue.

'Oku 'iai e Palani ki hono fokotu'u ha founa ki hono tokangaekina e ngaahi fakatamaki 'e ala hoko ki he Potungaue.

VA'A 'ĀTITA FAKALOTO'I POTUNGĀUE (IAD)

'E kei hokohoko atu pē hono fakamu'omu'a 'e he Va'a 'Atita Fakaloto'i Potungaue 'a e 'Atita 'oku tu'u laveangofua 'i he ngaahi ngāue faka'atita kotoa pē kuo vahe ke faí. Koe ngaahi ngaue 'oku fu'u fiema'u pea mo tu'u lavea ngofua ki he Potungaue, ko hono tokanga'i 'o e 'elia' ni 'oku 'i he Va'a ni ia.

Kuo to e fokotu'utu'u fo'ou 'a e va'a' ni ke toe tokanga taha ki he ivi 'o e kau 'Atita fakaloto'i Potungaue ke tokoni ki hono fakalelei'i 'o e ngaahi me'a vivili taha 'oku hoko mei he fokoutua mo e ngaahi faingata'a 'oku mafola fakamamani lahi pea pehe ki ngaahi ola kovi 'o e ngaahi fakatamaki fakanatula' hange ko e mo'unga afi, ngaahi peaukula, mo e afā fakasaikolone. 'E hanga 'e he fokotu'utu'u fo'ou 'o e Va'a' ni 'o fakalahi 'a e ngaahi feitu'u 'oku tu'u laveangofua 'a ia 'e toe vakai'i ke to e lelei ange ai hono fatongia mahu'inga 'i hono tokanga'i 'o e ngaahi me'a 'oku fakatu'utamaki mo hono 'uhinga 'o e pule'i fakaloto'i Potungaue. 'I he ngaahi totongi pa'anga ki he me'a fakatu'upakee mo e pa'anga 'oku tufaki 'e he pule'anga ki ha ngaahi kulupu kehekehe 'i he 'ekonomika, 'oku fiema'u ke toe vakai'i 'e he kau 'Atita fakaloto'i Potungaue 'a e founa hono pule'i ke fakapapau'i 'oku 'ikai fakamole noaia 'a e pa'anga.

'E kei hokohoko atu pe hono fakalahi 'e he kau 'Atita fakaloto Potungaue 'a e tu'unga mo'ui fakavaha'apule'anga ki he founa ngaue fakapalofesinale 'a e kau 'Atita pea mo e mape 'o e 'Atita fakaloto'i Potungaue 'a ia 'oku to e vakai'i fakata'u. 'Oku hokohoko atu hono ako'i fakamahina 'o e kau ngaue 'i he fale ke fakapapau'i 'oku nau talangofua mo fakamalohi'i 'a e ngaahi lao mo e ngaahi tu'utu'uni mahu'inga 'i he Ngaueanga. 'Ikai ngata ai', 'e toe fakamālohia foki 'a e fengāue'aki kau 'Atita mo e 'apiako 'a e kau 'Atita fakaloto'i Potungaue 'i Nu'u Sila mo 'Aositelelia fakatou'osi ki he fakalakalaka fakapalofesinale 'a e kau ngaue.

Kuo ngaue 'a e va'a ki he palani ngaue 'a e PFM 2020 'a ia kuo kamata ke ngaue fakataha mo e Va'a Fa'unga Fakapa'anga 'i hono fakamalohia 'o e fa'unga fakalao ki he 'Atita fakaloto'i Potungaue 'o fakafou 'i hono fakalelei'i 'o ha aleapau 'i he ngaahi fakahinohino ki he tuku'anga koloa pea pehe ki he ngaue ki hono tokanga'i 'o e me'a fakapa'anga 'a e kakai.

'E fakahoko foki 'a e ngaahi polokalama 'ilo ki he 'Atita 'i loto 'i he Potungaue pea mo e ngaahi Potungaue kehe fakatou'osi. Kuo fakahoko foki mo ha ngaahi polokalama ke fakapapau 'i he Potungaue 'i hono fakapapau'i 'oku fakahoko lelei 'a e ngaue 'a e 'Atita.

VA'A PATISETI (BD)

'Oku hoko atu e fakapapau'i 'e he Va'a' e muimui 'a e Potungaue' mo e ngaahi Potungaue kehe' ki he Lao kuo tali ki he Esitimeti fakata'u'. Ko e ngaahi fiema'u ki he to e fehu'aki 'a e patiseti mo e fiema'u ke fakapapau'i 'oku 'i ai ha pa`anga ki he ngaahi fakamole, ko e fatongia mo ia 'o e Va'a ni.

Ko e fakalelei ki he ngaahi foomu ki he toe kole ke `ave`a e ngaahi patiseti mei he vouti ki ha toe vouti mei he ngaahi Potungaue `oku hokohoko atgu pe. Ko e ngaahi foomu ki he fakapapau`i `oku`iai ha pa`anga fe`unga`i ha vouti`a e ngaahi Potungaue ki he ngaahi lakanga`oku lolotonga fai hono siofi ke toe fakalelei`l ange. Ko e ngaue ko eni`i he taumu`a ke toe lelei ange hono muimui`i`e he ngaahi Potungaue ngaahi Tu`utu`uni mo fakapapau`i`oku lelei gane hono fakahu mai e kau ngaue ki he ngaahi lakanga`a e Pule`a e Pule`anga.

VA'A KI HONO PULE'I 'O E NGAHI NGĀUE FAKAPA'ANGA MO TOKANGAEKINA E FEKUMI MO E FAKALAKALAKA (PFMRDD)

Na'e lava lelei hono vakai'i e ngaahi fakamole 'a e Pule'anga (PEFA) 'i he ta'u 2019 'aki ha founa sivilisi'i 'e ua. Na'e fakataumu'a eni ke vakai'i a e tu'unga lolotonga hono Pule'i 'o e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga 'a e Pule'anga' (PFM) 'o ngaue'aki ha ngaahi me'afua fakatu'apule'anga. Pea ke lava ke fakahoa 'a e anga hono Pule'i e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga 'a e Pule'anga' (PFM) ki he sivi fakamuimui taha na'e fakahoko he PEFA 'o fakatatau ki he fakahinohino 'a e Sekelitali ki he PEFA. Na'e talu mei he 2019 mo e uesia 'a hono fakahoko 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue na'e fiema'u ke fakahoko 'e he Pule'anga'.

Na'e lava ke 'ilo mei he sivi na'e fakahoko 'a e ngaahi 'elia malohi/lelei 'aupito hono Pule'i e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga 'a e Pule'anga' (PFM) pea na'e ma'u mo e ola lelei. 'I he taimi tatau, na'e 'i ai 'a e fiema'u makehe ke tokanga'i 'a e ngaahi 'elia na'e matavaivai' pea kovi hono fakamaaka'. Ko e ngaahi 'elia eni na'e fiema'u ke fai ki ai ha tokanga makehe 'a ia ko e Tu'unga Fakalala'anga 'o e Patiseti' (Pou 1), 'Ata ki tu'a 'o e ngaahi Fakamole 'a e Pule'anga' (Pou 2); Pule'i 'o e Ngaahi Koloa mo e Ngaahi Mo'ua' (Pou 3) mo e Pou 5: Tokanga'i hono fakahoko 'o e Patiseti'. Ko e ngaahi ivi ngāue' ko e fakataumu'a ke langa 'a e ngaahi pou tuliki ko eni 'o e ngāue' mo e siofaki ke fakalalakaka 'a hono Pule'i 'a e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga 'a e Pule'anga' 'o hokohoko atu.

Ko e ngaahi fakalelei ki hono pule'i 'a e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga 'a e Pule'anga' na'e fakatefito ia he ngaahi palopalema na'e lava 'o 'ilo'i 'i he sivi na'e fakahoko he 2010 pea na'e fakataumu'a ke fakamalohia 'a e hono tokanga'i 'a e ngaahi fakamole 'a e Pule'anga, faka'ai'ai 'a e tanaki pa'anga, fakalelei 'a e ngaahi ola' mo fakapapau'i 'oku a'usia 'a e ngaahi taumu'a hono ngaue'aki 'a e ngaahi koloa 'a e Pule'anga 'e he ngaahi sekitoa fakapule'anga', fakapapau'i 'oku 'i ai 'a e ngaahi lao mo e ngaahi tu'utu'uni ngāue' ke lava 'o 'ata ki tu'a 'a e ngaahi ngāue 'a e Pule'anga' pea fakapapau'i 'oku ola lelei mo a'usia 'a e ngaahi taumu'a ngāue 'o fakatatau ki he sisitemi 'oku ho'ata ki tu'a 'a e fua 'o e ngāue . Na'e hoko 'a e Koviti 19 pea mo e fakatamaki fakaenatula Hunga Tonga Hunga Ha'apai 'i he taimi na'e fakatapatupui ai 'a e Fonua', mei he vaha'a taimi 2019 -2022, pea na'e fiema'u ke fakangaloku 'a e ngaahi tu'utu'uni/fokotu'utu'u fakapa'anga pea na'e pau ke holoki 'a e ngaahi ngāue faka'ekonomika fakalukufua, holoki mo e ngaahi fakafuofua fakapa'anga', ngaahi fakamole 'a e Pule'anga' na'e pau ke to e siofi 'o fakatatau ki he ngaahi me'a na'e mahu'inga taha', pea fakatatau ki he palani ngāue taimi nounou fakata'u 3, pehē ki he ngaahi pa'anga tokoni 'oku to e tănaki mai' ke lava 'o ngāue'i fakalelei ke tokoni ki ha founa fakahaofi mo'ui mo e fakaakeake faka'ekonomika'. 'I he fakangaloku koeni 'o e ngaahi tu'utu'uni fakapa'anga', na'e 'ohake ai mei he 'Ofisi 'o e 'Atita' ha lipooti fekau'aki mo e si'isi'i 'a e ngaahi tohi fakamo'oni ki he anga hono fakamoleki 'a e pa'anga tokoni 'oku to e tănaki mai'. Ko e konga 'eni 'o e feme'a'aki mo e tālanga 'i he Falealea 'i Ma'asi'/Epeleli 'o e ta'u 2025.

Kuo fokotu'u foki ha Mape Hala Halafononga ki hono Pule'i 'a e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga 'a e Pule'anga' mo hono ngaahi polokalama ngāue 'o fakatatau ki he sivi na'e fakahoko'. 'I he taimi tatau 'oku fiema'u ke fakaivia/fakamalohia mo langa 'a e kau ngāue' ke lava pe ke nau fakahoko hono sivi 'o e ngaahi ngāue koeni'.

Na'e 'osi lava foki 'a e fakalelei'i 'o e Lao ki hono Pule'i 'o e Pa'anga 'a e Pule'anga' (PFMA) pea mo e ngaahi kupu'i lao felave'i moe fakalelei koeni', pea 'oku kei fakatatali hangēhangē 'e toki kakato 'a e ngāue 'ni ki he 2026. Ko hono fakalelei'i 'o e Lao ki hono Pule'i 'o e Pa'anga na'e kakato 'a e ngāue ki ai 'i he ta'u 2024 pea koe'uhi ko e ngaahi liliu faka-politikale' 'oku to e toloi ai hono fakakakato 'o e ngaue' ni.

Kuo 'osi kamata foki ke fakahoko 'e he Potungāue 'a e fakalelei ki he Sisitemi Ma'u'anga Fakamatala moe Tekinolosia'. Na'e 'osi fakahā foki 'e he Pule'anga 'Aositelelia' te nau fakapa'anga 'a e ngaue' ni pea kuo 'osi fakahū atu mo e fokotu'utu'u ngāue ki he Poloseki koeni'. 'Oku lolotonga feinga 'a e Pule'anga 'Aositelelia' ke fakapapau'i 'e lava ke fakatau mai 'a e ongo naunau fakakomipiuta seeva 'i he ta'u fakapa'anga koeni pea 'oku 'amanaki ke fakatau mo e ongo naunau tatau he ta'u fakapa'anga ka hoko 2025/26. Ko e konga foki 'o e tokoni fakpa'anga koeni' 'e toki fakakakato ia fakatatau ki he taimi 'e fakahoko ai 'a e ngaahi ngāue felave'i mo e fakalelei ki he sisitemi'.

‘Oku ‘i ai foki mo e liliu ki he fa’unga ‘o e tafa’aki’ ki he ta’u fakapa’anga ka hoko 2025/26 ‘a ia ‘e fakataha’i ‘a e Tafa’aki ki hono Pule’i ‘a e Ngaahi Ngāue Fakapa’anga ‘a e Pule’anga (PFM&R) mo e Fekumi’ pea mo e Va’a Palani ki he Ngāue Fakapa’anga (FFD) ke hoko ko e tafa’aki pe ‘e taha.

VA’A PULE’I ‘O E FAKATAU KOLOA MO E NGĀUE ‘A E PULE’ANGA (PD)

‘Oku hokohoko atu pe tulifua `a e va`a Pule`i `oe Fakatau koloa `a e Pule`anga ki he lelei taha mo e muimui ki he ngaahi tu`utu`uni ki he founa ngaue, pea `ata ki tu`a mo taau e ngaahi fakahoko fatongia kotoa. `I hono ngaue`aki e ngaahi founa ngaue ki he ngaahi fakatau fakatu`upakee, `oku lolotonga fakahoko e ngaue ke vakai`I e ngaahi fakahoko ngaue mo e ngaahi fakatau koloa `i he hili `a e HTHH.

‘Oku kei fakahoko foki mo e ngaue `a e Va`a Fakatau ki hono vakai`i `o e Sisitemi ki he Fkataukola `o ngaue `aki e MAPS `a e OECD ki he ngaahi fakalelei `e fiema`u pea mo ha ngaahi naunau ke fakahoko `aki `a e ngaahi fakalelei ko ia.

VA’A KI HE NGAHI NGĀUE FAKAPA’ANGA (TD)

`Oku hoko atu e ngaue `a e Va`a ki he ngaahi ngaue Fakapa`anga ke fakamalohia e Muimui ki he ngaahi Tu`utu`uni, pea mo e fakalelei ki he hono pule`I lelei e ngaahi ngaue fakap`anga mo hono teuteu mot uku atu e ngaahi Lipoti `o kau ai e ngaahi ngaue ko eni:

- Tuku ki he ngaahi potungaue ‘a e fatongia faka-pa’anga
- Fakahoko ‘a e ngaahi totongi atu ‘i he fougā faka-‘ilekitulonika
- Fakalelei ke toe saiange e ngaahi founa ngaue
- Teuteu ‘o e fakamatala pa’anga, ‘o fakatatau ki he Sipinga Tauhitohi Fakavaha’apule’anga ‘o e Fakamatala Pa’anga Fakapule’anga (IPSAS).

‘Oku hoko atu e ngaue `a e Pule`anga ke faka`ai`ai e fakahoko ngaue lelei mo taau `i he ngaahi ngaue fakapa`anga, pea mo e toe lelei ange hono pule`i mo hono tuku atu e ngaahi sevesi ki he ngaahi hoa fengaue`aki.

‘I he ta`u kuo hili i hono tuku atu e fakapapau`i mo hono fakamafai`i e ngaahi totongi ki he ngaahi Potungaue `a e Pule`anga, na`e `iai pe hono ngaahi matavaivai. `Oku mahino pe `oku fakalakalaka ang emo e toe lelei ange hono fakahoko e ngaahi totongi ki he lelei ange e sevesi `a e ngaahi Potungaue. Ko e liliu ko eni ki he hono tukuatu `o e fakapapau`i mo fakamafai`i e ngaahi totongi. `oku ne `oange ai e mafai ki he ngaahi potungaue ken au toe pule`I lelei ange `enau ngaahi me`a fakapa`anga.

`I he ngaue ki he ngaahi Lipooti Fakapa`ana, `oku hokohoko atu e ngaue `a e Pule`anga, ki hono fakakakato e ngaahi fiema`u `a e IPSAS ki he tauhitohi kau ai mo e ngaahi fakamo`ua. Ko e palani ngaue lolotonga `oku feinga e pule`anga ke ngaue`aki kakato e ngaahi tu`utu`uni `a e IPSAS ki he fakahoko e ngaahi ngaue fakapa`anga `i he Pa`anga, `i he taumu`a ke fakakakato e ngaahi fiema`u ke `unu `i he ngaahi ta`u ka hoko mai, ki he founa tauhitohi kau ai mo e ngaahi fakamo`ua, ke fakahoko `i he ngaahi ta`u ka hoko mai.

`E hoko atu e ngaue `a e Va`a, ki hono Muimui`i e ngaahi ngaue ki he naahi fakalelei ki he founa ngaue, pea kau ai mo hono faka`ataa ki he ngaahi Potungaue `a e Pule`anga ken au fakahoko `enau ngaahi totongi (tuku atu e ngaahi sieke), mo hono tokanga`i mot uku atu e vahenga `a e kau ngaue.

`Ikai ngata ai, ka `oku hoko atu hono tokangaekina e ngaahi faingamalie ki he ako mo e faka`ai`ai e ngaahi taukei ngaue `a e kau ngaue `a e Va`a mo e ngaahi Potungaue `a e Pule`anga ke toe lelei ange e fakahoko fatongia mo hono Muimui`i e ngaahi Tu`utu`uni ngaue.

09.6. Palani Ngāue, Patiseti, Ngāue Faka'ekonomika

VA'A TU'UTU'UNI FAKA'EKONŌMIKA MO E FALE'I FAKAPA'ANGA (EFPD)

'E hokohoko atu hono fakalelei'i 'e he Va'a' 'a 'ene ngaahi fatongia ki he 'analaiso faka'ekonomika', fakafuofua mo e fale'i ki he tu'utu'uni 'o fakafou 'i hono fakalelei'i 'o e palani', ngaahi polokalama tokoni mo e fakatoto ki he ngaahi fetō'aki faka'ekonomika fakamamani lahi', fakavahe' mo e fakaloto fonua'.

Ke pukepuke pē 'a e fengāue'aki longomo'ui mo e Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga' (IMF) 'o fakafou 'i he ngaahi misiona mo e Kupu IV Ngaahi Fale'i' ki hono vakai'i 'o e 'ekonomika fakaloto fonua'. 'Ikai ngata ai, 'e kau 'a e Va'a' 'i hono langa hake 'a e ngāue 'oku malava ke fakahoko' 'o faka'aonga'i 'a e tokoni fakatekinikale mo e ako 'oku 'oatu 'e he ngaahi hoa fakalakalaka' hangē ko e Pangikē Fakalakalaka 'a 'Esia' (ADB), ngaahi kautaha ako 'a e Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga', Senitā Tokoni Fakatekinikale mo e Fakapa'anga 'a e Pasifiki' (PFTAC), Pangikē 'a Mamani' mo e ni'ihī kehe pē.

'E fakamu'omu'a 'a e fengāue'aki vaofi mo e Potungaue Sitetisitika' mo e ngaahi kaungā ngāue' ke fakapapau'i 'oku ma'u 'a e fakamatala faka'ekonomika totonu mo taimi totonu ki hono 'analaiso' mo fakafuofua'. 'E hokohoko atu 'a e Va'a' ke 'oatu ma'u pē 'a e ngaahi fakamatala fakamuimuitaha' fekau'aki mo e ngaahi tu'unga faka'ekonomika' mo e fakafuofua' 'o fakafou 'i he ngaahi lipooti fakataimi ki he kau pule ma'olunga', Kapineti' mo e kakai' 'o fakafou 'i he uepisaiti 'a e Potungāue.

Hokoatu pē, 'oku tukupā 'a e Va'a' ke fakamālohia 'a e tu'unga lelei mo e taimi totonu 'o e ngaahi tefito'i fakamatala ki he tu'utu'uni faka'ekonomika' 'o kau ai 'a e Fokotu'u Patiseti, Fakamatala Patiseti, ngaahi Lipooti Faka'ekonomika Fakataimi, mo e ngaahi Pepa Tu'utu'uni.

VA'A TOKONI MEI MULI MO E MATU'UAKI E FAKATAMAKI (AMRDD)

'Oku hoko atu e ngaue 'a e Va'a' pea mo e ngaahi hoa ngaue ki he fakalakalaka ke malava ke ma'u mai ha ngaahi faingamalie tokoni fakapa'anga ki he ngaahi Fakatamaki pea mo e ngaahi palani ngaue ki ai. 'oku lolotonga ngaue e Va'a, ki he ngaahi fiema'u ke malava 'o kau atu 'a Tonga ki he faingamalie tokoni pa' anga mei he Green Climate Fund. 'E fokotu'u h ngaahi Tu'utu'uni ki he ngaahi Tokoni, pea ke ngaue'aki. 'Oku 'i ai e ngaahi tu'utu'uni fo' ou hangee ko e Fa'unga Tu'utu'uni ki he ngaahi Vahenga, fakalelei ki he ngaahi Kole Poloseki, pea mo e Aleapau Fakakaungaue mo e Pangike 'a Mamani. Ko e taumu'a 'o e Tu'utu'uni ko eni ko hono fakalelei'i e ngaahi Tokoni mei he ngaahi Hoa ki he Fakalakalaka ki he Patiseti, mo e ngaahi Poloseki Tokoni.

'Oku ngaue 'a e Va'a' ki ha ngaahi ngaue ke to e lelei ange ai e tu'unga hono fakahoko e ngaahi fakamole 'a e fonua, mo hono muimui' i e Lao ki he Pule'i 'oe ngaahi me'a fakapa'anga (PEFA Assessment) 'i he teuteu 'o e Patiseti ki he ngaahi Tokoni mei Muli. Ko e ngaahi ngaue 'oku kau ai e:

- 1) Fengāue'aki vaofi moe ngaahi hoa ngaue mei muli ke malava ke omai 'enau ngaahi palani tokoni fakata'u ke fakakau ke tokoni ki hono teuteu'i 'a e Patiseti Fakalakalaka 'a e Pule'anga ke hoha'ata mai kotoa 'enau ngaahi tokoni.
- 2) Fakahoko hono ako'i mo fakama'ala'ala 'a e Patiseti Fakalakalaka moe ngaahi hoa ngaue mei muli ki he ngaahi potungaue fakapule'anga ke fakapapau'i 'a e tonu hono fakahu mai 'a e ngaahi mahu'inga 'o e ngaahi poloseki 'i he'enau ngaahi palani ngaue.
- 3) Fakalelei ki he ngaahi Tu'utu'uni ki he teuteu 'o e Patiseti Fakata'u ke mahino 'oku ha kakato e ngaahi tokoni ki he Patiseti anga maheni 'a e Pule'anga.
- 4) Fakaivia 'a e founa ngaue ki hono muimui'i 'a e ngaahi ngaue 'a e poloseki takitaka mo e founa hono ngaue'aki 'a e ngaahi tokoni mei muli. 'Oku kau heni foki moe ngaahi founa fakalakalaka kehekehe pe ki hono fakahinohino 'a e founa ngaue ki hono fakamahu'inga 'a e feliuliaki 'o e 'Ea' i he patiseti pea mo kumi hano solova'anga.

VA'A PATISETI (BD)

Ko e taumu'a 'a e Va'a Patiseti, ke fakalalakaka ai pe ki mu'a 'a e:

- **Falala'anga 'o e Patiseti** (Founga ki he Taliui hono Ngaue'aki e Pa'anga 'a e Pule'anga fika 1-3): fakalahi e ngaahi fevahevahe'aki mo e ngaahi Potungaue fekau'aki mo 'enau patiseti, fakahoko fatongia, lipooti e fakahoko fatongia ki he Kapineti 'i hono ngaue'aki 'o e 'initaneti. Ko e fakalaka eni, mei hono ngaue'aki 'o e fakataha fakakuata 'a e kau 'ofisa patiseti, pea malava heni 'a e fevahevahe'aki fakapatonu pe ki he fiema'u 'a e Potungaue takitaha.
- **'Ata ki tu'a 'a e Patiseti** (Founga ki he Taliui hono Ngaue'aki e Pa'anga 'a e Pule'anga fika 9): fakafaingamalie 'a e ngaahi fakamatata patiseti kiate kinautolu 'oku nau fiema'u, ngaue'aki 'a e lea faingofua ke mahino vave ki he kakai 'o e fonua, pea ke nau kau he ngaahi talanga. Tanaki atu ki ai, hono tuku atu e ngaahi lipooti e ola 'o e fakahoko fatongia ko e kongā 'o e lipooti faka'ekonomika ma'ae kau totongi tukuhau mo e kau fa'u tu'utu'uni. Ko e fakalaka makehe ki he Va'a Patiseti, 'a e kamata ke muimui'i hono fakapa'anga 'o e ngaahi ngaue ki he Feliliuaki 'a e 'Ea pea fakakau atu ki he Pule'i 'o e Ngaahi Me'a Fakapa'anga 'a e Pule'anga (PFM), mo e palani ke fokotu'u ha fa'unga patiseti tatau mo ia, ki he fakalalakaka 'a fafine mo tangata. Ko e ngaahi ngaue ni, 'oku fakataumu'a ke hakeaki'l 'a hono fa'u e patiseti, fakahoko e ngaue mo e lipooti fakatatau ki he ngaahi fiema'u ki he mapule'i 'o e ngaue, 'ekonomika mo e fakakalakalasi 'o e fatongia 'o e Pule'anga (COFOG) 'oku fakafuofua 'aki 'a e founga ki he taliui hono ngaue'aki e pa'anga 'a e Pule'anga.

Patiseti fakatatau ki he Tu'utu'uni (Founga ki he Taliui hono Ngaue'aki e Pa'anga 'a e Pule'anga fika 17.1 – 17.3): taumu'a eni ke fakalaka ki mu'a 'a e feongoi 'a e ngaahi kupu fekau'aki 'i hono fa'u 'o e patiseti, kau ki ai e kau taki fakapolitikale, 'i he taimi totonu mo e founga maa. 'Oku patoloaki aipe 'e he Va'a Patiseti 'a e ngaahi Potungaue ke nau muimui ki he taimi kuo tuku atu ki he ngaahi talatalanoa, langa hake 'o e 'ilo, fakafaingofua e fengaue'aki mo e naunau 'ilekitulonika 'oku mahino ngofua, hohoko atu mo e ngaahi ako mo hono fakalelei 'o e founga ngaue mo e naunau 'ilekitulonika. `Oku hoko atu e ngaue ki he fakahinohino kihe patiseti mo e ngaahi founga ngaue `a ia na` e tufaki atu he 2024/25, pea `e hokohoko atu ki he teuteu `o e patiseti ki he 2025/36. `Oku hoko atu mo e fengaue`aki mo e Fale Alea ki hono vakai`i `o e patiseti esitimetu ke muimui ki he ngaahi tu`utu`uni fakalao, pea mo hono tuku atu fakatatau ki he taimi totonu.

10. NGAHI LILIU KI HE PATISETI FAKAPA'ANGA 'A E POTUNGĀUE'

Ngaahi Lilii na'e fakatefito 'i he ngaahi me'a ko eni:

NGAAHI TOKONI FAKAPA'ANGA 'A E PULE'ANGA

- ✓ \$2.86M ki he poloseki NICT mo hono naunau talifaki.
- ✓ \$500K ki he totongi vai mo e 'uhila Fua'amotu Resort.
- ✓ \$2.2M ki he ngaahi totongi malu'i.
- ✓ \$530K ki he poloseki maama hala. (\$180K maama hala + \$350K Pa'anga Tokoni)
- ✓ \$60K mei he Potungāue Pa'anga ki he Potungāue Ngaahi Ngāue Fakaloto fonua (MIA) ki he poloseki ki he kau fakafoki mei muli + \$100K Tokoni ki he Ngaahi Famili'.
- ✓ \$1M ki he poloseki e Tapanekale 'oku tuku atu ki he Potungāue Ngaahi Ngaue lalahi (MOI).
- ✓ \$5M ki he Ngaahi Faito'o ta'efakalao tuku atu ki he ngaahi Potungāue felave'i.
- ✓ \$500K ki he ngaahi fakalelei ki he ngāue faka-Pule'anga tuku atu ki he Komisoni 'a e Kau Ngāue faka Pule'anga (PSC)
- ✓ \$1.2M ki he ngaahi fakamole ki he GPO ki he Kautaha 'uhila 'a Tonga.
- ✓ \$950K ki he hiki 'a e totongi 'uhila
- ✓ \$56.4M 'oku teuteu'i ki he fakalakalaka 'a e sekitoa taautaha, 'oku 'I ai 'a e \$30M ki he fengāue'aki 'a e pule'anga mo e kautaha taautaha (PPP), \$10M tokoni ki he ngaahi ako faka-tekinikale (TVET), \$10.7M ki he Kautaha 'uhila 'a Tonga (TPL), \$1.2M ki he Nō ki he ngaahi ngāue 'a e kakai fefine, pea moe \$4.5M ki he nō ki he ngaahi totongi ako.
- ✓ Ngaahi salote misini fo'ou \$510K.

PATISETI ANGAMAHENI 'a e POTUNGĀUE

- ✓ 'Ova taimi 'a e Potungāue ne holoki meihe \$500K ki he \$90K
- ✓ Fefolau'aki ki muli ne holoki mei he \$585K ki he \$150K
- ✓ Fakaneifua mo e ngaahi me'atokoni holoki mei he \$102K ki he \$6K
- ✓ Ngaahi naunau fo'ou 'oku 'ikai ha patiseti ki ai (\$121K) 'I he ta'u kimu'a
- ✓ Ngaahi naunau komipiuta fo'ou holoki meihe \$115K ki he \$50K
- ✓ Ngaahi fakalelei ki he fale 'oku 'I ai ha patiseti ki ai 'I he ta'u fakapa'anga hoko.

11. PATISETI MO E KAU NGĀUE

Ko e Patiseti fakakātoa ki he Potungāue ‘oku hā ‘i he Tēpile.

Tēpile 5: Patiseti ‘a e Potungāue, Fakapa’anga ‘e he Pule’anga, Fakapa’anga mei Muli (Pa’anga mo e Koloa (\$ Miliona))

Patiseti Fakapa`anga `e he Pule`anga`

Ngaahi Fakamole` (\$m)	2022/2023 Pa’anga hu atu (\$m)	2023/2024 Pa’anga hu atu (\$m)	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti ‘Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Kau Ngāue Tu’uma’u (10xx)	5.76	5.65	\$5.88	\$5.44	\$5.44	\$5.44
Kau Ngāue Lau’aho (11xx)	0.39	0.38	\$0.46	\$0.36	\$0.36	\$0.36
Fefononga’aki mo e Fetu’utaki (12xx)	0.51	0.92	\$0.91	\$0.50	\$0.50	\$0.50
Tauhi mo e Fakalele Ngāue(13xx)	0.60	0.59	\$0.67	\$0.68	\$0.68	\$0.68
Totongi Koloa mo e Ngāue(14xx)	1.75	1.44	\$1.46	\$1.60	\$1.60	\$1.60
Ngaahi Foaki & Totongi	0.02	0.01	\$0.01	\$0.00	\$0.00	\$0.00
** Ngaahi Koloa (20xx)	0.38	0.40	\$0.41	\$0.15	\$0.15	\$0.15
Fakakātoa ‘a e Pa’anga mei he Pule’anga ke fakalele ‘aki e Ngāue ‘a e MOF	9.41	9.39	\$9.80	\$8.72	\$8.72	\$8.72
Ngaahi Tokoni Fakapa’anga ‘a e Pule’anga (GGF)	2022/2023 Pa’anga hu atu (\$m)	2023/2024 Pa’anga hu atu (\$m)	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Fakafuofua (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Kau Ngāue Tu’uma’u (10xx)	0.05	2.01	\$4.20	\$2.20	\$2.20	\$2.20
Kau Ngāue Lau’aho (11xx)	0.08	0.08	\$0.09	\$0.06	\$0.06	\$0.06
Fefononga’aki mo e Fetu’utaki (12xx)	1.03	1.00	\$1.00	\$1.00	\$1.00	\$1.00
Tauhi mo e Fakalele Ngāue(13xx)	0.61	0.11	\$0.11	\$0.11	\$0.11	\$0.11
Totongi Koloa mo e Ngāue(14xx)	5.97	1.46	\$6.67	\$9.97	\$9.97	\$9.97
Me’a’ofa Fakangāue mo e ‘Inasi (15xx)	56.47	17.55	\$16.57	\$9.42	\$10.98	\$5.95
Fakamole Tute ngaahi Polōseki Fakalakalaka (16xx)	4.30	3.80	\$4.80	\$4.06	\$7.06	\$21.06
Pa’anga Talifaki (18xx)	5.00	5.00	\$5.00	\$5.00	\$5.00	\$5.00
Penisoni mo e ngaahi Me’a’ofa Fakapa’anga (19xx)	3.80	3.80	\$3.80	\$3.80	\$3.80	\$3.80
Ngaahi Koloa (20xx)	3.42	0.46	\$0.05	\$0.56	\$0.05	\$0.05
Totongi ‘Inasi (21xx)	1.00	0.00	\$7.30	\$0.00	\$0.00	\$0.00
Fakalakalaka Sekitoa Taautaha (22xx)	10.00	5.45	\$5.00	\$56.40	\$30.00	\$30.00
Katoa Ngaahi Tokoni Fakapa’anga ‘a e Pule’anga	91.73	40.72	\$54.59	\$92.57	\$70.23	\$79.19
Tokanga’i e Ngaahi Nō (17xx)	45.38	67.12	\$69.35	\$68.38	\$75.19	\$71.50
Fakamole Fakakātoa ‘a e Pule’anga	146.52	117.23	\$133.74	\$169.67	\$154.14	\$159.42

Pa'anga Tokoni Fakalakalaka	2022/2023 Pa'anga hu atu (\$m)	2023/2024 Pa'anga hu atu (\$m)	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Fakafuofua (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Kau Ngāue Lau'aho (11xx)	0.00	0.00	\$0.00	\$0.00	\$0.00	\$0.00
Fefononga'aki mo e Fetu'utaki(12xx)	0.18	0.05	\$0.05	\$0.03	\$0.03	\$0.02
Tauhi mo e Fakalele Ngāue(13xx)	0.33	0.01	\$0.01	\$0.02	\$0.01	\$0.01
Totongi Koloa mo e Ngāue(14xx)	14.05	7.30	\$3.75	\$10.74	\$6.71	\$8.17
Me'a'ofa Fakangāue mo e 'Inasi (15xx)	60.39	10.22	\$54.26	\$54.35	\$14.54	\$23.00
Fakamole Tute ngaahi Polōseki Fakalakalaka (16xx)	0.00	0.00	\$6.60	\$0.00	\$0.00	\$0.00
Ngaahi Koloa (20xx)	20.67	2.00	\$18.85	\$6.79	\$1.20	\$1.20
Totongi 'Inasi (21xx)	0.00	2.55	\$0.00	\$0.00	\$0.00	\$0.00
Fakalakalaka Sekitoa Taautaha (22xx)	0.00	2.55	\$0.00	\$0.00	\$0.00	\$0.00
Fakakatoa 'o e ngaahi totongi ki he Fakalakalaka	95.62	22.13	\$83.52	\$71.93	\$22.49	\$32.41
Fakakatoa 'o e Patiseti 'a e Potungaue	232.73	129.97	\$217.26	\$241.60	\$176.62	\$191.83

Fakamatala:

1. Kātoa 'o e fakamole ki he kau ngāue tu'uma'u mo e kau ngāue lau `aho 'oku nau fakamalumu 'i he fakamole CAT 10 mo e 11.
2. Fakamole ki he Fakalele Ngāue 'oku 'i he Polokalama 1, 2, mo e 3; ngaahi fakamole kotoa 'i he CAT 12,13 mo e 14.
3. Fakamole ki he Ngaahi Koloa 'i he Fakamole CAT 20.
4. Ngaahi Sēvesi 'a e Pule'anga kau ki ai mo e ngaahi fakamole 'oku fakamalumu he Polokalama 4 – Ngaahi Tokoni Fakapa'anga 'a e Pule'anga, Polokalama 5 – Ngaahi Nō 'a e Pule'anga mo e fakamole kotoa he Polokalama 15, 16, 17, 18,19, 21 mo e 22.

Tēpile 6: Kātoa e Kau Ngāue 'a e Potungāue 'i he Kulupu Takitaha

Fakakulupu	2022/2023 Pa'anga hu atu (\$m)	2023/2024 Pa'anga hu atu (\$m)	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimet (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Kau Ngāue Tu'uma'u						
Kau 'ōfisa Ma'olunga (Levolo 0 ki he 2)	12	12	12	13	13	13
Kau Ngāue Polofesinale (Levolo 3 ki he 9)	122	117	117	123	123	123
Kau Ngāue Kehe (Levolo 9A ki he 14A)	81	78	78	76	76	76
Katoa Kau Ngāue Tu'uma'u	215	207	207	212	212	212
Kau Ngāue Lau'aho	25	26	26	26	26	26
Katoa Kau Ngāue	240	233	233	238	238	238
Katoa Fakamole 'a e Pule'anga (\$m)	6.15	6.03	6.03	5.10	5.10	5.10

E. NGAHI POLOKALAMA MO E POLOKALAMA SI'I 'A E POTUNGĀUE PA'ANGA

Ko e konga ko eni' 'oku ne 'omai 'a e ngaahi fakamatala makehe ki he ngaahi Va'a' Takitaha.

POLOKALAMA 08.1: PULE'I MO E FALE'I

Ko e Va'a Pule mo Tataki (LD), 'oku 'i ai 'a e 'Ofisi 'o e Minisita (OoM) pea mo e 'Ofisi 'o e Pule Lahi 'o e potungāue, 'oku ne matu'aki feinga ke fakapapau'i 'e lelei 'a e fakahoko fatongia 'a e ongo taki' - Minisitā mo e Pule Lahi' - 'o tatau pā 'i he fatongia fakaloto'i potungāue pe kitu'a ki he ngaahi kupu felāve'i' 'o fakatatau mo e Lao'. 'Oku tuku atu mei he 'Ofisi 'o e Minisitā 'a e ngaahi fatongia ki hono tatak pea mo e ngaahi tu'utu'uni ngāue, pea mo hono fale'i ki he ngaahi sino felāve'i, taimi tatau ko e 'Ofisi 'o e Pule Lahi 'o e potungāue 'oku tuku atu mei ai 'a e tu'utu'uni fakangāue ki hono fakahoko 'o e ngāue takitaha, vahevahe 'o e pa'anga mo e koloa felāve'i mo e ngāue, ke fakahoko 'a e ngaahi taumu'a ngāue takitaha. 'I he ngāue fakataha 'a e ongo 'ofisi ni, 'e malava 'e he Va'a Ngaue ni ke fakafaingamālie'i 'a e potungāue' ke fakahoko lelei ange 'e ne fatongia', pea potupotu tatau 'a e tataki' pea mo e pule'i 'o e potungāue' ke ne a'usia 'a 'ene taumu'a ngāue', pea fakahoko lelei hono ngafa ki he fakahoko ngāue 'a ia 'oku kaunga ki he ngaahi ngāue kotoa 'a e pule'anga' ki he tu'utu'uni ngāue, fale'i ki he ngaahi ngāue fakapa'anga' mo e fakalakalaka', pule lelei', lelei 'a hono pule'i mo e fakahoko 'o e ngāue' ke tokoni mo a'u ki he ngaahi sino felāve'i kotoa kau ai 'a e Kapineti', Fale Alea', pea mo e ngaahi hoa ngāue ki he fakalakalaka' fakavaha'apule'anga pe mei he ngaahi fonua kaungā'api'.

Ko e konga lalahi 'o e patiseti' mo e kau ngāue ki he Polokalama ko eni' 'oku hā atu 'i he Tēpile 'i lalo.

Tēpile 7:Konga Lalahi 'o e Polokalama 08.1: Patiseti mo e Kau Ngāue

Description	2023/2024 Pa'anga hu atu (\$m)	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimetri (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua3 (\$m)
Vāhenga 'o e Kau Ngāue (Cat 10&11)	1.85	1.91	1.88	1.88	1.88
Fakalele Ngāue	2.00	2.47	2.71	2.71	2.71
Kātoa =Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	3.84	4.38	4.59	4.59	4.59
Kātoa 'a e Kau Ngāue Tu'uma'u		0.97	2.36	-	-
Kau Ngāue Ma'olunga	16	16	64	64	64
Kau Ngāue Pofesinale	14	14	32	32	32
Kau Ngāue Kehe	1	1	25	25	25
Kātoa 'a e Kau Ngāue Tu'uma'u	16	16	64	64	64
Kau Ngāue Lau'aho	0	0	11	11	11

Polokalama Si'i 08.1.01: Va'a Pule mo e Tataki - 'Ōfisi 'o e Minisitā (OoM)**NGAAHI TAUMU'A NGĀUE MO E ME'AFUA TEFITO 'A E 'ŌFISI 'O E MINISITĀ**

Ko e taha 'o e tafa'aki ngāue 'e taha 'o e Va'a Puke mo e Tataki, ko e 'Ofisi 'o e Minisitā (OOM) 'a ia 'oku ne fakahoko 'a e fatongia mahu'inga ko e tokoni mo poupou ki he 'Eiki Minisitā ki hono fakahoko 'ene ngaahi faitu'utu'uni ma'olunga, fakapapau'i 'oku fakahoko lelei pe 'a e ngaahi fetu'utaki', pea mo fakafaingamālie'i 'a e 'Eiki Minisitā ke fakahoko hono fatongia fakataki ki he potungāue'. 'Oku ne fakapapau'i 'oku a'u lelei 'a 'ene ngaahi founa fakataki mo e tu'utu'uni' taimi tatau ke toe mahinoange 'a e vahevahe ngāue' ki he tataki 'a e potungāue 'e he Minisitā pea mo hono fakalele 'e he Pule Lahi' 'a e fakahoko fatongia 'a e potungāue' fakatatau ki he lao'. 'Oku tokanga'i foki 'e he 'Ofisi 'o e Minisitā 'a e ngaahi fale'i fakatu'utu'uni ngāue, tataki mo fale'i ngaahi ngāue fakapa'anga', ngaahi tu'utu'uni ki he ngaahi ngāue ki he langa fakalakalaka', mo fakahoko atu ia ki he ngaahi sino ngāue felāve'i', kau ai 'a e Kapineti', Fale Alea', ngaahi kautaha mei tu'apule'anga', 'aki 'a e poupou mei mei he 'Ofisi 'o e Pule Lahi 'o e potungāue' pea mo e ngaahi va'a' takitaha. Tānaki atu foki kiai 'a e poupou 'a e 'Ofisi 'o e Minisitā ki he 'Eiki Minisitā mo e Pule Lahi 'o e potungāue' 'i hona fatongia ko e Kōvana mo e Tokoni Kōvana 'o Tonga ki he ngaahi Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga 'i Tu'apule'anga' hangē ko e Pangikē Langa Fakalakalaka 'a 'Esia (ADB), Pangikē ki he Ngaahi Ngāue Lalahi 'a 'Esia' (AIB), Kautaha Pa'anga ki he Fakalakalaka'I 'o e Ngoue' (IFAD), Kautaha Pa'anga Fakavaha'apule'anga 'a Māmāni' (IMF), pea mo e Pangikē 'a Māmāni' (WB), ke fakapapau'i ke toe leleiange 'a e vāfengāue'aki' pea mo e fetu'utaki' pea mo fakafofonga'i lelei 'a Tonga 'i he ngaahi kautaha ni, pea mo ma'u e taimi totonu 'a hono fakahoko atu 'o e ngaahi pālōti mo e fili ke tokoni ki he faitu'utu'uni 'a e Poate 'o e Kau Kōvana'. 'Oku toe tokoni foki 'a e 'Ofisi 'o e Minisitā ki he 'Eiki Minisitā 'i hono fatongia kuo tu'utu'unia 'e he Ngaahi Lao felāve'i', kau ai 'a hono fakahoko atu ki he Kapineti' pea mo e Fale Alea' 'a e ngaahi lipooti mei he ngaahi kautaha 'oku fakamalumu 'i he mafai 'o e Minisitā Pa'anga'. 'Oku kau ki heni 'a e Pangikē Pule 'a Tonga', Pangikē Langa Fakalakalaka 'o Tonga', Poate 'o e Vāhenga Mālōlō 'a e kau ngāue fakapule'anga', mo e Sino Fakafonua ki he Vāhenga Mālōlō'.

Tēpile 8: Ngaahi Taumu'a mo e Ngaahi Me'afua Tefito 'a e 'Ōfisi 'o e Minisitā

Ngaahi Taumu'a Fakakātoā 1: 'Ko e Taki lelei' mo e Ngaahi Fale'i Fakatu'utu'uni Ngāue 'oku tonu ke muimui he tu'utu'uni e Tokangaekina e (PFM) mo e ngaahi tu'utu'uni ngāue.						Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka (SDG)/Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga (TSDF)		
Ngaahi Taumu'a Ngāue	Ngaahi Me'afua Ngāue (KPIs)	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'ilonga #	GPA Target
Fakamatala Patiseti & 'Esitimeti	Lahi 'o e 'aho kimu'a he 'aho na'e totonu ke fakahū atu ai e Fakamatala Patiseti' mo e 'Esitimeti e Minisitā 'i hono fakahū ki Falealea'.	5	3	3	3	0		
Fakamatala Pa'anga fakata'u 'a e Pule'anga	Lahi 'o e 'aho kimu'a he 'aho na'e totonu ke fakahū ai e Fakamatala Pa'anga fakata'u 'a e Pule'anga ki he 'Ātita	5	3	3	3	0		
Ngaahi Pepa Kapineti	Lahi 'o e ngaahi Pepa Kapineti kuo fakamo'oni	12	12	12	12	≥12		
Pepa Paloti 'a e Kovana pe Tokoni Kōvana ki he ngaahi kautaha pa'anga fakavaha'a pule'anga taki taha	Ke fakahu mau pe he taimi 'a e ngaahi pepa paloti takitaha 'a e Kovana pe Tokoni Kovana ['oua toe tomui he 'aho 'oku ngata ai, 'aho 'e noa]	0	0	0	0	0		

PATISETI, KAU NGĀUE MO E NGAHI FAKAFUOFUA 'A E 'OFISI 'O E MINISITĀ*Tēpile 9: Patiseti, Kau Ngāue mo e Polōseki 'a e 'Ofisi 'o e Minisitā.*

Fakamatala	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Vāhenga 'oe Kau Ngāue (Cat 10 & 11)	0.22	0.27	0.27	0.27
Fakalele Ngāue	0.20	0.06	0.06	0.06
Kātoa Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	0.42	0.33	0.33	0.33
Pa'anga Tokoni (\$m)			-	-
Kau 'Ōfisa Mā'olunga	1	2	2	2
Kau Ngāue Polofesinale	1	2	2	2
Kau Ngāue kehe	5	2	2	2
Katoa kau Ngāue Tu'uma'u	7	6	6	6
Kau Ngāue Lau'aho	0	0	0	0

Polokalama Si'i 08.1.02: Va'a Pule mo e Tataki - 'Ōfisi 'o e Pule Lahi 'o e Potungāue (OCEO)**NGAAHI TAUMU'A NGĀUE MO E ME'AFUA TEFITO 'AE 'ŌFISI 'O E PULE LAHI 'O E POTUNGĀUE (OCEO)**

Ko e tafa'aki ngāue 'e taha 'a e Va'a Pule mo Tataki' ko e 'Ofisi 'o e Pule Lahi 'o e potungāue', 'a ia 'oku tokoni mo poupu ki he Pule Lahi' ke fakahoko lelei 'a hono pule'i mo tokanga'i 'a e potungāue', fakapapau'i 'e fakahoko lelei 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue mei he 'Eiki Minisitā. 'Oku tokoni foki 'a e 'ofisi ni ki he Va'a 'oku nau tokanga'i 'a e ngaahi ngāue faka'ofisi', vahevahe 'a e ngaahi taumu'a ngāue' fakatatau ki he fa'unga 'o e potungāue' pea ke taau 'a e ngaahi koloa pe me'angāue' pea mo e ngaahi me'afua ngāue tefito' (KPI). Tānaki atu kiai pea mo e tokoni 'a e 'ofisi ni ke vahevahe 'a e ngaahi koloa pe me'angāue' 'oku ma'u', fakafetu'utaki 'a e ngaahi taki 'o e ngaahi Va'a Ngāue' pea mo hono fakahoko 'o ene takitaha taumu'a ngāue, pea ke toe faka'ai'ai 'a e 'ataakai ngāue' 'oku lelei ke faka'ai'ai 'a e feako'aki', fakalakalaka'i 'o e tokotaha ngāue', pea mo e ola 'o e fakahoko ngāue' 'a e tokotaha ngāue'.

'Oku tatau pē 'a e takitaha 'ofisi 'o e ongo taki' he ngaahi taumu'a ngāue tefito ke fakahoko hangē koia 'oku fiema'u' pea mo hono ngaahi me'afua takitaha 'o hangē koia 'oku hā atu he tēpile 'i lalo'. 'A ia 'oku na takitaha fakamamafa'i mai ai 'a e fatongia mahu'inga 'o e Va'a Pule mo e Tataki' ki hano a'usia 'a e taumu'a tefito mo e fatongia 'o e 'Eiki Minisitā Pa'anga pea mo e Pule Lahi 'o e Potungāue Pa'anga' 'o fakatatau ki he Lao'.

Tēpile 10: Ngaahi Taumu'a Ngāue mo e Ngaahi Me'afua Tefito 'a e Tefito 'a e 'Ōfisi 'o e Pule Lahi 'o e Potungāue

Taumu'a Ngāue Fakakātoa 1: 'Ke pule'i lelei 'a e MOF 'aki ha ngaahi tu'utu'uni PFM mo e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'oku mahino ange.'						Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'uloa (SDG)/ Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga	
Ngaahi Taumu'a Ngāue	Ngaahi me'afua tefito	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'ilonga #
Fakamatala Fakata'u 'a e Potungāue Pa'anga (AR)	Fakahu he aho totonu oku tanaki ai	'io	'io	'io	'io	'io	
Palani Ngaue Fakata'u Tolu 'a e	Fakahū 'a e Palani Ngāue Fakata'u Tolu ni he 'aho	'io	'io	'io	'io	'io	

Potungaue Paanga (CP)	totonu ke fakahū ai.						
Palani Ngāue Fakata'u 'a e Potungaue Pa'anga (AMP)	Fakakakato 'a e Palani Ngāue Fakataú he 'aho 'oku totonu ke fakahū ai (31 Siulai)	'io	'io	'io	'io	'io	
Palani Fakatau Fakata'u 'a e Potungaue Paanga (APP)	Kakato mo maau 'a e Palani Fakatau Fakata'u Tolu 'a e Potungaue Pa'anga he 'aho totonu pe 'oku ngata ai	'io	'io	'io	'io	'io	
Lesisita 'a e Koloa 'a e Potungaue Pa'anga	Kakato mo maau 'a e Lesisita 'o e Koloa 'a e Potungaue Pa'anga he 'aho 'oku ngata ai	'io	'io	'io	'io	'io	
Ngaahi fokotu'u ki he kapineti	Lahi 'o e ngaahi Pepa Kapineti na'e paasi.	12	12	12	12	≥12	

PATISETI, KAU NGĀUE MO E NGAHI FAKAFUOFUA 'A E 'ŌFISI 'O E PULE LAHI 'O E POTUNGĀUE (CEO)

Tēpile 11: Patiseti, Kau Ngāue mo e Poloseki 'a e 'Ōfisi 'o e Pule Lahi 'a e Potungāue

Fakamatala	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Vāhenga 'o e Kau Ngāue (Cat 10 & 11)	0.14	0.13	0.13	0.13
Fakalele Ngāue	0.15	0.01	0.01	0.01
Kātoa = Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	0.29	0.14	0.14	0.14
Kātoa = Pa'anga Fakalakalaka (\$m)	0.92	2.10	-	-
Kau Ngāue Mā'olunga	1	1	1	1
Kau Ngāue Polofesinale	1	1	1	1
Kau Ngāue Kehe	0	0	0	0
Kātoa Kau Ngāue Tu'uma'u	2	2	2	2

Polokalama Si'i 08.1.03: Va'a 'Ātita Fakaloto'i Potungāue (IAD)

TAUMU'A NGĀUE MO E NGAHI ME'AFUA TEFITO 'A E VA'A 'ĀTITA FAKALOTO'I POTUNGĀUE

Ko e Va'a ni ne toe fokotu'utu'u fo'ou ia ke fakataumu'a 'enau fakahoko fatongia 'i hono tokonia e kau pule ngaue 'o e ngaahi va'a ke nau lava ke mapule'i e faingata'a, ta'ofi 'ene hoko pea mo pule'i lelei 'i loto he Potungāue. Oku fakahu atu foki a e ngaahi lipooti ki he Komiti Atita, a ia oku Sea ai a e Minista Paanga, pea memipa ai a e Pule Lahi o e Potungāue Paanga. Oku muimuii foki a e lipooti o fakatatau ki he tali fakapotungāue mei he kau taki ngaue.

'Oku fakafatongia 'aki 'a e Va'a 'ni 'a e taumu'a ngāue 'e taha 'a ia 'oku lisi atu mo e Ngaahi Me'afua Tefito.

Tēpile 12: Taumu'a Ngāue mo e Ngaahi Me'afua Tefito 'a e Va'a 'Ātita Fakaloto'i Potungāue

Ngaahi Taumu'a 1: Ke ngāue'aki founa lelei ke tupulaki 'a e fakahoko fatongia, mapule'i e faingata'a, ta'ofi 'ene hoko pea mo pule'i lelei 'i loto he Potungāue.						Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'uloa (SDG)/ Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga	
Ngaahi Taumu'a Ngāue	Ngaahi me'afua tefito	2023/24	2024/25	2025/26	2026/27	Ngaahi Tāketi#	Ngaahi Faka'ilonga #
1. Palani 'Atita	KPI 1.1 Pēseti e palani fakata'u e 'ātita fakahoa ki he 'ātita na'e fakahoko KPI 1.2 Lahi 'o e 'ātita kuo kakato he ta'u makatu'unga 'i he ngaahi Palani fokotu'utu'u ke 'oua hoko ha fehalaaki 'i he founa fakahoko fatongia. KPI 1.3 – Koe ngaahi Tu'utu'uni 'o e 'ātita Fakaloto'i Potungāue 'oku ngāue'aki he kotoa 'o e ngaahi ngāue faka 'Atita. (IPPF)KPI	80%	90%	95%	100%		
		4	6	8	10		
		4	6	8	10		
2. Ngaahi 'ātita Makehe	KPI 2.1 Fakafehoanaki 'o e ngaahi 'ātita Makehe (ad-hoc) na'e fiema'u 'e he kōmiti 'ātita koe Pule Lahi 'o e Potungāue 'o kakato 'i hono taimi totonu	100%	100%	100%	100%		
3. Ngaahi lipooti ke muimui'i	KPI 3.1 Pēseti 'o e fokotu'u 'a e 'ātita na'e tali 'e he Kōmiti 'ātita faka loto- Potungāue (IAD) na'e fokotu'u mai 'e he Pule'anga ke ngāue'aki 'o kakato 'i hono taimi totonu KPI 3.2 Pēseti 'o e ngaahi fakalelei na'e vakai'i 'e he IAD ke siofia e fakalakalaka e ngāue fakata'u.	70%	90%	95%	100%		
		90%	100%	100%	100%		
4. Ngaahi tafa'aki kehekehe 'o e fehalaaki	KPI 4.1 Ko e vakai'i 'e he IAD mei he ngaahi tafa'aki kehekehe 'e hoko ai e fehalaaki 'aki hono muimui'i fakata'u e ngaahi fakahinohino 'a e Pule'anga	1	1	1	1		
5. Ngaahi Polokalama fakalakalaka 'a e	KPI 5.1 Pēseti 'o e kau ngāue 'oku nau ma'u 'ae houa e 40 'o e polokalama fakataukei kau ki he ngāue 'ātita he ta'u	100%	100%	100%	100%		

kau Ngāue	KPI 5.2 Pēseti 'o e kau ngāue 'o e IAD 'oku ma'u faka'ilonga ako postgraduate. KPI 5.3 Lahi 'o e kau ngāue tu'uma'u	20%	30%	40%	40%		
		7	8	10	11		
6. Sisitemi ki hono fakapapa u'i 'o e ngāue lelei	KPI 6.1 Pēseti 'o e ngaahi tali fakafiemālie mei he kakai fekau'aki mo e fakahoko ngāue 'a e IAD he ta'u. KPI 6.2 Pēseti 'o e savea ki he talitali kakai mo e fakafiemālie e ngāue faka-Ātita he ta'u.	85%	90%	95%	100%		
		100%	100%	100%	100%		
7. Fakakakat o e tohi fakahinoh ino ki he 'Ātita, mo e Tu'utu'uni Ngāue faka'ātita	KPI 7.1 Fakalelei Fakata'u ki he Tohi Fakahinohino mo e Tohi Tataki KPI 7.2 Palani Fakata'u, AMP mo e lipooti fakata'u, Palani Ngāue mo e PMS ke fakahoko 'i loto he taimi totonu ke fakahoko ai.	1	1	1	1		
		100%	100%	100%	100%		
8. Ngaahi fakataha 'a e Kōmiti 'Ātita	KPI 8.1 Lahi 'o e ngaahi fakataha 'a e Kōmiti 'Ātita he ta'u KPI 8.2 Fakalelei'i fakata'u 'e he Kōmiti 'Ātita 'a e lipooti Fakata'u 'a e IAD's, palani Ngāue mo e palani Fakata'u KPI 8.3 Fakalakalaka hono hanga 'e he pule'anga 'o solova e ngaahi palopalema na'e fokotu'u atu 'e he Kōmiti 'Ātita 'a ia kuo lēsisita he ta'u	3	4	4	4		
		1	1	1	1		
		1	1	1	1		

PATISETI, KAU NGĀUE MO E POLŌSEKI 'A E VA'A 'ĀTITA FAKALOTO'I POTUNGĀUE

Tēpile 13: Patiseti, Kau Ngāue mo e Polōseki 'a e Va'a 'Ātita Fakaloto'i Potungāue

Fakamatala	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua 1 (\$m)	2027/2028 Fakafuofua 2 (\$m)
Vāhenga 'o e Kau Ngāue (Cat 10 & 11)]	0.18	0.22	0.22	0.22
Fakalele Ngāue	0.06	0.00	0.00	0.00
Kātoa = Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	0.24	0.22	0.22	0.22
Kātoa = Pa'anga Fakalakalaka (\$m)				
Kau Ngāue Ma'olunga	1	1	1	1
Kau Ngāue Polofesinale	3	5	6	6
Kau Ngāue Kehe	1	1	1	1
Kau Ngāue Tu'uma'u	5	7	8	8
Kau Ngaue lau 'aho	0	0	0	0

Polokalama Si'i 08.1.04: Va'a Fakahoko Ngāue - Tafa'aki ki he Ngāue Fakapa'anga/Patiseti/Ngaahi Koloa mo e Fakatau Koloa.

Taumu'a Ngāue mo e Ngaahi Me'afua 'o e Tafa'aki Va'a Fakahoko Ngāue 'i he Ngāue Fakapa'anga/Patiseti/Ngaahi Koloa mo e Fakatau Koloa

'Oku fatongia 'aki 'e he va'a ' ke tokoni ki he Pule Lahi 'o e Potungaue ' mo tokoni ki he ngaahi va'a kehe ' ke ngaue 'i totonu mo lelei 'a e patiseti, fakapa'anga, koloa naunau mo e ngaahi ngaue fakatau koloa ki he Potungaue ' fakakatoa.

'Oku fatongia 'aki 'e he Va'a ' ni 'a e patiseti, ki hono tokanga'i mo vakai'i 'o e Ngaahi Fakamole lolotonga 'o e Potungāue. Fakahoko ngaue 'i he ta vahe kuo kamata ke tufa 'a e ngaue 'ni ki he Ngaahi Potungaue 'o e Pule'anga' ke nau fai, ka kuo taimu'a 'a e tafa'aki fakapa'anga hono fai 'a e ngaue ni pea koe taha eni ngaue 'oku tanaki ki he CSD 'i he ta'u fakapa'anga lolotonga.

'Ikai ngata ai, 'oku fatongia 'aki 'e he Potungaue 'a e patiseti, 'a hono tokanga'i mo hono vakai'i 'o e pa'anga tokoni 'a e pule'anga (GGF), fakatatau ki he polokalama 4. Oku feunga a e patiseti GGF mo e \$40.28m ki he ta'u fakapa'anga 2025. Ko e fehikitaki ko ia o e patiseti ki he ngaahi fakalakalaka a e sekitoa taautaha ki he ngaahi potungaue faka'ekonomika: Potungaue Ngoue, Toutai, Takimamata, mo e Potungaue Leipa mo e Fakalakalaka faka'ekonomika.

'Oku kau 'i he CSD 'a e ngaahi sekitoa mo e Ngaahi 'luniti ko 'eni mo e lisi 'o e ngaahi tefito 'i 'ekitiviti:

1. Tafa'aki Ngaue Pa'anga, Patiseti mo e Koloa (FS): Tokoni ki he Pule Lahi 'o e Potungaue (CEO) mo e Kau taki Ngaue (HODS) ki hono tokangaekina 'a e Patiseti, Ngaahi Ngaue Fakapa'anga mo e Koloa pe Naunau 'a e Potungaue:

- Fakalele 'o e Me'a Fakapa'anga
- Vahé
- Teuteu 'i 'o e Patiseti mo Hono Vakai'i
- Lipooti Fakapa'angá
- Pule 'i 'o e Koloá

2. Ngaahi Tokoni Fakapa'anga 'a e Pule'anga:

- Patiseti
- Ngāue ki he Fakamolé
- Ko Hono Vakai'i mo Lipooti

3. Fakatau Fakapule'anga mo hono tokanga'i 'o e Aleapau (Ngaue mo e GGF):

- Palani fakatau faka-pule'anga Fakata'ú
- Ngaahi fokotu'u fakatau faka-Pule'anga
- Lipooti Fakatau faka-Pule'anga
- Tokanga'i mo Fakalele 'o e Ngaahi Fetu'utaki

NGAAHI TAUMU'A NGĀUE MO E NGAAHI ME'AFUA TEFITO 'A E Tafa'aki ki he Ngāue Fakapa'anga/Patiseti/Ngaahi Koloa mo e Fakatau Koloa

Tēpile 14 : Ngaahi Taumu'a Ngāue mo e Ngaahi Me'afua Tefito(KPIS) 'a e Va'a Fakahoko Ngāue (CSD)

Taumu'a Ngāue Fakakāto 1. 'Oku tokanga'i lelei 'e he MOF mo e ngaahi kupu fekauaki 'a hono patiseti, me'a fakapa'anga, koloa mo e naunau fakatau faka-pule'anga/ngaahi ngaue aleapau.						Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'uloa SDG/ Fa'unga Palani Langa		
Ngaahi Taumu 'a Ngāue	Ngaahi me'afua tefito	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'ilonga #	
1. Ngaue fakapa'anga 'o e Potungau e	1. 'Avalisi 'o e lahi e ngaahi 'aho na'e fai e 'ota fakatau mo e vausia ke totongi.	2	2	2	2			
	2. Fakahoko totonú 'o e ta 'o e vahe 'o fakatatau ki he taimi ke tufa ai (faka-uike 2) – (Lahi 'o e Lāungá/Fakakuatá)	<3	<3	<2	<2			
	3. Ko hoko ta 'o e ngaahi Ngāue Pa'anga Kehé (vahenga kehe)– Ngāue 'Ovataimi, vahe he Le'ole'ó 'i ha tu'unga kehe, Ola/monuia 'i he PMS. – Lahi 'o e Ngaahi Lāungá/Fakakuatá.	<3	<3	<2	<2			
	4. PAYE- Tukuhaú 'a e kau ngāue: Founa Ngāue /Fakahuú (Fakamāhina mo Fakata'ú) – Lahi. 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho ke 'osi ki aí.	3	5	5	5			
	5. Fakapapau'i 'o e ngaahi vausia totongi	2		2				
	6. Fakamafai'i 'o e ngaahi vausia totongi			1				
2. Patiseti mo e ngaahi Fakamat ala Pa'anga, Tu'utu'u ni Fakapa'anga mo e Founa Ngāue.	1.Fakakakato 'o e Patiseti Fakata'ú (lahi 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho ke 'osi ki aí).	3	3	5	5			
		5						
	2.Fakafuofua ki he fehu'aki 'a e pa'anga - 'avalisi 'o e 'aho 'oku kakato (kimu'a 'i he 'osi 'a e mahina).	2	5	5	5			
			2	2	2			
	3.Lipooti fakapa'anga fakamāhiná ki he kau HODS mo e Pule lahi – 'avalisi 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho ke 'osi ki aí – uike 'uluaki 'o e māhiná.	2	3	3	3			
		2	2	2	2			
	4.Lipooti Fakapa'anga ki he Ngaahi Lipooti 'o e Palani Ngaue (CP), Palani Fakahoko Ngaue Fakatau (AMP), Lipooti vaeuata'ú mo e Lipooti Fakata'u	1	1	2	2			

	(‘Avalisi ‘o e ngaahi ‘aho kimu’a he ‘aho ke ‘osi ki aī), 5.Lahi ‘o e ngaahi ako ‘i he ngaahi me’a fakapa’angá/Kuatá 6.Fakakakato ‘o e ngaahi Founga Ngaue fakapa’anga. (SOPs) 7.Fokotu’u mo Fakahoko e Ngaahi Me`afua ki ho vakai’i mo siofi ‘o e ngaahi Va’á.	85%	95%	100%	100%			
		90%	100	100%	100%			
3.Ngaahi Naunau Lalahi mo e ngaahi koloa.	1. Fakamatala Fakamuimitaha Fakamāhina ‘o e Ngaahi Koloa mo e Lesisita ngaahi naunau ngaue fo’ou. 2. Fakakuata mo e Fakapapau’i ‘o e Naunau Lalahi mo e ngaahi naunau ngaue. 3. Kuo kakato e Lipooti ki he Ngaahi Koloa fakata’u mo e ngaahi naunau ngaue. 4. Lesisita Fakata’ú fakamuimitaha ‘a e FA (kae fakahū ki he FFD ‘aho 31 ‘o Siulai – Lahi ngaahi ‘aho kimu’a he ‘aho ke ‘osi ki aī). 5. Ngaahi Fe’ave’aki Koloa lalahi mo e Ngaahi naunau kuo tonu ke Faka’auhá – ngāue kakato ki he ngāué mo hono fakahokó. Fakakakato ‘a e Lipooti FA ki he Palani Fakahoko Ngaue Fakatau (AMP) mo e Lipooti Fakata’ú – Lahi ‘o e ngaahi ‘aho kimu’a he ‘aho ke ‘osi ki aī.	95%	99%	100%	100%			
		95%	99%	100%	100%			
		99%	100%	100%	100%			
		3	3	5	5			
			95%	100%	100%			
		90%	3	5	5			
		3	5	5	5			
		3						
4.Fakatau koloa mo hono tokanga’i ‘o e aleapau	1. Fakakakato e Palani Fakata’ú Koloa ‘i he ‘aho 31 Siulai (Lahi ‘o e ngaahi ‘aho kimu’a he ‘aho ke ‘osi ki aī), 2.Peseti ‘o e ngaahi fokotu’u fakatau koloa ‘oku fai ki he ngaahi tu’utu’uni (tafaaki ngaue). 3.Peseti ‘o e ngaahi fokotu’u fakatau koloa’oku fai ki he ngaahi tu’utu’uni (GGF). 4.Vakai’i e Ngaahi Ngāue ki he Ngaahi Aleapaú	3	5	5	5			
		85%	95%	99%	99%			
		85%	85%	99%	99%			
		95%	99%	99%	99%			
Taumu’a Ngāue Fakakātoa 2: ‘Ke lelei ange ‘a e ngaahi fokotu’utu’u ki he ngaahi tokoni fakapa’anga ‘a e Pule’anga. ’						Ngaahi Taumu’a Fakalakalaka Tu’uloa SDG/ Fa’unga Palani Langa		

Ngaahi Taumu'a Ngāue	Ngaahi me'afua tefito	2024/25 (Fakaang aanga)	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'ilonga #	
5. Patiseti mo e Lipooti ki he Ngaahi Tokoni Faka-Pa'anga 'a e Pule'anga (GGF)	1. Lahi 'o e 'aho 'oku totonu ke fakahū ai 'a e Patiseti ki he Pule Lahi 'o e Potungāue.	2	2	2	2			
	2. Kakato mo tonu 'a e lipooti 'o e Ngaahi Tokoni Faka-Pa'anga 'a e Pule'anga (GGF).	3	3	5	5			
	Lahi 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho totonu ke fakahū ai e Lipooti ki he Pule Lahi 'o e Potungāue ('uluaki uike 'o e māhina).							
	3. Ngaahi Lipooti Fakaikiiki 'o e GGF ('osi e 'uluaki uike 'o e mahina) - Lahi 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho ke 'osi ki ai.	2	3	3	3			
6. Ngaahi Totongi GGF	1. 'Avalisi 'o e lahi e ngaahi 'aho na'e fai 'ota fakatau moe vausia ke totongi.	3	3	3	3			
	2. Fakapapau'i 'o e ngaahi vausia totongi		2	2	2			
	3. Fakamafai'i 'o e ngaahi vausia totongi		2	2	2			

PATISETI, KAU NGĀUE MO E NGAHI FAKAFUOFUA 'A E TAFa'AKI KI HE NGĀUE FAKAPA'ANGA/PATISETI/NGAAHI KOLOA MO E FAKATAU KOLOA

Tēpile 15A: Patiseti, Kau Ngāue mo e Polōseki 'a e Va'a Fakahoko Ngāue

Fakamatala	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Ngaahi Vāhenga (Cat 10 & 11)	0.35	0.43	0.43	0.43
Ngaahi Ngāue	1.51	0.00	0.00	0.00
Kotoa Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	1.86	0.43	0.43	0.43
Kotoa Pa'anga Fakalakalaka (\$m)		0.13	0.00	0.00
Kau Ngāue Fakakātoa	11	13	11	11
Kau Ngāue Ma'olunga	1	1	1	1
Kau Ngāue Polofesinale	6	6	6	6
Kau Ngāue Kehe	4	4	13	13
Kau Ngāue Tu'uma'u	11	11	11	11
Kau Ngāue Lau'aho	2	2	2	2

Tēpile 15E: Ngaahi Fakamole kuo fakatahataha'i ki he Va'a Fakahoko Ngāue (CSD)

Fakamatala	Fika	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Folau Fakalotofonua	1201	301,900	257,600	257,600	257,600
Folau Fakavaha'a Pule'anga	1202	585,000	150,000	150,000	150,000
Fakamafolalea	1205	7,100	7,600	7,600	7,600
Ngaahi Tu'uaki ki tu'a	1206	7,700	18,600	18,600	18,600
Ngaahi utu mealele	1301	71,000	76,300	76,300	76,300
Tauhi 'oe ngaahi me'angaue ki he 'Ofisi	1308	21,400	31,400	31,400	31,400
Tauhi 'o e ngaahi saliate misini	1309	19,500	60,800	49,500	49,500
Naunau 'Ofisi	1406	171,000	257,800	257,800	257,800
Paaki mo e ngaahi naunau faka'ofisi	1407	89,900	80,000	80,000	80,000
Ako mo e Ngaahi Fakataha	1418	282,200	377,200	377,200	377,200
Haea e ngaahi naunau	1419	10,900	20,200	20,200	20,200
Fakaneifua mo e me'atokoni	1427	102,500	6,000	6,000	6,000
Laiseni	1435	5,000	10,000	10,000	10,000
Naunau ki he fakama'a e ngaahi 'ofisi	1448	2,500	65,500	65,500	65,500
Naunau fakakomipiuta	1450	60,500	69,500	69,500	69,500
Naunau ki he ngaahi peito	1457	9,000	13,500	13,500	13,500
Ngaahi naunau fakangaue	2003	101,100	0	0	0
Ngaahi komipiuta	2004	115,000	50,000	50,000	50,000
Ngaahi naunau	2022	78,200	100,200	100,200	100,200
FAKAKATOA		2,041,400	1,652,000	1,652,000	1,652,000

Polokalama Si'i 08.1.05: Va'a Tokoni Ngāue(CSD) Tafa'aki ki he kau Ngāue, Fakahoko Ngāue, Ngaahi Palani Ngāue mo e Lipooti Ngāue, Tauhi 'Apingāue mo e Lekooti Ngāue (CSS HRPM)

Ko ha Va'a fo'ou 'eni 'oku fakatefito 'i hono tokanga'i 'o e Fakahoko Fatongia; Vakai'i mo Tokanga'i e Ngaahi 'Ekitiviti'i mo e Lipōti; Ngaahi Lekōti mo e Failē; mo e Pule'i 'o e Koloá/naunau 'o e Potungaue mo e Fokotu'utu'ú Ngaue; ma'á e Potungāue kotoa pē.

Ko e ngaahi fatongia `o e tafa`aki`oku kau ai:

A. TAUMU'A NGĀUE MO E NGAHI ME'AFUA TEFITO 'O E VA'A MA'U'ANGA TOKONI 'A E KAU NGAUE MO HONO TOKANGA'I

- Lesisita 'o e Kau Ngaue Fo'ou ki he Potungāue
- Sisitemi Sivi'i 'o e Tu'unga Fakahoko Fatongia (PMS)
- 'Ilo 'o e Kau Ngaue
- Mo'ui lelei fakangāue & malu
- Tohi taimi 'o e Kau Ngaue & Tokanga'i 'o e Ngaahi Livi
- Ngaahi Lekooti 'a e Kau Ngāué, Ngaahi Tu'utu'uni & Ngaahi Me'a Kehe 'a e Kau Ngāué
- Ngaue ki hono Mape'i mo e Founa Ngaue Angamaheni 'o e Fakatau Faka-Pule'anga
- Palani Ngaue (CP), Palani Fakahoko Ngaue Fakata'u (AMP), Palani 'o e Tali ki he Me'a Fakatu'upakee (ERP).
- Lipooti Vaeua-ta'ú, Ngaahi Lipooti Fakata'ú (AR)
- Ngaahi Lipooti ki he Fakalakalaka 'a e M&E (Siofi & Vakai'i)
- Founa Fetu'utaki

E. TOKANGA'I 'O E NGAHI LEKOTI & TOKONI KI HE KASITOMAA

- Talitali kakai lelei
- Ngaahi fetohi'aki
- Tokanga'ekina 'o e Ngaahi lekoti mo e faile
- Founa fetu'utaki

F. TOKANGAEKINA 'A E KOLOA /NAUNAU 'O E POTUNGAUE MO E FOKOTU'UTU'U NGAUE:

- Tokanga'i 'o e fale faka- pule'anga ko sangato siaosi (sggb)
- Ngaue ki hono fakalelei'i mo hono tokanga'i 'o e fale fakapa'anga
- Malu'i faka-sikiuliti
- Tokanga'i mo fakalele 'a e fefononga'aki (me'alele) 'o e potungaue.

Tēpile 15: Ngaahi Taumu'a Ngāue mo e Ngaahi Me'afua Tefito (KPIs) 'a e Va'a Mau'anga tokoni 'a e Kau Ngāue mo hono tokanga'i (HRPMD)

Taumu'a Ngāue Fakakātoa 1. 'Ke fakahoko e ngaahi Ngāue 'a e Potungāue Pa'anga (MOF) ki he'ene ngaahi Kupu Fengāue'aki, kau ngāue, ngaahi ngāue fakapa'anga, fetu'utaki mo e tauhi 'o e fale ngāue.'						Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'uloa SDG/ Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga (TSDF)		
Ngaahi Taumu'a Ngāue	Ngaahi me'afua tefito	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'ilonga #	
1. Faka'ai'ai mo fakatupulekina 'e 'ilo faka-ngāue.	1. Peseti 'i he kuata hono fakahū mai 'o e kau ngāue	95	100	100	100			
	2. Fokotu'u ha Polokalama ki hono fakaangaanga ki hono fakataukei 'o e kau ngāue fo'ou	95%	98%	100%	100%			
	3. Fakahoko e Polokalama ki hono fakaangaanga ki hono fakataukei 'o e kau ngāue fo'ou	100%	100%	100%	100%			
	4. Tu'unga fakakuata 'o e Ngaahi Maama ki he PMS 'oku ngāue'aki 'e he PSC	85%	>85%	90%	95%			
	5. Fakakakato 'o e lipooti fakalakalaka 'o e fakahoko Ngāue fakatatau ki he 'aho 'oku kakato ki ai (Sanuali mo 'Aokosi). Lahi 'o e 'aho kimu'a pea kakato ki ai.	3	3	5	5			
	6. Kamata'i ha polokalama fakatupulekina 'a e tafa'aki fakahoko ngāue ma'ae kau ngāue (HR)	100%	95%	100%	100%			
	7. Fakakakato e Palani Fakata'u ki he fakatupulekina e 'ilo faka-ngāue fakatatau ki he taimi 'osi ki ai (Sepitema) Lahi 'o e 'aho kimu'a pea kakato ki ai.							
	8. Pēseti 'o e ngaahi polokalama na'e 'osi palani.		85%	90%	95%			
	9. Ma'u Ngaue/ Fakahoko Tu'utu'u ni Livi mo e Lipooti		100%	100%	100%			

54

3. Talitali Kakai Lelei mo e faile mo e tauhi lēkooti	1. Lipooti Fakakuata ki he savea e talitali kakai lelei	0	4	4	4			
	2. Pēseti 'o e kakai na'a nau fai e savea 'oku nau fiemālie ki he sēvesi 'o e talitali kakai lelei.	0	85%	90%	95%			
	3. Fakatupulaki ha founa ki he fetu'utaki (Pēseti 'oku fakakakato)	<10	<7	<5	<3			
	4. Fakafehoanaki 'o e ngaahi faile. Lahi 'o e ngaahi lāunga 'i he faile he kuata.							

PATISETI, KAU NGĀUE MO E NGAahi NGĀUE 'A E VA'A FAKAHOKO NGĀUE MA'U'ANGA TOKONI 'A E KAU NGĀUE

Tēpile 16: Patiseti, Kau Ngāue mo e Polōseki 'a e Va'a Ma'u'anga Tokoni 'a e Kau ngāue mo hono Tokanga'i.

Fakamatala	2023/2024 Pa'anga hu atu (\$m)	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimetri (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Ngaahi Vāhenga (Cat 10 & 11)	0.61	0.35	0.53	0.53	0.53
Ngaahi Ngāue	0.55	2.04	0.50	0.50	0.50
Kotoa= Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	1.16	2.39	1.03	1.03	1.03
Kotoa= Pa'anga Tokoni	-	0.01	0.00	0.00	0.00
Kotoa Kau Ngaue	25	25	31	31	31
Kau Ngāue Ma'olunga	1	1	0	0	0
Kau Ngāue Polofesinale	7	7	8	8	8
Kau Ngāue Kehe	16	16	15	15	15
Kau Ngāue Tu'uma'u	24	24	23	23	23
Kau Ngāue Lau'aho	8	8	8	8	8

Polokalama Si'i 08.1.06:Va'a Ma'u'anga Fakamatala, Fetu'utaki mo e Tekinolosia (ICTD)

'Oku tukupa 'a e Va'a ICT ki hono teke 'a e kaveinga 'o e Potungaue Pa'anga ki he ngaue fakataha, pea tuúloa, lelei taha e fakahoko ngaue, tuúnga faka-ekonomika ki he toe lelei ange faka hoko fatongia. Mei hono liliu faka-e-onopooni 'o e ngaahi sisitemi fakapa'anga ki hono fakamalohia 'o e malu'i faka'ilekitulonika. 'Oku fokotu'utu'u lelei 'etau ngaahi palani ICT ke fakaivia 'a e potungaue, 'o malava ai ke ne foua 'a e ngaahi faingata'a 'o e kuonga faka'ilekitulonika 'aki ha lavame'a ta'e fakatataua.

Ko e tefito'i fatongia 'o e va'a ko hono fakahoko 'o e ngaahi fakamatala faka eleki tolonika 'i he Potungaue. 'I hono fokotu'u ha polokalama ICT malohi mo fenapasi mo e palani mo e taumuá ngaue 'a e Potungaue Pa'anga, 'oku mau poupu'i ai 'a e fengaue'aki vaofi 'i he ngaahi va'a 'e 10 'a e potungaue, 'o fakapapau'i 'oku ola lelei hono fakahoko 'o á honau ngaahi tefito'i fatongia maáe potungaue.

'I he'etau kamata 'i he kuonga o liliu ko 'eni, 'oku tau sioloto atu ki ha Potungaue Pa'anga 'oku takimuá 'i he ngaueáki ha ngaahi founa fo'ou, 'a ia 'oku 'ikai ko ha me'angaue pe 'a e tekinolosia ka ko ha faka'ai'ai 'o e fakalakalaka mo e tu'unga fakapa'anga. 'Oku hoko 'a e palani ko eni á e ICT ko ha founa ki hono fakataha 'i 'o e tekinolosia ki he tafa'aki kotoa pe 'o 'etau ngaue, 'o fakapapau'i 'oku 'ikai ngata pe 'i he'etau liliu ki he kuonga faka'ilekitulonika ka 'oku tau taki tuúnga i he ngaahi taumuá oku tau sio ki ai.

Ko e Va'a 'oku 'i ai e 'iuniti e tolu-

- A.** Polokalama Faka komipiuta- Ko e 'iuniti ko 'eni 'oku' ne tataki hono tokanga'i mo 'analaiso 'a e founa ngāue 'i he 'iuniti. 'Oku fakapapau'i ko e ngaahi founa ngāue' 'oku fakaonopooni.
- E.** Ngaahi naunau faka komipiuta- Ko e 'iuniti ko 'eni 'oku nau tokanga'i 'a e ngaahi naunau faka komipiuta 'a e Potungāue, kau ai 'a e Senitā ki he ngaahi fakamatala netiueka mo e 'initaneti.
- F.** 'Iuniti Tokoni- Ko e 'iuniti 'oku nau tokoni mo fakapapau'i 'oku ngāue lelei 'a e ngaahi naunau faka komipiuta kotoa 'a e Potungāue kotoa.

'Oku fakafatongia 'aki 'a e Va'a' ni 'a e Taumu'a Ngāue 'e ua 'oku' ne tiliva ngaahi fiema'u mo e ngaahi me'afua tefito (KPI) takitaha he Tēpile 17.

NGAAHI TAUMU'A NGĀUE MO E NGAAHI ME'AFUA TEFITO 'A E VA'AMA'U'ANGA FAKAMATALA, FETU'UTAKI MO E TEKINOLOSIA.

Tepile 18: Ngaahi Taumu'a Ngāue mo e Ngaahi Me'afua Tefito (KPIs) 'a e Va'a Mau'anga Fakamatala Fetu'utaki mo e Tekinolosia

Ngaahi Taumu'a Ngāue 1: Ke tuku atu 'e he Va'a Ma'u'anga Fakamatala, Fetu'utaki mo e Tekinolosia ha fa'unga ngāue 'oku faingofua, ngāue lelei, falala'anga mo pau ki he Potungāue Pa'anga mo e ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga.						Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'uloa (SDG) /Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga (TSDF)		
Taumu'a Ngāue	Me'afua Tefito	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'ilonga #	
1. Fa'unga tu'utu'uni ki he ngaahi meangaue faka-komipiuta.	1: Kuo pau ke lava lelei 'a e fokotu'utu'u ICT mo e tekinolosia ke fakapapau'i 'oku a'usia 'a e fakahoko ngaue 'o e Potungaue	50 % kuo kakato	70 % kuo kakato	85 % kuo kakato	95 % kuo kakato			

	Fakakakato e Palani fokotu'utu'u ki hono fa'unga totonú • Fakahoko 'e he ICT 'oku ne fokotu'utu'u lelei 'a e ngaue 'oku fakahoko ko ha fakaata ki he ngaahi polokalama pisinisi Fa'ufa'u ha palani ICT (mape) mo e palani 'o e liliu 'aki hano toe vakai'i fakata'u. Koe ngaue fakamahina 'o e Va'a ni 'oku fakata ia mei he Pule lahi 'o e Va'a ni							
2. Fakalelei'i e ngaahi sevesi fakamatala, fetu'utaki mo e tekinolosia. 'E 'oatu 'e he ICT ha tokoni taimi totonu, falala'anga ki he ngaahi sevesi 'a e ngaahi kupu fekauaki 'a e MOFs.	% e Ola I he ngaahi fakahoko fatongia a e ICT 1. lahi o e ngaahi launga 2. lahi o e taimi mate mo e moui o e ngaahi sisitemi 3. ha e ngaahi fokotuutuú ketoe fkleleií ange ai	85 %	95 %	95 %	95 %			
3. Faka'aonga'i tu'uloa mo lelei 'o e ngaahi koloa ICT Fakatuú 'o ha founa oku ne tokangaí e ngaahi naunau ICT	Fokotuu oha sisitemi kene tokangaí e ngaahi naunau faka-ICT 1. Lahi o e paánga ne lava toe maú i hono tukuatu e ngaahi naunau komipuita, kuo faka-taéaongaí.	Fakatau atu e taha I he 2024 mo e taha i Sanuali i he 2025t	4 – lipooti fakakuata	4 – lipooti fakakuata	4 – lipooti fakakuata			
4. Fokotu'u ha fehokotaki'anga mei he 'ofisi 'i motu ki he 'ofisi lahi 'i Nuku'alofa.	Fakapapauí oku oku ngaue lelei e senita o e ngaahi fakamatala fklekitolonika 1. Ngaahi meá mahuínga ki he fakalele o e senitaa (faingamalie o e tuúanga, mokomoko, maúánga ivi mo e ngaahi tauánga uaea) 2. Ha tuúnga oku I ai, e lahi e ngaue 3. Tuúnga oku i ai, ki hano toe fklahi 4. Tuúnga ne i ai he áho e 30 ne toki ósi 5. Tuúnga ka mate a e maúánga ivi. 6. Ha e loloa oku tomui aki (tuai) mei he taimi totonu e ngaue.	2 ááhi ki he ngaahi vahe-motu	2 Lipooti fakakuata	4 Lipoti fakakuata	4 Lipooti fakakuata			

5. Fokotu'u ha fehokotaki'anga lelei ange mo malu mo e MOF Sub-Treasuries ki Nuku'alofa. Fakahoko ha fehokotaki'anga Fiber Optic ki he ngaahi ofisi mei motu	Lahi o e 'Ofisi 'oku fehokotaki 'o fakafou 'i he optic fiber kae 'ikai ko e Laine Telefoni. Fehokotaki'anga fakahangatonu 'a e faipa ki he 1. Sub-Treasury Vavaú 2. Sub Treasury Haápai 3. Sub Treasury Eua	No fokotuu ha fetu'utaki fakasatelait e ke talifaki 'ki he fibre optic koe'uhi ko ha ngaahi nunu'a hange HTHH	4 Fokotuu mo e satelaite	4 Fokotuu mo e satelaite	4 Fokotuu mo e satellite			
Ngaahi Taumu'a Ngāue 2: 'Ngaue'aki e ngaahi polokalama faka-komipiuta mo e fakamatala 'a e Potungāue Pa'anga 'ke fakafaingofua'i e fai tu'utu'uni 'a e ngaahi Potungāue' mo e ngaahi Kupu felāve'i.						Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'uloa (SDG) /Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga (TSDF)		
Taumu'a Ngāue	Me'afua Tefito	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāket i #	Ngaahi Faka'ilonga #	
1. IFMIS Fokotuu ha sisitemi leleiange kene tokangai e ngaahi fakamatala fakapa'anga	Ha e ngaahi ngaue kuo fakahoko ki hono fokotuu ha sisitemi foou ke ne fetongi áki e sisitemi lolotonga (Sun System and Sage Micro Pay) 1. Fakahu o ha taha faleí kene tokangai e ngaue. 2. Tuúnga oku i ai ha paánga ki he ngaue. 3. Fakahoko e ngaue	Kakato hono toe vakaií e sisitemi lolotonga Tali ke fakaleleií (Puleánga mo e tokoni á e DFAT)	80 %	95 %	97 %			
2. Fakafehokotaki e ngaahi potungāue ki he sisitemi fakamatala paánga e puleánga	Pesiti o e lahi e ngaahi potungāue mo e ngaahi kautaha kuo nau lava hoko mo ngaueáki e sesitemi FMIS	50 %	52 %	55 %	75 %			
3. Fakamalohia 'a e fengaue'aki mo e fengaue'aki vaofi ange 'a e 'Ofisi Pa'anga 'o e 'Otu Motu mo hotau 'Ulu'i Ófice: Lava ke ma'u lelei mo mama'o 'a e fakamatala fakapa'anga falala'anga, ngaue vave mo e poupou 'o ka fie ma'u pea fakamalohia 'a e pule'i fakapa'anga 'o ngaahi kautaha	Koe'uhi ko e liliu mo e fakalakalaka 'o e tekinolosia: Sisitemi fo'ou e 1'oku fakahoko pea 'oatu mei he 'Ofisi Lahi (Nuku'alofa) ki he ngaahi ofisi mei motu Ke 'i ai ha polokalama 'e taha 'oku fakalelei'i, pe ko ha polokalama fo'ou 'oku fakahoko ke fakatupulaki 'a e tu'unga lelei 'o e ngaue.	1. Ko hono fakahoko 'o e fakalelei'i 'o e VMS Intranet System 2. Fokotuú 'o e support.fin ance.gov.to ke faingofua ange 'a e hu mei tu'a ki he tokoni mo e tokoni 'a e MOF	1 Fakalelei' i 'o e Polokala ma IFMIS, Payroll, Internet Banking etc	1	1			
4. Poupou'i mo fakatupulaki 'a e tu'unga falala'anga mo e	Ngaueáki ha ngaahi maúanga fkomatala falaánga 1. Maú I he fekumi áki e	100 % fehokotaki'anga malu ki he	100 % Malu `a e fetu'utaki,	100 %	100 %			

ongoongo 'o e pisinisi	google . 2. Fakamahino ange a e tefitoi fatongia oe potungaue 3. Makehe ange mei he feáuāuhi 4. Tukuatu ha ngaahi fakamoóni vitio 5. Fakakau mo e ngaahi telefoni toótoó 6. Fakaaliali e ngaahi sevesi oku fakahoko	Fakamatala mo e Polokalama fakapa'anga 'a e MOF	financial Data and System	Malu e fetu`utaki.  MOF fakamatala pa`anga mo e sisitemi.	Malu e fetu`utaki.  MOF fakamatala pa`anga mo e sisitemi.			
5. Palani ki he Hokohoko Atu 'o e ngaue	Tali mo fakahoko 'o e Palani Fakaakeake 'o e Fakatamaki: Ngaahi me'afua 'o e tu'unga lelei mo e tu'unga lelei 1. Fakahoko o e palani ngaue fakaakeake 2. Fokotuu ha palani tafifaki 3 Fokotuu a palani ke sivi e ngaahi maúanga fkmatala oku tonu mo malu 4 Ikai lava ke mole pe hu taéfakalao ki he ngaahi maúanga fakamatala 5 fakahoko toútaha l he mahina ha ako	20 % Hao mo malo o e ngaahi maúanga fakamatala .	70 % 1.Kakato hono faó o e palanai fakaakeake 2.Fokoho ko mo fokotuu á e palani talifaki mo e palani fkakeake. 3.oua e mama ha fakamatala la ki tuá.	90%	95%			

PATISETI MO E KAU NGĀUE 'A E VA'A MA'U'ANGA FAKAMATALA', FETU'UTAKI MO TEKINOLOSIA' (ICTD).

Tēpile 19: Patiseti 'a e Va'a Ma'u'anga Fakamatala, Fetu'utaki mo e Tekinolosia (ICT)

Fakamatala	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua 1 (\$m)	2027/2028 Fakafuofua 2 (\$m)
Ngaahi Vāhenga (Cat 10 & 11)	0.40	0.30	0.30	0.30
Ngaahi Ngāue	0.03	0.00	0.00	0.00
Katoa= Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	0.43	0.30	0.30	0.30
Ngaue faka-katoa	11	14	14	14
Kau Ngāue Ma'olunga	1	1	1	1
Kau Ngāue Polofesinale	7	10	10	10
Kau Ngāue Kehe	2	2	2	2
Katoa Kau Ngāue Tu'uma'u	10	13	13	13
Kau Ngāue Lau'aho	1	1	1	1

POLOKALAMA 08.2: Va'a 'Ekonōmika Mo E Fale'i Fakapa'anga, Va'a Patiseti', Va'a Polōseki Mo E Pule'i 'O E Ngaahi Tokoni, Tokangaekina E Fakalalakaka 'O E Ngaahi Ngāue Ki He Matu'uaki 'O E Ngaahi Faingata'a' Mo Hono Fakapa'anga' Mo E Pule'i 'O E Ngaahi Me'a Fakapa'anga/ Fekumi Mo E Fakalalakaka.

Ko e ngaahi Va'a Ngāue' ni 'oku nau fakamalumu kotoa he polokalama ko 'eni: Va'a 'Ekonōmika mo e Fale'i fakapa'anga' (EFPD), Va'a Patiseti' (BD), Va'a Tokangaekina e fakalalakaka 'o e ngaahi Ngāue ki he Matu'uaki 'o e Ngaahi Faingata'a' mo hono Fakapa'anga' (AMRDD), mo e Va'a Pule'i 'o e ngaahi me'a fakapa'anga/ Fekumi mo e Fakalalakaka (PFM/R&D).

Ko e patiseti mo e kau Ngāue 'a e polokalama 'ni 'oku ha atu he Tēpile 'i lalo.

Tēpile 20: Fakamtala nounou ki he Polokalama 08.2: Patiseti mo e Kau Ngāue

Fakamatala	2022/2023 Pa'anga hu atu (\$m)	2023/2024 Pa'anga hu atu (\$m)	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimet (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Ngaahi Vāhenga (Cat 10 & 11)	1.31	1.15	1.15	1.15	1.15	1.15
Ngaahi Ngāue	0.37	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Katoa= Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	1.68	1.15	1.15	1.15	1.15	1.15
Ngāue faka-katoa	4.21	7.80	42.32	15.25	26.71	42.32
Kau Ngāue Ma'olunga	37	37	41	41	41	41
Kau Ngāue Polofesinale	4	4	3	3	3	3
Kau Ngāue Kehe	30	30	32	32	32	32
Katoa Kau Ngāue Tu'uma'u	3	3	3	3	3	3
Kau Ngāue Lau'aho	37	37	38	38	38	38
Ngaahi Vāhenga (Cat 10 & 11)	4	4	3	3	3	3

Ngaahi Polōseki Tefito: fakapa'anga 'e he UNDP 'a e Polōseki ki he Feliuliaki 'e 'Ea

POLOKALAMA SI'I 08.2.01: VA'A 'Ekonōmika Mo E Fale'i Fakapa'anga (EFPD)

NGAAHI TAUMU'A NGĀUE MO E NGAAHI ME'AFUA TEFITO 'A E VA'A 'Ekonōmika Mo E Fale'i Fakapa'anga

Ko e fatongia tefito 'a e Va'a 'Ekonōmika mo e Fale'i Fakapa'anga', ko hono fakahoko ha fale'i mo ha 'analaiso 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue' 'o fakatefito 'i ha ngaahi makatu'unga pau ke tokoni ki he fakahoko fatongia mo e fai tu'utu'uni 'a e pule'anga'. 'I he'ene pehee', 'oku fakatefito 'a e ngāue 'a e Va'a' 'ni 'i ha ngaahi ngāue tefito 'e nima (5) 'a ia ko e : (i) Tu'unga Faka'ekonōmika fakalukufua mo e Fa'unga Tu'utu'uni Ngāue, (ii) Fokotu'utu'u Patiseti 'a e Pule'anga, (iii) Fakamatala Patiseti, (iv) Fakamatala fakamāhina ki he tu'unga Faka'ekonomika mo Fakapa'anga, (v) Fakakātoa.

'Oku fengāue'aki fakataha 'a e Va'a' 'ni mo e Va'a Patiseti kae pehē ki he Va'a Pule'i 'o e Nga'ahi Tokoni ki hono teuteu'i 'o e Fokotu'utu'u Patiseti mo e Fakamatala Patiseti 'a e pule'anga'. 'Ikai ngata ai', 'oku toe fengāue'aki

fakataha pe 'a e ngaahi Va'a ' ni 'i hono fa'u 'o e Lipooti ki he tu'unga faka'ekonōmika mo fakapa'anga 'a e fonua ' ki he māhina 'i he fa'unga Fakamatala Fakapa'anga Fakasitētisitika.

Ko e taha 'o e ngaahi me'afua tefito (KPI 3) ki he fakahoko fatongia 'a e va'a ' ni, 'oku fokotu'u ia 'i he kamata'anga 'o e ta'u ' ha ngaahi kaveinga pau ke fai hono toe siofi mo 'analaiso, 'o makatu'unga 'i hono toe vakai'i 'o e tu'unga faka'ekonōmika fakalukufua 'o hangē ko e , hiki 'o e totongi koloa ' , ngaahi tokoni me'a'ofa, ngaahi me'afua fakapa'anga ' mo e alā me'a pehē ' .

'Oku hā atu 'i he tēpile 'l lalo ' 'a e ngaahi tefito'i ngaue 'e nima (5) mo e me'afua ki he fakahoko fatongia 'a e Va'a ' ni.

Tēpile 21: Ngaahi Ngāue tefito 'a e Va'a 'Ekonōmika mo e Fale'i Fakapa'anga ' mo e Me'afua ki he fakahoko fatongia '.

Ngaahi Taumu'a : "Ke a'usia ha tu'unga faka'ekonōmika lelei, Fale'i Fakapa'anga, ki he ngaahi kupu felāve'i ' 'aki ha ngaahi ma'u'anga fakamatala ke fakalalakala mo fakatefito ai 'a e fai tu'utu'uni ' ki ha tupu faka'ekonōmika 'oku tu'uloa mo e fakalalakala fakasōsiale '."

Ngaahi Taumu'a : "Ke a'usia ha tu'unga faka'ekonōmika lelei, Fale'i Fakapa'anga, ki he ngaahi kupu felāve'i ' 'aki ha ngaahi ma'u'anga fakamatala ke fakalalakala mo fakatefito ai 'a e fai tu'utu'uni ' ki ha tupu faka'ekonōmika 'oku tu'uloa mo e fakalalakala fakasōsiale '."

Ngaahi Taumu'a Ngāue	Ngaahi Me'afua Tefito	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'ilonga #	
Taumu'a Ngāue 1: Fa'unga tu'utu'uni ki he 'Ekonōmika fakalukufua ' mo e Ngaahi Tu'utu'uni Fakapa'anga.	Me'afua 1: Fakafuofua ki he Tupu Faka'ekonōmika 'i he ta'u (GDP Forecasting)	2 *Fakamālohia e fengāue'aki mo e ma'u'anga fakamatala *Fakapapau'i 'oku fakahoko ma'u pē 'a e fakataha angamahení mo e kupu felāve'i ' - fakamahina] Kōmiti Fale'í - fakakuata]	2 *Fakamālo hia e fengāue'aki mo e ma'u'anga fakamatala *Fakapapa u'i 'oku fakahoko ma'u pē 'a e fakataha angamahe ní mo e kupu felāve'i - fakamahina] Kōmiti Fale'í - fakakuata]	2 *Fakamālo hia e fengāue'aki mo e ma'u'anga fakamatala *Fakapapa u'i 'oku fakahoko ma'u pē 'a e fakataha angamahe ní mo e kupu felāve'i - fakamahina] Kōmiti Fale'í - fakakuata]	2 *Fakamālo hia e fengāue'aki mo e ma'u'anga fakamatala *Fakapapa u'i 'oku fakahoko ma'u pē 'a e fakataha angamahe ní mo e kupu felāve'i - fakamahina] Kōmiti Fale'í - fakakuata]	8.1	8.1.1 9.2.1, 10.c.1, 17.3.2, 17.13.1	
	Me'afua 2: Fa'unga Tu'utu'uni Fakapa'anga	6 * Palani lelei angé *Fakahokohoko e ngaahi ngāue fakatatau ki hono mahu'inga *Feinga ke fakakakato taimi totonu	6 * Palani lelei angé * Fakahokohoko e ngaahi ngāue fakatatau ki hono mahu'inga *Feinga ke fakakakato	6 * Palani lelei angé *Fakahoko hoko e ngaahi ngāue fakatatau ki hono mahu'inga *Feinga ke fakakakato	6 * Palani lelei angé *Fakahoko hoko e ngaahi ngāue fakatatau ki hono mahu'inga *Feinga ke	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 9.2.1, 10.c.1, 17.3.2, 17.13.1	

Potungāue Pa'anga			Palani Ngāue mo e Patiseti 2025/26 - 2027/28					
			taimi totonu	taimi totonu	fakakakat o taimi totonu			
	Me'afua 3: Taimi 'oku fakahū ai e 'analaiso 'o e ngaahi tu'utu'uni fo'ou pea mo e ngaahi fokotu'u lolotonga e teuteu 'o e Patiseti. ['Aho kimu'a he 'aho 'oku fiema'u ki ai]- fakatatau ki he taimi laine 'o e patiseti	5 *Tokanga taha ki he ngāue mahu'inga tahá *Timi 'oku nau felingiaki e ngaahi fakakaukaú * Fekumi lahi ange	5 *Tokanga taha ki he ngāue mahu'inga tahá *Timi 'oku nau felingiaki e ngaahi fakakaukaú * Fekumi lahi ange	5 *Tokanga taha ki he ngāue mahu'inga tahá *Timi 'oku nau felingiaki e ngaahi fakakaukaú * Fekumi lahi ange	5 *Tokanga taha ki he ngāue mahu'inga tahá *Timi 'oku nau felingiaki e ngaahi fakakaukaú * Fekumi lahi ange	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 9.2.1, 10.c.1, 17.3.2, 17.13.1	
Taumu'a Ngāue 2: Ngaahi Fokotu'utu'u Ngāue ki he Patiseti '.	Me'afua 4: Ko hono ma'u taimi totonu ha vakai fakalukufua ki he 'Ekonōmika Fakalukufua fa'unga 'o e patiseti ki he founa hono tali, 'o fakatatau ki he taimi patiseti kuo fakangofua. [lahi 'o e 'aho ne 'osi ki ai] – ngaahi taimi mahino Tānaki mai 'a e ngaahi fakamatala mei he ngaahi va'a fekau'aki - Fakahū atu 'o e Fokotu'utu'u Patiseti ki he Kapineti (uike 2 - Fepueli/fakatata u ki he palani hokohoko 'o e taimi) - Fakamā'opo'op o mai 'a e ngaahi fakamatala mei he ngaahi va'a' (uike 'uluaki 'o Fepueli /as per the Budget Timeline) Ngaahi fakahinohino ki hono tokanga'i 'o	10 * Lelei ange fengau'e'aki mo e ngaahi Va'a kehekehé 'i he fakamatala 'oku nau fakahu mai. *Fakakau 'a e GFS ki he Palani Patiseti 2026.	10 * Lelei ange fangau'e'aki mo e ngaahi Va'a kehekehé 'i he fakamatala 'oku nau fakahu mai. *Fakakau 'a e GFS ki he Palani Patiseti 2027.	10 * Lelei ange fangau'e'aki mo e ngaahi Va'a kehekehé 'i he fakamatala 'oku nau fakahu mai. *Fakakau 'a e GFS ki he Palani Patiseti 2028.	10 Lelei ange fangau'e'a ki mo e ngaahi Va'a kehekehé 'i he fakamatala 'oku nau fakahu mai. *Fakaka u 'a e GFS ki he Palani Patiseti 2029	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 9.2.1, 10.c.1, 17.3.2, 17.13.1	

	e patiseti (uike 2 'o Novema 2024).							
	Me'afua 5: Fakahū taimi totonu 'a e fakahokohoko 'o e patiseti ki he kapineti ko ha taimi patiseti kuo fakangofua [Na'e tali 'I he 'aho 14 'o Fepueli 2025] – 'I he taimi totonu	1	1	1	1	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 17.3.2	
Taumu'a Ngāue3: Fakamatala Patiseti	Me'afua 6: 'Oku ma'u he taimi totonu ha vakai fakalukufua ki he 'Ekonōmika Fakalukufua, fa'unga 'o e patiseti 'o hangē ko e fakahokohoko 'o e patiseti kuo fakangofua [lahi 'o e 'aho ke 'osi ki ai] - 'Ave 'o e Fakamatala Patiseti ki Falealea (fakatatau ki he taimi na'e palani ki ai, 16 'o Mē 2025) - 'Ave 'a e ngaahi fokotu'utu'u ki he fa'unga 'o e Fakamatala Patiseti ki he Minisita mo e Pule 'o e Potungāue (Fepueli 2025) - Tānaki mai 'a e ngaahi fakamatala mei he ngaahi va'a fekau'aki (uike 2 'o Ma'asi 2025/as fakatatau ki he 'aho na'e palani ki ai) - Fakamatala Patiseti	10 *Oku fakafekau'aki lelei ange 'a e fakamatalá mei he ngaahi Va'a kehekehé. * Ngaahi ako taukei ngaue fakaloto'i potungaue 'i he analaiso & poto'i tohi. *Lesisita 'i he ngaahi kalasi ako 'i he 'Initanetí .	10 *Oku fakafekau'a ki lelei ange 'a e fakamatalá mei he ngaahi Va'a kehekehé. * Ngaahi ako taukei ngaue fakaloto'i potungaue 'i he analaiso & poto'i tohi. *Lesisita 'i he ngaahi kalasi ako 'i he 'Initanetí .	10	10	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 17.3.2	

	(Fakapilitānia) ke fakahū ki he Kapineti (28 'o 'Epeleli /fakatatau ki he 'aho na'e tali hono palani ki ai) *Polokalama ki he 'Otu Motu - 2025. [fakahoko tu'o ua 'I he ta'u – kimu'a/hili e teuteu patiseti] - Vava'u: 4 Kau Ngaue - Ha'apai: 4 Kau Ngaue - 'Eua: 3 Kau Ngaue - Niua: 3 Kau Ngaue							
	Me'afua 7: Fakakakato taimi totonu 'o e Liliu (lea faka-tonga) 'o e Fakamatala Patiseti 'o fakatatau ki hono fakangofua ki he taimi ne ngata ai 'aho ke 'osi ki ai 'a e va'a 'i lotó – 'aho ke 'omai ai 'a e ngaahi fakamatala mei he ngaahi va'a fekau'aki [lahi 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho ke 'osi ki ai, 'aho 5 – 15 'Epeleli] – 'i he taimi totonu - Fakamā'opo'opo mai 'a e ngaahi fakamatala mei he ngaahi va'a uike 2- 'Epeleli 2025 hili hono 'omai mei Kapineti /'i he hokohoko 'o e palani na'e tali) [lahi 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho ke 'osi ki ai] – taimi totonu -Fakahū 'o e fakamatala	10 * Fakafekau'aki lelei ange 'o e fakamatalá mei he ngaahi Va'a fekau'aki.	10 * Fakafekau' aki lelei ange 'o e fakamatalá mei he ngaahi Va'a fekau'aki.	10 * Fakafekau' aki lelei ange 'o e fakamatalá mei he ngaahi Va'a fekau'aki.	10 *Fakafek au'aki lelei ange 'o e fakamata lá mei he ngaahi Va'a fekau'aki.	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 17.3.2	

	Patseti ki LA 16 'o Mē 2025/fakatatau ki he fakahokohoko 'o e palani na'e fakahoko [lahi 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho ke 'osi ki ai) – taimi totonú.							
	Me'afua 8: Fakahū taimi totonu 'o e Fakamatala Patiseti faka'osi ki he kapineti mo e LA 'o hangē ko e fakahokohoko 'o e patiseti kuo fakangofuá. -Fakahū 'o e Fakamatala Patiseti ki LA 16 'o Mē 2025/ 'o hangē ko e fakahokohoko 'o e patiseti kuo fakangofuá. [lahi 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho ke 'osi ki ai) – taimi totonú.	1 * Fakafekau'aki lelei ange 'o e fakamatalá mei he ngaahi Va'a kehekehé. *Palani lelei ange.	1 * Fakafekau'aki lelei ange 'o e fakamatalá mei he ngaahi Va'a kehekehé. *Palani lelei ange.	1 * Fakafekau'aki lelei ange 'o e fakamatalá mei he ngaahi Va'a kehekehé. *Palani lelei ange.	1 Fakafeka u'aki lelei ange 'o e fakamatalá mei he ngaahi Va'a kehekehé. *Palani lelei ange.	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 17.3.2	
Taumu'a Ngāue 4: Ngaahi Lipooti ki he Tu'unga Faka-Ekonōmika	Me'afua 9: Fika 'o hono fakakakato mo pulusi, 'i he uepisaiti 'a e Potungaue, 'i he fakamatala fakamuimuitaha faka'ekonomika fakamahina, Fakakuata, mo e vaeua. [fakamatala fakamuimuitaha 'o e fika ekonomika, fakakakato mo pulusi tu'o taha pe 'e he kau pule ma'olunga] Lipooti vaeua ta'u (Jul-Tisema 2024) Lipooti ki he māhina (Sanuali 2024 ki Nov 2024)	11/11 *Fakamu'omu'a hotau ngaahi fatongiá. *Fakamālohia e ngaahi ngaue kitu'a 'o tautautefito ki he'etau ma'u'anga fakamatalá. *Ngaahi ako taukei ngaue fakaloto'i potungaue 'i he analaiso & pote'i tohi. *Lesisita 'i he 'initaneti 'a e ako ngaue & ngaahi lēsoni	11/11 *Fakamu'o mu'a hotau ngaahi fatongiá. *Fakamālo hia e ngaahi ngaue kitu'a 'o tautautefito ki he'etau ma'u'anga fakamatalá. *Ngaahi ako taukei ngaue fakaloto'i potungaue 'i he analaiso & pote'i tohi. *Lesisita 'i he 'initaneti 'a e ako ngaue &	11/11 *Fakamu'o mu'a hotau ngaahi fatongiá. *Fakamālo hia e ngaahi ngaue kitu'a 'o tautautefito ki he'etau ma'u'anga fakamatalá. *Ngaahi ako taukei ngaue fakaloto'i potungaue 'i he analaiso & pote'i tohi. *Lesisita 'i he 'initaneti 'a e ako ngaue &	11/11 *Fakamu'omu'a hotau ngaahi fatongiá. *Fakamāl ohia e ngaahi ngaue kitu'a 'o tautautefito ki he'etau ma'u'anga fakamatalá. *Ngaahi ako taukei ngaue fakaloto'i potungau e 'i he analaiso & pote'i tohi.	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1	

			ngaahi lēsoni	ngaahi lēsoni	*Lesisita 'i he 'initanetí 'a e ako ngaue & ngaahi lēsoni			
Taumu'a Ngāue 5: Fakakātoa	Me'afua 10: Ko hono fakahu taimi totonu 'e ngaahi lipooti (konga fakamatala ngaue) hange koe CP, AMP moe AR 'o e Va'a ni ki he Va'a CSD 'a e Potungaue. [Lahi 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho ke 'osi ki aī] – 'osi pe'i he taimi totonú.	1 * Feinga ke fakakakato 'a e ngāue takitaha 'i loto 'i he fakahokohoko 'oku fie ma'ú.	1 * Feinga ke fakakakato 'a e ngāue takitaha 'i loto 'i he fakahokoh oko 'oku fie ma'ú.	1 * Feinga ke fakakakato 'a e ngāue takitaha 'i loto 'i he fakahokoh oko 'oku fie ma'ú.	1 Feinga ke fakakakat o 'a e ngāue takitaha 'i loto 'i he fakahoko hoko 'oku fie ma'ú.	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1	
	Me'afua 11: Ko hono fakahu taimi totonu ko ia 'o e fakamatala ngaue 'o e kau ngaue 'a e va'a ni ki he taumu'a ngaue koia 'o e lipooti CP, AMP mo e AR ki he CSD 'a e Potungaue ke fakahu ki PSC. [Lahi 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho ke 'osi ki aī] – 'osi 'i he taimi tononú.	1 * Feinga ke fakakakato 'a e ngaue takitaha 'i he fakahokohoko 'oku fiema'u (taimi tepile)	1 * Feinga ke fakakakato 'a e ngaue takitaha 'i he fakahokoh oko 'oku fiema'u (taimi tepile)	1 * Feinga ke fakakakato 'a e ngaue takitaha 'i he fakahokoh oko 'oku fiema'u (taimi tepile)	1 Feinga ke fakakakat o 'a e ngaue takitaha 'i he fakahoko hoko 'oku fiema'u (taimi tepile)	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1	
	Me'afua 12: Ko hono fakahu taimi totonu 'o e foomu PMS 'a e va'a ni ki he CSD 'a e Potungaue ke 'ave ki PSC. [Lahi 'o e ngaahi 'aho kimu'a he 'aho ke 'osi ki aī] – 'osi 'i he taimi tononú.	1 * Feinga ke fakakakato kimu'a pea 'i he taimi totonu.	1 * Feinga ke fakakakato kimu'a pea 'i he taimi tononu.	1 * Feinga ke fakakakato kimu'a pea 'i he taimi tononu.	1 Feinga ke fakakakat o kimu'a pea 'i he taimi tononu.	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1	

PATISETI, KAU NGĀUE MO E POLŌSEKI 'A E VA'A 'EKONOKŌMIKA MO E FALE'I FAKAPA'ANGA.

'E to e fakalakalaka ange 'a e ngaahi 'ilo fakangāue mo fakafaingofua e ngaahi va'a fengāue'aki ki he ngaahi fiema'u 'a e Potungāue mo e Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga (MDAs). Ko e ngaahi ma'u'anga tokoni 'o e Va'a ko eni 'oku ha 'i he Tēpile 'oku ha atu.

Tēpile 22: Patiseti mo e Kau Ngāue mo e Polōseki 'a e Va'a 'Ekonōmika mo e Fale Fakapa'anga

Fakamatala	2024/2025 Patiseti	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Ngaahi Vāhenga (Cat 10 & 11)	0.49	0.43	0.43	0.43
Ngaahi Ngāue	0.05	0.00	0.00	0.00
Katoa = Pa'anga mei he Pule'anga(\$m)	0.48	0.43	0.43	0.43
Kau Ngāue Ma'olunga	1	11	11	11
Kau Ngāue Polofesinale	8	8	8	8
Kau Ngāue Kehe	4	0	0	0
Kātoa Kau Ngāue Tu'uma'u	13	9	9	9
Kau Ngāue Lau'aho	0	2	2	2

Polokalama Si'i 08.2.02: Va'a Patiseti (BD)

NGAAHI TAUMU'A NGĀUE MO E NGAAHI ME'AFUA TEFITO 'A E VA'A PATISETI

Ko e founa ki hono teuteu'i 'a e patiseti' mo e palani ngāue', 'oku mahu'inga 'aupito ki hono fakapapau'i 'oku ngaue'aki mo pule'i lelei 'a e ngaahi pa'anga 'a e pule'anga', koe'uhi' ke pou pou pea faka'ai'ai ke lelei ange mo tu'ulua e ngaahi ngaue fakapa'anga' ki hono fakahoko e fatongia 'a e pule'anga' ki he kakai'. Ko e founa'ni 'oku fiema'u ai e ngaue fakataha mo e ngaahi kupu felālāve'i kehekehe 'o kau ai e Va'a ki he Palani Fakafonua mei he 'Ofisi Palemia' mo e Va'a Tokoni mei Tu'apule'anga', 'i he Potungāue Pa'anga', koe'uhi' ke fakahoko hano tataki lelei hono fa'u e patiseti mo e ngaahi palani ngāue ki he ta'u 'e tolu ka hoko mai' (fakakau kotoa ki ai e ngaahi founa fakapa'anga') 'o fakatatau ki he ngaahi taumu'a ola ngāue langa fakalakalaka' mo e palani fakapatiseti' 'Ikai ngata ai', ko e founa ngāue'ni 'oku makatu'unga ia 'i he malohinga 'o e founa muimui'i mo vakai'i 'o e ngaahi palani ngāue', ke tokoni ki hono fatu e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e pule'anga' ke a'usia e ngaahi taumu'a ola ngaue langa fakalakalaka na'e fakataumu'a ki ai'.

'Oku fakatefito e ngaue 'a e Va'a' 'i he ta'u 'e tolu ka hoko mai' ki he to e lelei ange e tu'unga falala'anga 'o e patiseti' 'i he to e lahi mo lelei ange 'a e ngaahi fengāue'aki', talatalanoa' mo e ngaahi polokalama fakataukei ki he ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga' ke to e lelei ange hono fa'u 'o e patiseti', mo e ngaahi tafa'aki kekeheke kuo lipooti 'i he palani ngaue ki hono fakalelei'i e ngaahi founa ki hono pule'i 'a e pa'anga 'a e pule'anga'.

Tēpile 23: Ngaahi Taumu'a Ngāue mo e Me'afua Tefito 'a e Va'a 'Ekonōmika mo e Fale'i Fakapa'anga (EFPD)

Taumu'a Fakakātoa 1: Sisitemi ki he Patiseti 'oku ngāue lelei ke fakahoko e ngaahi tu'utu'uni 'a e Pule'anga 'oku pau mo falala'anga.							Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'ulua SDG/Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga (TSDF)		
Ngaahi Taumu'a Ngāue	Ngaahi me'afua tefito	2024/25 (Fakaangaanga)	2025/26	2026/27	2027/28		Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'il onga #	

1. Fakalelei'i 'a e falala'anga 'o e patiseti (to e lahi mo lelei ange 'a e ngaahi fengāue'aki', talatalanoa' mo e ngaahi polokalama fakataukei ki he ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga' ke to e lelei ange hono fa'u 'o e patiseti' mo hono vakai'i ke fakasi'isi'i 'a e ngaahi me'a 'e ala hoko ka na'e 'ikai ha palani ki ai). Ko e ngaue ni 'e fiema'u ai e fengaue'aki vaofi 'aupito mo e ngaahi potungaue 'i he levolo kehekehe kotoa pe 'oku fakatongia'aki hono pule'i 'a e pa'anga	(Pl.1) Fakasi'isi'i e fetokehehe'aki 'a e ngaahi fakamole fakalukufua fakatatau ki he patiseti kuo tuku mai.	>10% Fakakatoa 'o e ngaahi fetokehehe'aki	≤10% Fakakatoa 'o e ngaahi fetokehehe he'aki	≤5% Fakakatoa 'o e ngaahi fetokehehe he'aki	≤5% Fakakatoa 'o e ngaahi fetokehehe 'aki	8.1	8.1.1 9.2.1, 10.c.1, 17.3.2, 17.13.1	
	(Pl.2) Fakasi'isi'i e kehekehe 'i he pa'anga 'oku totongi', mo e pa'anga patiseti.	>10% Faikehekehe	≤10% Faikehekeh e (mei he fehikitaki 'o e pa'anga)	≤5% Faikehekeh e	≤5% Faikehekehe (mei he fehikitaki 'o e pa'anga)			
	(Pl.3) Fakasi'isi'i e fetokehehe'aki 'i he ngaahi pa'anga hu mai pea mo e pa'anga hu mai kuo 'osi patiseti'i.	>10% Faikehekehe	≤10% Faikehekeh e	≤5% Faikehekeh e	≤5% Faikehekehe	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 9.2.1, 10.c.1, 17.3.2, 17.13.1	
Ola 2: 2. Fakalelei'i e femahino'aki patiseti	Ko e ngaahi ngaue 'oku fakataumu'a ke hakeaki'i 'a hono fa'u e patiseti, fakahoko e ngaue mo e lipooti fakatatau ki he ngaahi fiema'u ki he mapule'i 'o e ngaue, 'ekomonika mo e fakakalakalasi 'o e fatongia 'o e Pule'anga (COFOG) (fakataha mo e AMRD, FFD & EFPD)	Muimui'i hono fakapa'anga 'o e ngaahi ngaue ki he Feliuliaki 'a e 'Ea (CBT) 'oku kei fakatatali pe 'a e ngaue mei AMRD. GRB pea mo e CBT 'oku kau 'i he tu'utu'uni ngaue fakahinohino 'o e patiseti 2024/25	Fakalakala ka 'o e muimui'i hono fakapa'ang a 'o e ngaahi ngaue ki he Feliuliaki 'a e 'Ea (CBT) mo e fokotu'u ha fa'unga patiseti tatau mo ia, ki he fakalakalak a 'a fafine mo tangata (GRB) Toe vakai'i e palani ngaue mo e fa'unga e CBT Fakatupula ki e fa'unga 'o e GRB (faka'aong a'i e TA lolotonga)	Fakalakala ka 'o e muimui'i hono fakapa'ang a 'o e ngaahi ngaue ki he Feliuliaki 'a e 'Ea (CBT) mo e fokotu'u ha fa'unga patiseti tatau mo ia, ki he fakalakalak a 'a fafine mo tangata - Tuku atu ke ngaue'aki he ngaahi potungaue 'e +5 CBT	Fakalakalaka 'o e muimui'i hono fakapa'anga 'o e ngaahi ngaue ki he Feliuliaki 'a e 'Ea (CBT) mo e fokotu'u ha fa'unga patiseti tatau mo ia, ki he fakalakalaka 'a fafine mo tangata - Tuku atu ke ngaue'aki he ngaahi potungaue 'e +5 CBT - ako'i e ngaahi potungaue 'e 2-3 fekau'aki mo e GRB	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 9.2.1, 10.c.1, 17.3.2, 17.13.1	
	(Pl 9)	Ngaue'aki 'a e lea faingofua	Ngaue'aki 'a e lea	Ngaue'aki 'a e lea	Ngaue'aki 'a e lea			

	Fakafaingamali e 'a e ngaahi fakamatala patiseti kiate kinautolu 'oku nau fiema'u	ke mahino vave ki he kakai 'o e fonua CSO	faingofua ke mahino vave ki he kakai 'o e fonua 'i loto he uike 'e 2-3 hili hono fakahu 'o e 'Etisimeti ki Falealea – 'o fakakau ai e fengaue'aki vaofi ange mo e CSO	faingofua ke mahino vave ki he kakai 'o e fonua 'i loto he uike 'e 2-3 hili hono fakahu 'o e 'Etisimeti ki Falealea – 'o fakakau ai e fengaue'aki vaofi ange mo e CSO	faingofua ke mahino vave ki he kakai 'o e fonua 'i loto he uike 'e 2-3 hili hono fakahu 'o e 'Etisimeti ki Falealea – 'o fakakau ai e fengaue'aki vaofi ange mo e CSO			
		Lipooti tomui na'e fa'u mo pulusi ngaue'aki e 'initaneti. Lolotonga fa'u 'a e lipooti ta'u taha mo e EFPD	Ngaahi lipooti 'a e patiseti 'oku fa'u mo pulusi 'i he taimi totonu (mahina kotoa, fakakuata, kongaloto 'o e ta'u, faka'osinga 'o e ta'u)	Ngaahi lipooti 'a e patiseti 'oku fa'u mo pulusi 'i he taimi totonu (mahina kotoa, fakakuata, kongaloto 'o e ta'u, faka'osinga 'o e ta'u)	Ngaahi lipooti 'a e patiseti 'oku fa'u mo pulusi 'i he taimi totonu (mahina kotoa, fakakuata, kongaloto 'o e ta'u, faka'osinga 'o e ta'u)			
Ola 3: Fakalaka he patiseti fakatatau ki he tu'utu'uni	Founga Teuteu 'o e Patiseti (Pl.17) - ko e lelei e kau mai 'a e ngaahi kupu fekau'aki ki hono teuteu 'o e patiseti, kau mai e kau taki fakapolitikale, 'i he taimi totonu mo e founga maau.	Hala fononga e patiseti (Pl.17.1) mei he Founga ki he Taliui hono Ngaue'aki e Pa'anga 'a e Pule'anga (PEFA) he 2019 na'e 63% hono muimui'i e taimi patiseti, fakahoa ki he 99% he 2023/24 ka ko e toe eni 'a e kakano 'o e patiseti.	Hala fononga e patiseti (Pl.17.1) mei he Founga ki he Taliui hono Ngaue'aki e Pa'anga 'a e Pule'anga (PEFA) ke 70% 'a e ngaahi Potungaue 'oku nau muimui'i 'a e taimi ki he patiseti (pea ke fakalaka e kakano e patiseti.	Hala fononga e patiseti (Pl.17.1) mei he Founga ki he Taliui hono Ngaue'aki e Pa'anga 'a e Pule'anga (PEFA) ke 80% 'a e ngaahi Potungaue 'oku nau muimui'i 'a e taimi ki he patiseti (pea ke fakalaka e kakano e patiseti.	Hala fononga e patiseti (Pl.17.1) mei he Founga ki he Taliui hono Ngaue'aki e Pa'anga 'a e Pule'anga (PEFA) ke 90% 'a e ngaahi Potungaue 'oku nau muimui'i 'a e taimi ki he patiseti (pea ke fakalaka e kakano e patiseti.	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 17.3.2	

		Tohi fakahinohino ki he teuteu patiseti. (Pl.17.2) Tufaki 'a e tohi 'ave takai 'e 2: ki he taimi ki hono teuteu e patiseti mo e lahi ki he patiseti 'a e Potungaue takitaha ki mu'a pea fakahoko e 'a'ahi mo e fakataha mo e ngaahi Potungaue. 'Uluaki fakahinohino fakaikiiki na'e tufaki ki hono teuteu e Budget 2025/26.	Tohi fakahinohi no ki he teuteu patiseti. (Pl.17.2) Ke fakalaka aipe ki mu'a, pea fakalahi e talatalanoa mo e kupu fekau'aki he taimi fe'unga ke malava 'e he Pule'anga 'o a'usia e taketi pa'anga hu mai mo e hu atu he ta'u fakapa'ang a.	Tohi fakahinohi no ki he teuteu patiseti. (Pl.17.2) Ke fakalaka aipe ki mu'a, pea fakalahi e talatalanoa mo e kupu fekau'aki he taimi fe'unga ke malava 'e he Pule'anga 'o a'usia e taketi pa'anga hu mai mo e hu atu he ta'u fakapa'ang a.	Tohi fakahinohi o ki he teuteu patiseti. (Pl.17.2) Ke fakalaka aipe ki mu'a, pea fakalahi e talatalanoa mo e kupu fekau'aki he taimi fe'unga ke malava 'e he Pule'anga 'o a'usia e taketi pa'anga hu mai mo e hu atu he ta'u fakapa'anga.	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 17.3.2	
		Fakahu 'o e Patiseti ki Kapineti 'I Ma`asi mo Falealea 'I `Epeleli	Fakahu 'o e Patiseti ki Kapineti 'I Ma`asi mo Falealea 'I `Epeleli	Fakahu 'o e Patiseti ki Kapineti 'I Fepueli/ Ma`asi mo Falealea 'I `Epeleli	Fakahu 'o e Patiseti ki Kapineti 'I Ma`asi mo Falealea 'I `Epeleli	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 17.3.2	

PATISETI MO E KAU NGĀUE 'A E VA'A PATISETI MO E PALANI NGĀUE

Tēpile 24: Patiseti mo e Kau Ngāue mo e Polōseki 'a e Va'a 'Ekonōmika mo e Fale Fakapa'anga

Fakamatala	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Vāhenga 'o e Kau Ngāue (Cat 10 & 11)	0.47	0.43	0.43	0.43
Fakalele Ngāue	0.15	0.00	0.00	0.00
Fakakātoa = Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	0.62	0.43	0.43	0.43
Kau ngaue fakakatoa	16	16	16	16
Kau Ngāue ma'olunga	1	1	1	1
Kau Ngāue Polofesinale	14	14	14	14
Kau Ngāue Kehe	1	1	1	1
Katoa kau Ngāue Tu'uma'u	16	16	16	16
Kau Ngaue Lau'aho	-	-	-	-

Polokalama Si'i 08.2.03: Va'a Pule'i 'o e Nga'ahi Tokoni mo e Va'a ki hono Tokanga'i e Fakalakalaka 'o e ngaahi ngāue ki he Matu'uaki 'o e Ngaahi Faingata'a. (AMRDD)

NGAAHI TAUMU'A NGĀUE MO E NGAAHI ME'AFUA TEFITO 'A E VA'A PULE'I 'O E NGAAHI TOKONI MO E VA'A KI HONO TOKANGA'I E FAKALAKALAKA 'O E NGAAHI NGĀUE KI HE MATU'UAKI 'O E NGAAHI FAINGATA'A.

'Oku fatongia 'aki 'e he Va'a ni 'a e fakafekau'aki mo hono ma'u 'o e tokoni (\$ mei muli) ke poupou'i 'a e 'asenita fakalakalaka 'a e pule'anga. Ko e feliuliuaki 'o e 'ea mo e ngaahi fakatamaki faka-natula ko ha konga mahu'inga 'o e fakalakalaka 'i Tonga.

'Oku tokoni 'a e ngaahi ngaue 'a e va'a ni ki he tefito'i taumu'a ngaue 'o e Potungaue Pa'anga mo e tu'utu'uni 'i he konga III 'o e Lao ki hono tokanga'i 'o e Tu'utu'u ni ki he Pule'i fakapa'anga 'a e Pule'anga 2002 mo e ngaahi ngaue ki he matu'uaki 'o e faingata'a fakavahelahi hange ko e fa'unga fakalakalaka 'o e matu'uaki 'o e fa'ingata'a 'i he Pasifiki (FRDP).

Ko efatongia 'o e Va'a Pule'i 'o e Ngaahi Tokoni mo e Va'a ki hono Tokanga'i e fakalakalaka 'o e ngaahi ngaue ki he Matu'uaki 'o e Ngaahi Faingata'a ke fakapapau'i: -

- a. 'Oku ngaue fakataha 'a e pule'anga ' mo e ngaahi hoa fakavaha'apule'anga ki he fakalakalaka hono fai ha fale'i mahu'inga mo fakahoko ha ngaahi tokoni lelei ki he ngaahi kupu fekau'aki kotoa pe.
- e. 'Oku fakamalohia 'e he ngaahi founa kotoa pe 'o e ngaue ki he me'a fakapa'anga 'o e matu'uaki 'o e ngaahi faingata'a 'o kau ai 'a e me'a fakapa'anga ki he feliuliuaki 'o e 'ea, fakatu'utamaki fakanatula mo e 'oseni.
- f. 'Oku fakamuomu'a 'e he ngaahi founa fakalakalaka mo e polokalama 'a hono langa 'o e ngaue ki he matu'uaki 'o e faingata'a 'o fakafou 'i hono fakataha'i 'o e ngaahi fakatu'utamaki mo e ngaue ki he matu'uaki 'o e faingata'a ki he ngaahi palani fakalakalaka 'a e pule'anga, ngaahi tu'utu'uni, polokalama mo e founa ngaue.
- h. Ko e Ola 'o e Ngaahi Palani Ngaue, Taumu`a Ngaue, Ola mo e Me`afua Tefito ki he ngaahi Potungaue 'i he fakahoko 'o `enau ngaahi Poloseki.

'Oku fakafatongia 'aki 'a e va'a ní, 'a e ngaahi taumu'a ngāue ' mo e ngaahi me'afua tefito takitaha óku hā atu 'i he Tēpile 'i lalo.

Tēpile 25: Ngaahi Taumu'a Ngāue mo e Ngaahi Me'afua Tefito 'a e Va'a Pule'i 'o e Ngaahi Tokoni mo e Va'a ki hono Tokanga'i e Fakalakalaka 'o e ngaahi ngāue ki he Matu'uaki 'o e Ngaahi Faingata'a (AMRDD)

Taumu'a Ngāue Fakakātoa: Fakava'e malohi hono tokanga'i 'o e Va'a Pule'i 'o e Ngaahi Tokoni mo e Va'a ki hono Tokanga'i e fakalakalaka ke faingofua pea ola lelei.						Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'uloa SDG/ Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga (TSDF)		
Taumu'a Ngāue	Ngaahi Me'afua Tefito (KPIs)	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Targets #	Indicators #	
1.Tu'utu'uni ki he Ngaahi Tokoni	Tu'unga 'oku 'i ai e Tu'utu'uni ki he ngaahi Tokoni ki he fakalakalaka [fiema'u = Tu'utu'uni 1]	1	100%					

2. Fakataha mo e ngaahi Hoa ngāue ki he ngaahi Tokoni fakalakalaka	Fakataha 'e taha ke Fakahoko mo e ngaahi Hoa ngāue [fie ma'u=1 ola ne lipooti mai]	1	1	1	1			
	Kau atu ki he fakataha mo e Hoa ngāue tokoni 'i he ta'u [fiema'u=7/10]	7/10	7/10	7/10	7/10			
	Ngaahi Misiona Fakatahataha ki he ngaahi Poloseki [fiema'u = 4 (JPRM), (4) ngaahi misiona fakatahataha makehe]	1	8	8	8			
	'Oku a'usia 'a e ngaahi tu'utu'uni 'i he malumalu 'o e tu'utu'uni fakataha Matrix [fiema'u 'o 'ikai toe si'i hifo he 80% 'o e ngaahi tu'utu'uni kotoa pe]	80%	80%	80%	80%			
	Fakahū 'o e Palani Tokoni 'o e tokotaha foaki kimu'á [fi'ema'u= 'oua na'a toe si'i hifo he lipooti 'e 7]	7	7	7	7			
3. Fa'u 'a e founga patiseti fakalakalaka, fakafuofua'i, mo e fakamatala	Fakahu taimi totonu 'e Patiseti 'i he taimi tepile totonu 'o e Patiseti [fie ma'u= uike 'e 1 kimu'a he 'aho ke 'osi ki ai] Fakamatala'i 'o e Patiseti ki he ngaahi motu.	Tonu mo falala'ang a	1 week	1 week	1 week			
			1	1	1			
Taumu'a Ngāue Fakakātoā 2: Ko hono fakalahi á e mafai á e fonua ke hū faka-hangatonu mo ngāue'i á e pa'anga ki he ánga ó e éa mo e pa'anga ki he fakatamaki faka'enatula, mo e ngaahi polokalama fakapa'anga fakalakalaka								
Fakamatala	Ngaahi Me'afua Tefito	2024/25 (Fakaanga anga)	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'ilonga #	
1. Ko e Potungaue pa'anga kene hoko ko ha sino ke malava 'o fakatahataha'i 'a e ngaahi tokoni ki he feliuliuaki 'a e	a) Lipooti fakakuata / mahina ki he tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaue ke malava 'a Tonga 'o ma'u pa'anga tokoni mei he	12/4	12	12	12			
		1	4	4	4			

'Ea pehe ki he ngaahi va'a pa'anga fakavahapule'a nga	ngaahi sino'i pa'anga ki hono tokangaekina 'o e Feliuliaki 'o e 'Ea e) Lahi 'o e ngaahi fakataha ne fakakakato [fiema'u = 4 pe lahi ange] f) Taimi ke fakakakato ai 'a e ngaahi fiema'u tu'upau kae malava ketau hoko koe memipa [fiema'u = peseti e 80 ke fakakakato] h) Ngaahi tu'utu'uni ngaue kene fale'i totonu felave'i mo e ngaahi fiema'u tu'upau ke fakakakato kae malava ketau memipa [1 pe lahi hake he ngaahi fale'i oku fokotu'u atu / ngaahi pepa tu'utu'u ni		80% 1	1	1			
2. Ngaahi Tokoni Pa'anga fo'ou kuo fakapapau'i kuo ma'u/ngaahi polokalama malava he Pule'anga kenau kau ki ai	a) Lahi 'a e Ngaahi Polokalama / Ngaahi Pa'anga Tokoni kuo ma'u [fiema'u = 1 pe lahi hake] e) Lahi 'a e ngaahi fakataha aleapau moe ngaahi hoa ngaue mei muli ki he ngaahi pa'anga tokoni fo'ou [fiema'u = 4 (Pangike 'a Mamani, Pangike Langa Fakalakalaka 'o 'Esia, Tokoni Fakavaha'apule'ang a ki hono langahake 'a e Ngoue]	1 1	1 4	1 4	1 4			
3. Felave'i 'a e Pule'anga mo e Ngaahi Founa ngaue ki hono	a) Lipooti Fakata'u ki he ngaahi tokoni kene Fakapa'anga 'a e ngaahi ola	4	1	1	1			

fakapa'anga 'a e ngaahi ola tamaiki mei he Fakatamaki fakaenatula	tamaki ki he ngaahi fakatamaki fakaenatula [fiema'u = 1] e) Ngaahi Fakataha ki he pa'anga tokoni ki he ngaahi fakatamaki fakaenatula [fiema'u = fakataha e 2 pe lahi hake]	2	2	2			
Taumu'a Ngaue Fakakatoa hono 3: Ko hono fakanaunau mo fakaivia 'a e founa ki hono pule'i lelei 'a e ivi malava 'o e fonua ki hono matu'uaki 'a e ngaahi fakatamaki 'o fakaifou 'i he patiseti fakalukufua 'a e Pule'anga							
1. Omi ha fale'i mo e poupou ke malava hano faka'ilo 'e ngaahi tupuanga 'o e ngaahi fakatamaki mo matu'uaki 'e ngaahi faingata'a ke fai ha ngaahi fakakaukau fekau'aki mo e ngaahi tu'utu'u ni, fokotu'utu'u ngaue mo tokoni ki he ngaahi founa ngaue.	a) Ko hono sivi'i 'a e ngaahi tohi kole tokoni'i ngaue'aki 'a e me'afua kuo fokotu'u ki he ola kovi 'a e ngaahi fakatamaki – [fiem'au = 1 pe lahi hake kuo fakahu mai]	2	1	1	1		
2. Ngaue ki hono fakamahu'inga'i 'a e Feliuliaki 'o e 'Ea	a). Talatalanoa ki hono fakataukei e ngaahi potungaue 'a e pule'anga fekau'aki mo hono faka'ilonga'i 'a e ngaai patiseti felave'i mo e Anga 'o e 'Ea e). Fakahoko 'a e ngaahi fakataha 'i he komiti fakatekinikale 'i he vaha'a 'o e Potungaue Pa'anga, Palani Fakafonua pea moe Va'a ki he Feliuliaki 'o e 'Ea ki hono fakahoko 'a e ngaue ki hono fakamahu'inga'i 'a e feleliuliaki 'o e 'Ea moe ngaahi fakatamaki	4 3	1 1	1 1	1 1		

	fakaenatula ke hoko ko ha konga ia ‘o e tu’utu’uni ki hono fakalele ‘a e patiseti ‘o e Fonua [fiema’u – fakataha e 1 pe lahi ange e fakahoko] f). Fakalakalaka’i hono fakamahu’inga’i ‘a e ngaahi ngaue ki he feliuliuaki ‘o e ‘Ea mo hono fokotu’u ‘a hono ngaahi tu’utu’uni ngaue	1	1					
Tokanga’i ‘o e Ngāué Poloseki	a). Fakafofonga’i ‘a e Potungaue Pa’anga ‘i he ngaahi Misiona mei he ngaahi poloseki fakalakalakaka, ngaahi fakataha’anga lalahi / fakataha’anga fakakonifelenisi, moe ngaahi fakataha’anga felave’i mo e ngaahi poloseki fakalakalaka pea mo hono muimui’i ofi ‘a e ngaahi ola ne fokotu’u mei he ngaahi fakataha’anga / palopalamea [fiema’u = fakataha e 10] e). Lahi e fakataha’anga ‘a e Komiti Pule’i Fakalukufau e Ngaue ‘a e Poloseki moe Komiti Ngaue fakatekinikale kene fakakakato [fiema’u = fakataha e 2 ‘i he kuata] f). Vahevahe ha ngaahi fale’i ke tokoni ki hono fakamahino ‘a e palopalema kuo fokotu’u mai mei he Komiti Pule’i	10	10	10	10			
		8	8	8	8			
			8	8	8			
			10	10	10			

	fakalukufua 'a e Poloseki / Komiti Ngaue Fakatekinikale [fiema'u = fakataha e 8 pe lahi ange] h). Lahi 'a e ngaahi aleapau ngaue / tohi kole fakapa'anga ngaahi poloseki kuo fai hono toe siofi [fiema'u = Ngaahi tohi kole ki hono fakapa'anga 'a e poloseki / aleapau ngaue e10]							
Lipooti	Ngaahi Lipooti ki he Pule Lahi mo e Minisita (Fakakuata, Vaeua Ta'u, Fakata'u) Ngaahi Fakataha 'a e Komiti Poloseki mo e ngaahi Tokoni fakalakalaka - PADCC (Tu'o 4 mo e nggahi fokotu`u ki he Kapineti `e 5)	Faka-kuata Vaeua Ta'u Fakata'u 4	Faka-kuata Vaeua Ta'u Fakata'u 4	Faka-kuata Vaeua Ta'u Fakata'u 4	Faka-kuata Vaeua Ta'u Fakata'u 4			
Taumu`a Ngaue Fakakatoa hono 4:</b> Fakamalohia e ngaahi Fokotu`u ki ha ngaahi Poloseki `i ha `luniti makehe.								
Komiti Kapineti ki hono fakafakahoko `o e ngaahi Poloseki	1.Komiti Kapineti ki he Fokotu`utu`u `o e Ngaahi Poloseki. (CDCC)</p> <p>2. Tohi Fakahinohino ki he ngaahi Fokotu`u ki ha ngaahi Poloseki. 3.Palani ki he ngaahi fengaue`aki mo e ngaahi Hoa Ngaue.</p> <p>4.Fokotu`u ki ha ngaahi Poloseki `e 2 ki he mahina.</p> <p>5.Lipooti ki he ngaahi Fokotu`u ki ha Poloseki.		Mahina kotoa 80% 80% 2he mahina Mahina kotoa Mahina kotoa	Mahina kotoa 100% 100% 5 he kuata Mahina kotoa	Mahina kotoa 100% 100% 6 he kuata Mahina kotoa			

Taumu`a Ngaue fakakatoa hono 5. Fakamalohia hono vakai`i e Ola `o e ngaahi Ngaue `o fakahoa ki he ngaahi me`a fakapa`anga. Vakai`i e ngaahi Ola faka-Potungae mo ene tokoni ki he Palani Fakalaka Fakafonua.

	1.Fale`i fekau`aki mo e ngaahi Ola `o e Ngaue.		Lesisita	Lesisita	Lesisita		
	2.Fokotu`u ha ma`u`anga fakamatala ki hono vakai`i mo muimu`i e ngaue		80%	100%	100%		
	3. Vakai`i e ngaahi Ola faka-Potungae mo ene tokoni ki he Palani Fakalalakaka Fakafonua.		80%	100%	100%		
	4. Palani ki he ngaahi Ako ki hono Vakai`i mo Muimui`i e ngaahi ngaue kuo fakahoko.		80%	100%	100%		
	5. Lipooti ki hono vakai`i e ngaahi Ola.		80%	100%	100%		

PATISETI, KAU NGĀUE MO E POLŌSEKI 'A E VA`A PULE`I `O E NGAHI TOKONI MO E VA`A KI HONO TOKANGA`I E FAKALAKALAKA `O E NGAHI NGAUE KI HE MATU`UAKI `O E NGAHI FAINGATA`A (AMRD)

‘Oku toe tokolahi ange á e kau ngāue polofesinale óku nau tokoni ki hono fakapapau`i óku a`usia e ngaahi taumu`a ngāue á e Va`a ko éni.

Tēpile 26: Patiseti, Kau Ngāue mo e Polōseki `a e Va`a Pule`i `o e Ngaahi Tokoni mo e Va`a ki hono Tokanga`i e fakalalakaka `o e ngaahi ngāue ki he Matu`uaki `o e Ngaahi Faingata`a.

Fakamatala	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti `Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Vāhenga `o e Kau Ngāue (Cat 10 & 11)	0.33	0.31	0.31	0.31
Fakalele Ngāue	0.14	0.00	0.00	0.00
Katoa Pa`anga mei he Pule`anga(\$m)	0.47	0.31	0.31	0.31
Katoa Pa`anga Tokoni ki he Fakalalakaka (\$m)	7.80	42.32	15.25	26.71
Kau ngaue fakakatoa	10	10	10	10
Kau Ōfisa Ma`olunga	1	1	1	1
Kau Ngāue Polofesinale	7	6	6	6
Kau Ngāue Kehe	1	2	2	2
Kau Ngāue Tu`uma`u	9	9	9	9
Kau Ngāue Lau`aho	2	1	1	1

POLOKALAMA 08.3: PALANI KI HE NGĀUE FAKAPA'ANGA, PULE'I E FAKATAU KOLOA MO E NGĀUE 'A E PULE'ANGA, MO E FAKAHOKO NGAHI NGĀUE FAKAPA'ANGA

Ko e kasitomā pau mo mahu'inga ó e Polokalama 3, koe Ngaahi Potungāue á e Pule'anga (MDAs) á ia óku fiema'u á e fakamatala fakapa'anga, fakahinohino ki he founa fakatau koloa pea mo e ngaahi ngāue fepoupouaki pea ka ikai ke kakato á e ngaahi ū me'a ni pea é ikai lava ke lele lelei áe ngāué. Koe polokalama 3, óku toe fai fatongia ki he ngaahi kupu fengāue'aki mahu'inga kitu'a i he pule'anga á ia óku nau taufetuku mai ae ngaahi koloa ó e Pule'anga ó makatu'unga 'i he ngaahi totongi mei he Pule'anga, totongi tukuhau pea mo e ngaahi fakamole ke totongi é he Pule'anga.

Ko e kulupu ni 'oku kau ki ai á e Va'a Palani ki he Ngāue Fakapa'anga (FFD), Va'a Pule'i é Fakatau Koloa mo e Ngāue á e Pule'anga (PD) mo e Va'a Fakahoko Ngaahi Ngāue Fakapa'anga (TD). 'I he Tēpile óku hā atu ai á e patiseti fakakātoa mo e kau ngāue.

Tēpile 27: Polokalama 08.3 Patiseti fakakātoa mo e Kau Ngāue

Fakamatala	2022/2023 Pa'anga hu atu (\$m)	2023/2024 Pa'anga hu atu (\$m)	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/ 2027 Fakaf uofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Vāhenga 'o e Kau Ngāue (Cat 10 & 11)	3.14	2.85	3.03	2.61	2.61	2.61
Fakalele Ngāue	0.62	0.89	0.61	0.2	0.2	0.2
Fakakātoa = Pa'anga 'a e Pule'anga (\$m)	3.76	3.74	3.64	2.63	2.63	2.63
Kau ngaue fakakātoa		140	140	140	140	140
Kau Ngāue ma'olunga	3	3	3	3	3	3
Kau Ngāue Polofesinale	55	57	57	57	57	57
Kau Ngāue Kehe	47	50	50	50	50	50
Katoa Kau Ngāue Tu'uma'u	105	110	110	110	110	110
Kau Ngāue Lau'aho	14	12	12	12	12	12

Polokalama Si'i 08.3.01 Va'a Palani ki he Ngāue Fakapa'anga (FFD)/Va'a Pule'i 'o e ngaahi me'a fakapa'anga Fekumi mo e Fakalakalaka (PFM/R&D)

'Oku fatongia 'aki 'a e Va'a Palani ki he Ngāue Fakapa'anga mo e Va'a Pule'i 'o e ngaahi me'a fakapa'anga, Fekumi moe Fakalakalaka, 'a hono tokanga'i 'o e mo'ua nō 'a e Pule'anga' ke feau hono ngaahi mo'ua lolotonga' pea 'i he taimi tatau 'oku' ne poupou'i 'a e tupu faka'ekonomika mo hono tokanga'i 'a e ngaahi koloa 'o e Pule'anga'. 'A ia 'oku kau ki heni 'a hono fakalelei'i 'a e fakahoko ngāue, tala mahu'inga mo e ngaahi fakafe'atungia 'i hono tokanga'i 'o e ngaahi koloa 'a e Pule'anga'. 'Oku toe fatongia 'aki foki 'a e FFD 'a hono fakapapau'i 'oku fakamālohia 'a e ngāue ki he Fakalelei 'o e Fa'unga Fakapa'anga 'a e Pule'anga' 'i hono tokonia ke to e fakahoko lelei ange 'a e fakahoko fatongia 'a e Pule'anga' 'o fakafou 'i he fakahinohino ngāue fakamuimitaha mo e ngaahi tu'utu'uni fakapa'anga.

'Oku mahu'inga 'aupito 'a e mapule'i lelei 'o e mo'ua noo' ki he tu'unga faka'ekonomika 'oku ta'eu'eia', 'a ia 'oku ne fua 'a e ivi malava 'a Tonga' ke feau hono ngaahi mo'ua' 'i he taimi tatau 'oku ne poupou'i 'a e tupu faka'ekonomika'. 'E lava 'e he mo'ua nō 'oku 'ikai mapule'i lelei' ke fehengahangai ai 'a e Pule'anga' mo e fakautuutu 'o e fakamole noo', palopalema fakapa'anga' mo e tu'u 'a e ngāue faka'ekonomika'. 'Oku' ne fa'a fakatupunga heni 'a e ngaahi tu'utu'uni faingata'a hangē ko hono fakasi'isi'i 'o e pa'anga ki hono fakaivia 'o e ngaahi sekitoa mahu'inga' hangē ko e sekitoa ki he Mo'ui' mo e Ako'. 'I he'ene pehee', 'e hokohoko atu pe 'a e feinga 'a e Pule'anga' ke 'oua to e fakahoko ha nō fo'ou ki he ngaahi ta'u ka hoko' tukukehe kapau ko ha makatu'unga nō 'oku ma'ama'a ange.

'Oku kau 'i he ngaahi tefito 'i fatongia 'a e Va'a Ngāue 'ni 'a e tafa'aki ki hono tokanga 'i 'o e mo'ua nō 'a e Pule'anga ' 'o kau ki heni 'a e ngaahi mo'ua nō mei tu'a pule'anga 'mo e mo'ua fakaloto fonua '. 'Oku toe tokanga 'i foki 'e he tafa'aki ko 'eni ' 'a hono sivilivi 'i 'o e ngaahi fakafe'atungia fekau'aki mo e ngaahi mo'ua nō 'oku malu 'i 'e he Pule'anga ' pea mo hono tokanga 'i 'o e ngaahi mo'ua pa'anga hū mai pea mo e pa'anga 'oku nō atu ki he ngaahi kautaha '. Ka neongo ia, na'e a'usia 'e he FFD 'a hono fa'u 'a e fuofua Palani Nō Fakata'u (ABP) 'a e Pule'anga ' 'i he tokoni 'a e Pangikē 'a Mamani ' pea mo hono vakai 'i fakata'u 'a e Palani Nō Fakavaha'a Ta'u (MTDS). 'Oku kau foki ki heni mo hono tuku atu 'a e ngaahi lipooti 'o e ngaahi fehū'aki fakapa'anga fakahisitolia mo e fakafuofua, 'o fakatatau mo e ngaahi fiema'u fakaloto fonua mo fakavaha'apule'anga pehē ki hono tuku atu ngaahi fakamatala fakapa'anga 'o e mo'ua nō ke tokonia 'a e fa'unga tu'utu'uni. Na'e toe lava foki 'e he tafa'aki ki hono tokanga 'i 'o e mo'ua nō 'a e Pule'anga ', fakataha mo e tokoni 'a e Pangike 'a Mamani, 'o to e vakai 'i 'a e 'uluaki Tu'utu'uni ki he nō 'oku malu 'i 'e he Pule'anga na'e tali 'i Me 2021 pea fa'u 'a e 'uluaki tu'utu'uni 'a e Pule'anga 'i he Ngaahi Nō ki he ngaahi kautaha ' 'a ia kuo tali fakatoloua 'a e ongo tu'utu'uni 'e he Kapineti 'i 'Epeleli 2025. Neongo 'oku holo 'a e mo'ua nō 'a Tonga ' koe'uhi ko e hokohoko atu hono totongi fakafoki 'o e mo'ua nō ki Siaina ', ka 'oku hokohoko atu pe mo e ngāue 'a e tafa'aki ko 'eni ' ke mapule'i lelei 'a e tu'unga 'o e mo'ua nō mo hono tokanga 'i 'a e palani nō 'a e Pule'anga '.

'Oku fakafatongia'aki leva 'a e tafa'aki ngāue ki hono tokangaekina 'a e ngaahi koloa 'a e Pule'anga ' 'a hono muimui 'i 'o e taumu'a ngāue 'o e Tu'utu'uni mo e Fa'unga Tokangaekina 'o e Ngaahi Koloa 'a e Pule'anga ' na'e tali 'e he Kapineti 'i Tisema 2019. 'Oku kau ki heni 'a hono fakapapau 'i 'oku lelei hono pule'i 'o e ngaahi koloa ' 'i he ngaahi ngaue faka'aho 'a e ngaahi Potungāue. Ko e pole 'oku lolotonga fehanganagai mo e Pule'anga ' he taimi 'ni, ko hono lekooti tonu 'o e ngaahi koloa lalahi tautautefito ki he ngaahi hala pule'anga ' 'oku fiema'u ke fakamahu'inga 'i mo e ngaahi koloa 'e ni'ihī 'i he Pule'anga 'oku te'eki ai ke lēsisita hangē ko e ngaahi koloa 'o e ngaahi 'ofisi 'a e Pule'anga ' ki muli ', 'a ia ko e ngāue lahi ia 'e taha 'oku hanganaki atu ki ai ke fakahoko 'i he ta'u fakapa'anga 2026. 'E tokoni foki 'eni ki he tonuange 'a e fakamatala pa'anga 'a e Pule'anga. 'Oku fengāue'aki vāofi foki 'a e tafa'aki ko 'eni ' mo e Potungāue ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'anga ' ke fakapapau 'i 'a e ngaahi koloa lalahi 'oku 'i he malumalu 'o e Kautaha 'a e Pule'anga ', ka ko e koloa 'oku lēsisita 'i he Pule'anga, hangē ko e M.V. 'Otuanga'ofa mo e Uafu Taufa'ahau.

Ko e tafa'aki PFM & Fekumi 'oku ne tokanga 'i hono fakama'opo'opo 'a e Koloa mo e Pa'anga 'a e Pule'anga fakataha mo hono fakahoko 'ae fekumi. Ko hono tefito 'i fatongia ko hono tokanga 'i 'a e koloa moe pa'anga 'a e Pule'anga mo 'ene felavei' mo e tupu faka'ekonomika pea mo e sōsaieti. Ko hono pule'i e ngaahi koloa 'a e pule'anga ke 'ata ki tu'a pea taliui ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e Lao PFM. Ko e fa'unga ko eni 'oku ne faka'ai'ai ke lelei ange hono faka'aonga'i e ngaahi pa'anga tokoni. Ko e ngaahi lao kehe ke 'i ai 'ene fehokotaki lelei mo e PFM pea 'i ai e fa'unga fakalao ki hono pule'i e pa'anga 'a e fonua.

Ko e taumu'a ngaue 'oku fakatefito ia ki hono pule'i mo tokangaekina e pa'anga 'a e Pule'anga, ke 'ata ki tu'a pea taliui 'i he founda 'oku taau, pea fakahoko ha ngaahi fekumi ke tokoni ki he to e lelei ange e 'ilo, mo e ngaahi 'ilo fo'ou, pea solova mo e ngaahi palopalema - ke tokoni ki he Minista, 'i he fa'u ha ngaahi tu'utu'uni ngaue. Ko e Va'a 'e tokoni ki hono fakangaholo e ngaue ki he PFM, 'a ia ne toloi mai 'i he ngaahi ta'u kuohili.

Ko e taumu'a ngaue 'a e Va'a - -oku tokoni ia ki he taumu'a tefito 'a e Potungāue Pa'anga 'a ia ko hono toe fakalelei 'i e Lao ki hono Pule'i e Pa'anga 'a e Pule'anga mo e ngaahi Fekumi mo e Fakaakalaka.

- a. Ko e Potungāue ke to e lelei ange 'e ne tataki ki ha Lao PFM 'oku fakaonopooni, 'a ia ko e taumu 'a ngaue ia a e Va'a
- e. Ko hono fakakakato hono sivilivi 'i e muimui 'a e potungāue ki he Lao ki he pule'i 'o e ngaahi fakamole e pa'anga 'a e Potungāue.
- f. Ko e ngaahi pepa fekumi mo e lipooti ki he fakalakalaka 'oku fokotu'u ia ke tokoni ki he ngaahi tu'utu'ui 'a e Minisita mo e Pule Lahi 'o e Potungāue.

TAUMU'A NGĀUE MO E ME'AFUA TEFITO 'A E VA'A PALANI KI HE NGĀUE FAKAPA'ANGA

‘Oku fakafatongia ‘aki á e va’á ni á e taumu’a ngāue ke haofaki’i áki á e ngaahi tu’utu’uni oku hā atu i’ólunga, á ia óku lisi atu mo énau ngaahi me’afua tefito takitaha he Tēpile ‘oku hā atu.

Tēpile 28: Ngaahi Taumu’a Ngāue mo e Me’afua Tefito ‘a e Va’a Palani ki he Ngāue Fakapa’anga(FFD)

Taumu’a Ngāue Fakakātoa 1: ‘Lipooti ki he ngaahi Mo’ua mo e ngaahi Koloa, ke ngāue’aki é he ngaahi Kupu fengāue’aki (Kapineti, Fale Alea, ngaahi Potungāue á e Pule’anga, ngaahi va’a ó e loto’i Potungāue Pa’anga.’

Ngaahi Taumu’a Fakalakalaka Tu’uloa (SDG) /Fa’unga Palani Langa Fakalakalaka á Tonga (TSDF)

Taumua Ngāue	Meafua Tefito	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka’ilonga #	
1. Lipooti ki he ngaahi Nō.	1.Lipooti Fakakuata ó e Palani ki he ngaahi Nō, ke ha he Peesi ĭnitāneti á e Potungāue Pa’anga (MOF), ĭ he Kuata hono tolu ó e ta’u fakapa’anga.	0	1	1	1	10.6, 16.7	10.6.1, 16.7.1, 17.4.1	
	2.Fa’u ‘o e Palani Nō Fakata’u (ABP) pea pulusi ki he Peesi ĭnitāneti á e Potungāue Pa’anga (MOF), ĭ he kamata’anga ‘o e ta’u fakapa’anga.	0	1	1	1	10.6, 16.7	10.6.1, 16.7.1, 17.4.1	
	3. Ko e Lipooti Fakakuata ki he tu’unga ó e ngaahi Nō, ke kakato he mahino hono hoko.	3	3	3	3	8.5	8.5.2* 17.4.1	
	4.Lipooti Fakata’u ó e Ngaahi Nō, ke kakato ĭ he úluaki kuata.	1	1	1	1	16.7	16.7.7, 16.7.2* 17.4.1	
	5.Fakataha ke to e vakai’i e Noo GDL	2	2	2	2	10.6.1, 16.7.1	17.4.1	
	6.Lipooti fakakuata ‘o e Pa’anga No TC GITA	2	3	3	3	10.6.1, 16.7.1	17.4.1	
	7.Lipooti Fakakuata ‘a e Noo ma’ae hou’eiki fafine	3	3	3	3	10.6.1, 16.7.1	17.4.1	
Taumu’a Ngāue Fakakātoa 2: Ngaahi fakalelei ki he Tokanga’i e Pa’anga á e Pule’anga (PFM) ke toe lelei ange e fakahoko fatongia ‘aki ‘a e kakato hono fakalelei’i ‘o e ngaahi tu’utu’uni ngāue.								
1. Ngaahi Tu’utu’uni ki he ngaahi Ngāue Fakapa’anga	1. Ko e lahi ó e ngaahi Tu’utu’uni ki hono tokanga’i ó e ngaahi me’a fakapa’anga (TI) kuo fakalelei’i he `osi e ta`u fakapa`anga.	0	50	100	100	10.6	10.6.1 17.4.1	
	2.Fokotu’utu’u e Tohi Fakahinohino ki he ngaahi ngāue fakapa’anga.	1	1	1	1	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1 10.5.1 17.4.1	
	3. Lahi ó e ngaahi Fetu’utaki Fakapa’anga óku tufaki atu.	10	10	10	10	8.8	8.8.2* 10.5.1 17.4.1	
2. Ngaahi Tu’utu’uni ‘o e pa’anga tokoni	1. Fa’unga ‘o e ngaahi tu’utu’uni ‘o e Pa’anga tokoni.	1	1	1	1	8.5	8.5.1 17.4.1	

PATISETI, KAU NGĀUE MO E NGAHI NGĀUE ‘A E VA’A PALANI KI HE NGĀUE FAKAPA’ANGA.

Tēpile 29: Patiseti, Kau Ngāue mo e Ngaahi Polōseki 'a e Va'a Palani ki he Ngāue fakapa'anga'

Fakamatala	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Vahengā 'o e Kau Ngāue(Cat 10 &11)	0.43	0.50	0.50	0.50
Fakalele Ngāue	0.05	0.00	0.00	0.00
Katoa =Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	0.48	0.39	0.39	0.39
Kau ngaue fakakatoa	12	15	15	15
Kau Ngāue Māolunga	1	1	1	1
Kau Ngāue Pofesinale	6	10	10	10
Kau Ngāue Kehe	4	4	4	4
Kātoa Kau Ngāue Túumáu	12	15	15	15
Kau Ngāue Lau'aho	0	0	0	0

TAUMU'A NGĀUE MO E ME'AFUA TEFITO 'A E VA'A PULE'I 'O E NGAHI ME'A FAKAPA'ANGA/FEKUMI MO E FAKALAKALAKA(PFM/R&D)

Ko e Va'a 'oku ne fakahoko e ngaahi taumu`a ngaue ke oatu e ngaahi fiema'u mo e ngaahi me'afua tefito 'oku ha he Tepile 'i lalo:

Tēpile 30: Ngaahi Taumu'a Ngāue mo e Me'afua Tefito 'a e Va'a Pule'i 'o e ngaahi me'a fakapa'anga/Fekumi mo e Fakalalakaka (PFM/R&D)

Taumu'a Ngāue Fakakātoa: Fakahoko 'a hono lipooti ki hono vakai'i e ngaahi ngaue ki he ngaahi me'a fakapa'anga.						Ngaahi Taumu'a Fakalalakaka Tu'uloa (SDG) /Fa'unga Palani Langa Fakalalakaka á Tonga (TSDF)	
Taumu`a Ngaue	KPIs	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'ilonga #
1. Fakalelei ki he PFM	1. Fakakato e fakalelei ki he Lao PFM	100%	100%			17.3	17.3.1* 17.4.1
2. Mape Halafononga ki he PFM	1. Peseti kuo fakakakato he Palani ngaue ki he PFM.	1	0	0	0	8.5	8.5.1 17.4.1
	1.1 Ko hono vakai'i 'o e Siate ki he ngaahi 'akauni (Chart of Account)	1	1	1	1		
	1.2 Fakahoko ha Talanoa mo e Kakai fekau'aki moe ngaue koeni	3	3	3	3		
	1.3 Vakai'i 'ae sisitemi fakatauhihi 'a e Falepa'anga pea fa'u ha fokotu'utu'u. Na'e lava heni ke fakahuu ki he Pule'anga	3	0	0	0		

	'Aositelelia ke fakapa'anga mai me'angaue 'e ua koe seeva mo hono fakafo'ou 'oe sisitemi.						
	2. Fakataha `a e Komiti Teknikale ki he PFM.	4	4	4	4	8.6	8.6.1 17.4.1
3. Fekumi mo e ngaahi Lipooti.	1. Ngaahi Pepa fekumi ki he fakalakalaka mo e Lipooti ki he Minisita.	15	15	15	15	8.1, 8.2	8.1.1, 8.2.1

PATISETI,KAU NGĀUE MO E POLŌSEKI 'A E PULE'I 'O E NGAHI ME'A FAKAPA'ANGA/FEKUMI MO E FAKALAKALAKA (PFM/R&D)

Tēpile 31: Patiseti, Kau Ngāue mo e Polōseki 'a e Pule'i 'o e ngaahi me'a fakapa'anga/Fekumi mo e Fakalakalaka (PFM/R&D)

Description	2023/2024 Patiseti (\$m)	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Vāhenga 'o e Kau Ngāue (Cat 10 & 11)	0.02	0.05	0.11	0.11	0.11
Fakalele Ngāue	0.07	0.04	0.00	0.00	0.00
Katoa Pa'anga mei he Pule'anga(\$m)	0.10	0.09	0.11	0.11	0.11
Kau ngaue fakakatoa		2	3	3	3
Kau Ōfisa Ma'olunga		1	1	1	1
Kau Ngāue Polofesinale		0	2	2	2
Kau Ngāue Kehe		0	0	0	0
Kau Ngāue Tu'uma'u		2	3	3	3
Kau Ngāue Lau'aho		0	0	0	0

Ko e Halafononga mo e Palani Ngaue 2024/25-2028/29

KONGA 1: FA'UNGA FAKALAO, FOKOTU'UTU'U PALANI MO VAKAI'I 'U TU'UTU'U NI				Potungaue	'Aho ke kakato kiai
	Ola 1.1: Fakafo'ou 'a e Lao ki hono Tokanga'i 'a e Koloa moe Pa'ang 'a e Pule'anga				
		Fakalelei 1.1.1: Fakalakalaka'i 'a e lao lolotonga mo e fa'unga fakalao			
			Ngāue 1.1.1.1: Vakai'i 'a e lao PFM 2002	MOF, PMO, AGO, TOAG, LA	Siulai 2024
			Ngāue 1.1.1.2: Vakai'i 'a e Tu'utu'u ni PFM pea mo e Tu'utu'u ni Ngaue Fakafalepa'anga ke fakafefeka'i 'a e lao PFM fo'ou.	MOF	Tisema 2024
	Ola 1.2: Felave'i malohi 'a e tu'utu'u ni palani mo e patiseti				
		Fakalelei 1.2.1: Vakai'i 'a e Palani Fakalakalaka 'a Tonga (TSDF)			
			Ngāue 1.2.1.1: Vakai'i 'a e TSDFII pea fa'u ha palani fo'ou TSDFIII	PMO-NPO, MOF, PSC, MDAs	Siulai 2025
			Ngāue 1.2.1.2: Vakai'i pea fakafo'ou palani fakavahenga, Palani FakaSekitoa ke kainga mo e palani fo'ou TSDFIII	PMO-NPO, MOF, PSC, MDAs	Tisema 2025

		Ngāue 1.2.1.3: Vakai'i 'a e palani ngaue fakapotungaue ta'u tolu ke fenapasi 'a e fa'unga patiseti fakata'u tolu ke kainga mo e fa'unga palani fo'ou .	PMO-NPO, MOF, PSC, MDAs	Tisema 2025
		Fakalelei 1.2.2: Hokohoko atu hono fakalakalaka'i hono fakafotunga pehee ki he ngaahi 'elia 'oku lave kiai 'a e ngaahi palani fakapotungaue.		
		Ngāue 1.2.2.1: Fakafaingofua 'a e ngaahi fakamatala ngāue 'i he Palani fakapotungāue kae ma'u 'a e ngaahi tefito'i ngaue 'oku fakahoko ke palani'i.	PMO-NPO, MOF, PSC, MDAs	Tisema 2025
		Ngāue 1.2.2.2: Vakai'i 'a e Palani fakangāue mo e Pepa Patiseti ke tanaki ha ngaahi palani mo ha founa 'aki hano fakafou 'a e 'uhinga mo e kakano 'o e ngaahi polokalama mo e ngaue, ola, pea ke fenapasi 'a e polokalama mo e ngaahi palani 'a e ngaahi potungaue pea moe siate 'akauni fo'ou.	PMO-NPO, MOF, PSC, MDAs	Tisema 2025
		Ola 1.3: Fakalelei'i hono fo'u 'o e palani mo e Fa'unga fakata'u tolu 'a e Falepa'anga		
		Fakalelei 1.3.1: Fakaiuia 'a e ivi ngāue 'a e Potungāue Pa'anga ke fakalakalaka fa'unga fakata'u tolu faka'ekonomika fakataha mo e vakai faka'ekonomika totonu mo ha 'analaiso fe'unga.		
		Ngāue 1.3.1.1: Fakafehokotaki 'a e fakafuofua faka'ekonomika 'a e Falepa'anga ki he fakafuofua 'a e Potungaue Tukuha mo e Kasitomu 'a e pa'anga humai ('aia 'e kau heni 'a e ola 'e ma'u mei he ngaahi fokotu'utu'u tukuha fo'ou)	MOF (Budget, Policy, PFM, Treasury), MORC	Tisema 2024
		Ngāue 1.3.1.2: Fakalakalaka 'a e fakafuofua 'a e Potungāue Tukuha mo e Kasitomu 'a e tukuha humai he fa'ahinga kehekehe, pa'anga humai 'ikai tukuha. Ko e ngaahi fakafuofua koeni 'oku makatu'unga ia he ngaahi fakafuofua faka'ekonomika 'a e Potungāue Pa'anga.	MOF (Budget, Policy, PFM, Treasury), MORC	Tisema 2024
		Ngāue 1.3.1.3: 'I he pepa patiseti, kuopau ke teuteu 'e he Falepa'anga 'a e 'esitimeti mo 'ene ngaahi uesia fakapa'anga (kau ai 'a e mahu'inga fakapa'anga 'o e ngaahi ngāue mo e ngaahi poloseki, mo 'ene kaunga ki he pa'anga maloloo) 'a e kotoa 'oe ngaahi fokotu'utu'u fo'ou 'i he pa'anga hūmai mo e fakamole he ta'u mo e ngaahi ta'u hoko mai.	MOF (Budget, Policy, PFM, Treasury)	Tisema 2024
		Ngāue 1.3.1.4: Fakafuofua Faka'ekonomika, kene tataki 'a e pepa Patiseti, pea kau ai 'a e fakafuofua ki he tu'unga totongi koloa mo e fakafetongi pa'anga.	MOF (Budget, Policy, PFM)	Tisema 2024
		Ngāue 1.3.1.5: Ko e Fakafuofua faka'ekonomika mo e ngaahi makatu'unga, tautefito ki he makatu'unga 'o e fakafetongi pa'anga pe totongi tupu 'oku 'asi 'i he pepa ki he Fa'unga 'o e Patiseti ke fakahū ki Falealea fakataha moe pepa Patiseti mo e 'Esitimeti.	MOF (Budget, Policy, PFM)	Tisema 2024
		Ngāue 1.3.1.6: Ko e pepa Patiseti kene fakamatala'i ha fakamatala 'o e ngaahi liliu ki he fakamole ki he ngaahi ta'u 'e tolu ka hoko 'i he tu'unga 'o e ngaahi Potungāue.	MOF (Budget, Policy, PFM)	Tisema 2024
		KONGA 2: FA'U PATISETI	Potungāue	'Aho ke kakato ai
		Ola 2.1: Patiseti Esitimeti falala`anga		
		Fakalelei 2.1.1 Fokotu`u e fakataha`anga fakatekinikale`a e Pule`anga mo e ngaah hoa ngaue tokoni ki he fakalakalaka.		
		Ngāue 2.1.1.1: Fokotu`u e ngaahi fakataha`a e Potungaue Pa`anga (Va`a Patiseti mo e Tokoni) mo e ngaahi ofisa tkinikale`a e ngaahi hoa ngaue ki he fakalakalaka kea lea`l e ngaahi tokoni ki he patiseti.	MOF (Budget, Aid, Policy, PFM)	Ma'asi 2025
		Ngāue 2.1.1.2: Ngaue`aki e ngaahi palani ki he fakahoko e ngaahi poloseki mei he ngaahi hoa ngaue tokoni ki hono tukuange mai e ngaahi pa`anga tokoni ki he ngaahi poloseki.	MOF (Budget, Aid, Policy, PFM)	Ma'asi 2025
		Fakalelei 2.1.2: Fakangatangata hono ngaue`aki e Pa`anga ki he ngaahi me`a Fakatu`upakee.		

		Ngāue 2.1.2.1: Ta'ofi ha toe fetukutuku e pa'anga mei he vouti ki he ngaahi me'a fakatu'upakee, ka e ngaue'aki pe ki he ngaahi fakamole totonu, pea fakangatangata mo ha ngaahi fakamole na'e 'ikai ke kau' i he patiseti.	MOF (Budget, Aid, Treasury, Policy, PFM), MDAs, Parliament	Sune 2025
		Ngāue 2.1.2.2: Fakasi'isi' i hono toe to'o ha pa'anga mei he ngaahi vouti 'o fakafou he Pa'anga ki he ngaahi me'a fakatu'upakee.	MOF (Budget, Aid, Treasury, Policy, PFM), MDAs, Parliament	Sune 2025
		Fakalelei 2.1.3: Fakangatangata e uesia 'o e ngaahi fakamole fou he ngaahi koloa moe ngaahi pa'anga hu mai fakafou he ngaahi tokoni koloa, ke tokoni ki he falala'anga ange e Patiseti.		
		Ngāue 2.1.3.1: Fakataata e ngaahi fakamatala fakapa'anga mo e ngaahi fakamatala patiseti ki he ngaahi fakamatala 'oku ha he Fakamatala P'anga 'a e Pule'anga.	MOF (Budget, Treasury, Policy, PFM), TOAG	Sune 2025
		Ngāue 2.1.3.2: Fa'u ha fakamatala fakalahi makehe 'l he Patiseti ki he fakamole mo e humai 'i he ngaahi tokoni koloa mo e sevesi.	MOF (Budget, Treasury, Policy, PFM), TOAG	Sune 2025
		Ola 2.2: Pepa Patiseti Kakato (Patiseti Tufa takai, Fa'unga Patiseti, Fakamatala Patiseti, Patiseti 'Esitimeti. Lipooti Patiseti lolotonga) ke 'ataa ma'u pe ki he kakai 'o e Fonua		
		Fakalelei 2.2.1: Fakafuofua pea fakakau mo e tukuhau fakamole (tukuhau me'a'ofa mo e faka'ataa), pea mo e fakamole ki he ngaahi fokotu'utu'u fo'ou & mo e ngaahi ngaue lalahi ki he fakamatala Patiseti.		
		Ngāue 2.2.1.1: Ko e Fakamatala Patiseti kene fakamatala 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngaue fo'ou mo vahevahe ki he ngaahi taumu'a ngaue 'a e Pule'anga.	MOF (Policy, Budget, Aid, PFM)	Sune 2025
		Ngāue 2.2.1.2: Ko e ngaahi fakamole ki he ngaahi fokotu'utu'u ngaue fo'ou kuo pau ke fakakau ki he Fakamatala Patiseti pea fakahuu ki he Falealea.	MOF (Policy, Budget, Aid, PFM)	Sune 2025
		Ngāue 2.2.1.3: Ko e Fakamatala Patiseti 'e fakafuofua ai pea fakahaa ai 'a e fakamole ki he tukuhau, moe taimi 'oku 'asi ai. Fakataataa ki he tukuhau me'a'ofa ke tokonia 'a e fepuna'aki fakalotofonua mo e fefolau'aki vakatahi.	MOF (Policy, Budget, Aid, PFM)	Sune 2025
		Ngāue 2.2.1.4: Ko e fakamatala ki he mo'ui 'a e ngaahi poloseki kuopau ke fakafuofua pea fakakau ki he Fakamatala Patiseti mo e 'Esitimeti.	MOF (Policy, Budget, Aid, PFM)	Sune 2025
		Ngāue 2.2.1.5: Fakataha'i 'a e Patiseti 'a e Pule'anga mo e Patiseti Tokoni mei Tu'apule'anga ke fakapapau'i hono mahu'inga ki he ta'u 'o kau ai 'a e ta'u ka hoko mai.	MOF (Policy, Budget, Aid, PFM)	Sune 2025
		Ngāue 2.2.1.6: Ko e Fakamatala Patiseti 'e fakamatala ai 'a e fakamatala mei he ngaahi luniti 'oku nau tokanga'i 'a e ngaahi Poloseki he fakamole fakata'u 'o e ngaahi ngaue 'o 'ikai toe si'l hifo he ta'u 'e tolu ki he poloseki takitaha.	MOF (Policy, Budget, Aid, PFM)	Sune 2025
		Fakalelei 2.2.2: Faka'ataa 'a e kakai kenau lava 'o ma'u 'a e ngaahi fakamatala patiseti 'o fakataata ki he tu'unga 'o e PEFA.		
		Ngāue 2.2.2.1: Fakapapau'i ko e ngaahi Fakamatala Patiseti 'oku 'ataa ki he kakai 'i loto he uike 'e taha hono fakahuu ki Falealea.	MOF (Budget, Policy, PFM)	Tisema 2024
		Ngāue 2.2.2.2: Fakamo'ui hono fa'u 'o e lipooti ki hono fakahoko 'o e Patiseti lolotonga 'a e ta'u 'o hangee ko e lipooti faka'ekonomika fakamahina 'o kau ai 'a e GFS pea hokohoko atu pulusi kinautolu.	MOF (Budget, Policy, PFM)	Tisema 2024
		Ngāue 2.2.2.3: Fakapapau'i ko e lipooti 'atita 'oku 'ataa he initaneti he faingamalie vavetaha.	MOF (Budget, Policy, PFM)	Tisema 2024

		Ngāue 2.2.2.4: Ko e Fa'unga Patiseti mo e fakafuofua faka'ekonomika 'e 'ataa he 'initaneti hili hono tali 'e he Kapineti.	MOF (Budget, Policy, PFM)	Tisema 2024
		Ngāue 2.2.2.5: Ko e Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga kuo 'atita'i 'e fiema'u ke 'ataa ki he kakai 'i loto he mahina 'e 12 mei he 'osi 'a e ta'u fakapa'anga.	MOF (Budget, Policy, PFM)	Tisema 2024
		Ngāue 2.2.2.6: Teuteu ha Fakamatala Patiseti ki he kakai 'o e Fonua 'o liliu ki he lea 'e mahino kiha taha pe pea 'ataa ke lau 'e he kakai 'o e Fonua 'i loto he uike 'e ua mei hono fakahu ki Falealea.	MOF (Budget, Policy, PFM)	Tisema 2024
		Ngāue 2.2.2.7: Ko e Fa'unga Patiseti, Palani Ngaue Fakapotungae ke fakahu ki Falealea 'i hono fakahu 'o e Fakamatala Patiseti mo e 'Esitimeti ki Falealea pea ke 'ataa ki he kakai 'i loto he uike 'e taha hono fakahuu ki Falealea.	MOF (Budget, Policy, PFM)	Tisema 2024
		Ngāue 2.2.2.8: Fakapapau'i ko e Lao 'Esitimeti 'e pulusi 'e he Potungae Lao 'i he 'enau uepisaiti i loto he uike e 2 mei hono tali.	MOF (Budget, Policy, PFM)	Tisema 2024
		Fakalelei 2.2.3: Ke kau 'a e potupotu tatau 'a tangata mo e fefine he Taumu'a Asenita 'a e Pule'anga pea ko e ngaahi Potungae ke kau hono sivi'i 'a e ngaahi tu'utu'u ni 'i he 'ene fekau'aki mo e ngaahi tu'utu'u ni fo'ou he fakamole mo e pa'anga humai 'a e Pule'anga 'i he 'enau fokotu'u fo'ou ki he patiseti.		
		Ngāue 2.2.3.1: Fakakau 'a e potupotu tatau 'a tangata mo fefine 'i he ngaahi 'Asenita Taumu'a Ngaue 'a e Pule'anga.	MOF (Budget, Policy, PFM), MDAs	Sune 2026
		Ngāue 2.2.3.2: 'E fakahoko 'e he ngaahi Potungae 'a e Pule'anga hano sivi'i 'a e ngaahi fokotu'u fo'ou ki he fakamole mo e fokotu'u fo'ou ki he pa'anga humai.	PMO (Planning), MOF (Budget, PFM), PSC, MIA, MDAs	Sune 2026
		Ngāue 2.2.3.3: Ko e Patiseti 'ave takai 'e fiema'u ke hanga 'e he ngaahi potungae 'o fakakakato 'a e ngaahi fakamatala felave'i mo e uesia fakasosiale 'i he 'enau ngaahi fokotu'u Patiseti, kau ai hono sivi'i 'ene potupotu tatau 'a tangata mo fefine.	MOF (Budget, Policy, PFM), MDAs	Sune 2026
		Ngāue 2.2.3.4: Ko e Fa'unga Patiseti mo 'ene felave'i mo e ngaahi taumu'a 'e hiva 'a e Pule'anga kuopau ke kau ai 'a e tafa'aki ki he kakai fefine.	MOF (Budget, Policy, PFM), MDAs	Sune 2026
		Ola 2.3: Ko e ngaahi Potungae ke nau tali ui ki hono fakahoko enau ngaahi patiseti.		
		Fakalelei 2.3.1: Fakakakato hono fakahoko e Patiseti fakatefito he Ola `oe ngaahi polokalama.		
		Ngāue 2.3.1.1: Fakakakato e hono tuku atu e patiseti fakatatau ki he ngaahi ola `oe ngaahi polokalama. `E tokoni eni ki hono fakapapau` i `oku tali ui e ngaahi Potungae mo e ngaahi `luniti `oku nau tokanga` i e ngaahi poloseki `o fakatatau ki he Palani ngaue, patiseti esitimeti mo e ola `o e ngaahi ngaue.	Budget, Aid, Treasury, Policy, PFM	Sune 2025
		Ngāue 2.3.1.2: Parliament to approve the switch from line-item budgeting to program-output budgeting. Ke tali `e he Fale Alea e liliu mei he patiseti fakatatau ki he ngaahi fakamole taki taha ki he patiseti fakatefito he ngaahi ola `o e polokalama.	Budget, Aid, Treasury, Policy, PFM, Parliament	Sune 2025
		Ngāue 2.3.1.3: Fakahoko ha ako mo e ngaahi Potungae `a e Pule`anga ki he patiseti fakatefito he ngaahi ola `o e polokalama.	Budget, Aid, Treasury, Policy, PFM	Sune 2025
		Ngāue 2.3.1.4: Tuku atu mei he Potungae Pa`anga ki he ngaahi Potungae `a e ngaahi fatongia ki hono tokanga` i e ngaahi me`a fakapa`anga.	Budget, Aid, Treasury, Policy, PFM	Sune 2025
		Konga 3: Fakahoko 'o e Patiseti	PotuNgāue	'Aho ke kakato kiai
		Ola 3.1: Ola lelei hono tanaki 'a e pa'anga humai 'a e Pule'anga		
		Fakalelei 3.1.1: Lelei hono tokanga`i 'o e pa'anga humai te'eki tanaki.		

		Ngāue 3.1.1.1: Fakapapau'i ko e ngaahi pa'anga humai 'oku te'eki ke tanaki 'I he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga kuo 'osi 'e fakasi'isi'i.	MORC, Budget, Policy, Treasury, PFM	Sune 2025
		Ngāue 3.1.1.2: Ko hono tokanga'i 'a e pa'anga humai ke nofotaha 'i hono tokanga'i 'o e ngaahi mo'ua 'oku te'eki ke tanaki mai ke fakapapau'i ko e ngaahi mo'ua mai ki he Pule'anga 'oku tokanga'i ke longo mo'ui.	MORC, Budget, Policy, Treasury, PFM	Sune 2025
		Ngāue 3.1.1.3: Ohi ha founa Ngāue ke fakavave'i hono totongi 'o e ngaahi mo'ua 'oku malava ke tanaki.	MORC, Budget, Policy, Treasury, PFM	Sune 2025
		Ola 3.2: Lelei 'a e fakahoko fatongia 'a e Falepa'anga.		
		Fakalelei 3.2.1: Fakalelei'i pea fakafo'ou 'a e fakahoko fatongia 'a e Falepa'anga.		
		Ngāue 3.2.1.1: Fakahoko 'a hono vakai'i 'a e fa'unga 'o e Falepa'anga, founa Ngāue, kau Ngāue pea mo e sisitemi ke fakapapau'i tene fakakakato 'a e ngaahi fiema'u lolotonga pea pehee ki he kaha'u.	FFD, TD, CEO (TA needed)	Sune 2025
		Fakalelei 3.2.2: Fokotu'u ha 'akauni Falepa'anga pe 'e taha		
		Ngāue 3.2.2.1: Teuteu ha lisi 'o e ngaahi 'akauni pangike	MORC, Budget, Policy, Treasury, PFM	Tisema 2027
		Ngāue 3.2.2.2: Fakalelei'i 'a e tu'utu'u ni ki hono tokanga'i 'o e koloa 'a e Pule'anga kene faka'ataa ke fokotu'u 'a e TSA (poupou malohi fakapolitikale he levolo ma'olunga taha 'o e Pule'anga 'oku fiema'u ki hono fokotu'u 'o e TSA).	Treasury, Policy, FFD, Aid, PFM	Tisema 2027
		Ngāue 3.2.2.3: Fakahoko ha ako ki he tekinolosia mo e tu'unga 'o e kau Ngāue 'o e sisitemi fakapangikee ke nau kau hono fakalele 'o e TSA.	Treasury, Policy, FFD, Aid, PFM	Tisema 2027
		Ngāue 3.2.2.4: Fokotu'u ha sisitemi faka'ataa ki he ngaahi totongi iiki. Ko e RTGS 'I he Pangike Pule Fakafonua pea moe hoko ki he Falepa'anga pea moe ngaahi kautaha Fakapa'anga lalahi.	Treasury, Policy, FFD, Aid, PFM	Tisema 2027
		Ngāue 3.2.2.5: Fokotu'u ha aleapau ke fakahoko ai 'a e fesiofaki he vaha'a 'o e Falepa'anga, ngaahi kautaha moe ngaahi pangikee.	Treasury, Policy, FFD, Aid, PFM	Tisema 2027
		Ngāue 3.2.2.6: Ko e ngaahi 'akauni kakato 'aia kuopau ke 'uluaki fa'u ia h taimi 'e fokotu'u ai 'a e IFMIS.	Treasury, Policy, FFD, Aid, PFM	Tisema 2027
		Ngāue 3.2.2.7: Fakahoko ha ako ki he fa'ahinga tenau Ngāue'aki 'a e TSA.	Treasury, Policy, FFD, Aid, PFM	Tisema 2027
		Ngāue 3.2.2.8: Fakakakato hono Ngāue'aki 'a e 'akauni Falepa'anga.	Treasury, Policy, FFD, Aid, PFM	Tisema 2027
		Ngāue 3.2.2.9: Fakapapau'i ko e ngaahi fakamole kuo fuoloa hono ta'e totongi ke fakasi'isi'i pea tauhi foki hono lekooti.	Treasury, Policy, FFD, Aid, PFM	Tisema 2025
		Ngāue 3.2.2.10: Fakapapau'i ko e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e lahi, ta'u mo e fa'unga 'o e ngaahi fakamole 'oku te'eki ke totongi 'oku tanaki fakakuata 'i loto he uike hono faa 'o e faka'osinga 'o e kuata takitaha.	Treasury, Policy, FFD, Aid, PFM	Tisema 2025
		Ngāue 3.2.2.11: Fakapapau'i ko hono fakahoa 'a e ngaahi 'akauni pangikee ki he ngaahi 'akauni pangikee 'a e Pule'anga 'e fakahoko tu'otaha he uike he levolo fakaikiiki, 'o meimei ki he uike 'e taha mei he 'osi 'a e mahina takitaha.	Treasury, Policy, FFD, Aid, PFM	Tisema 2025
		Ola 3.3: Fakapotopoto mo 'ata kitu'a 'a e ngaahi founa hono tokanga'i 'a e ngaahi mo'ua 'a e Pule'anga.		
		Fakalelei 3.3.1: Fa'u ha tu'utu'u ni ki hono tokanga'i 'o e ngaahi mo'ua 'oku tu'uloa.		

		Ngāue 3.3.1.1: 'E tauhi 'e he Falepa'anga 'a e ngaahi tu'utu'u ni mo e ngaahi fakahinohino kene tataki 'a e noo, fakahoko 'a e ngaahi noo fo'ou pea mo e ngaahi Ngāue felave'i mo e ngaahi noo, fakahoko hano malu'i 'o e noo, pea mo muimui'i 'a e ngaahi noo.	FFD, Budget, Policy, PFM, Treasury	Tisema 2024
		Ngāue 3.3.1.2: Fakapapau'i ko e founa lolotonga ki hono tokanga'i 'a e noo fakata'u faa 'oku 'asi ai 'a e ngaahi noo lolotonga mo e fakafuofua ki he ngaahi noo 'a e Pule'anga ki he kaha'u, 'o 'ikai toe si'i hifo he ta'u 'e tolu ka hoko pea kau ai 'a e fakafuofua ki he ngaahi me'afua hangee ko e totongi tupu, fakafo'ou 'o ha noo pea pehee ki he ngaahi fakatamaki 'e hoko ki he ngaahi pa'anga muli 'oku Ngāue'aki. Kuo pau ke fakahuu eni ki he Falealea pea ke lipooti ki he mea'i 'e he kakai.	FFD, Budget, Policy, PFM, Treasury	Tisema 2024
		Ngāue 3.3.1.3: Fakafo'ou 'a e Founa ki hono tokanga'i 'a e Ngaahi Noo 'a e Pule'anga 'aia 'oku totonu ke kau ai 'a hono 'analaiso 'a e tu'unga fakatamaki 'o e ngaahi kupu tefito 'o tatau pe mo e ngaahi taketi.	FFD, Budget, Policy, PFM, Treasury	Tisema 2024
	Ola 3.4: Fakalakalaka'i 'a e tu'unga mo e founa Ngāue ki hono fakatau mai ha koloa 'a e Pule'anga.			
	Fakalelei 3.4.1: Fakalakalaka'i 'a e tu'unga mo e founa Ngāue ki hono fakatau mai ha koloa 'a e Pule'anga.			
		Ngāue 3.4.1.1: Fakapapau'i ko e ngaahi lekooti ki he ngaahi founa fakatau kotoa pe ki he koloa, mo e ngaahi Ngāue 'oku tauhi mo e ngaahi aleapau kau ai 'a e ngaahi fakamatala ki he ngaahi fakatau kuo fakahoko, mahu'inga 'o e fakatau, pea ko hai na'e foaki kiai 'a e ngaahi aleapau 'oku tonu mo kakato.	Procurement, ICT, PFM	Tisema 2024
		Ngāue 3.4.1.2: Fakapapau'i ko e peseta 'e 80 'o e ngaahi fakatau 'a e Pule'anga na'e Ngāue'aki 'a e founa fe'au'auhi.	Procurement, ICT, PFM	Tisema 2024
		Ngāue 3.4.1.3: Ko e ngaahi makatu'unga ki hono sivi'i mo e founa fili 'o e ngaahi fakatau 'a e Pule'anga ki he aleapau na'e foaki 'o Ngāue'aki 'a e founa fe'au'auhi kuopau ke potupotu tatau.	Procurement, ICT, PFM	Tisema 2025
		Ngāue 3.4.1.4: Ko e fakatau 'I he Pule'anga Tonga 'oku tataki ia 'e he 'Tu'utu'u ni ki he Fakatau 'a e Pule'anga 2015'. Ko e tu'utu'u ni koeni 'oku 'ai ia ki he ngaahi fakatau kotoa 'oku fakahoko 'e he ngaahi kautaha 'oku nau aleapau, pea 'oku faka'uhinga, 'o kau ai 'a e ngaahi me'a kehe, 'a e ngaahi founa 'o e fakatau. Kuopau ke kau heni 'a e potupotu tatau 'a tangata mo fefine.	Procurement, ICT, PFM	Tisema 2025
		Ngāue 3.4.1.5: 'E tuku atu 'e he Pule'anga ha fakahinohino ki he ngaahi Aleapau kene tataki 'a e ngaahi kautaha pea mo 'enau ngaahi tafa'aki 'oku nau tokangaekina 'a e ngaahi fakatau ki hono palani fakata'u, Ngāue fakataha mo e ngaahi potuNgāue kehe ki hono teuteu 'a e ngaahi fokotu'utu'u fakatau fo'ou; pea teuteu 'a e ngaahi pepa aleapau fakaangaanga 'o fakatatau ki he fakahinohino 'oku 'omai 'e he tafa'aki Polokiuameni. Ko e Fakahinohino tene tuhu'i pau mai 'a e fiema'u ki he tafa'aki potupotu tatau 'o tangata pe fefine.	Procurement, ICT, PFM	Tisema 2025
Konga 4: Tauhitohi & Lipooti			PotuNgāue	'Aho ke kakato kiai
	Ola 4.1: Muimui'i 'ae tali 'a e Pule'anga ki he ngaahi Taumu'a 'Asenita 'a e Pule'anga			
		Fakalelei 4.1.1: Fakalelei ki he fa'unga 'o e Patiseti pea moe siate 'o e ngaahi 'akauni kae tonu 'a e lipooti fakapa'anga pea mo hono fa'u 'o e ngaahi tu'utu'u ni, pea ke mahino hono vahevahe 'o e patiseti ki he feliliuaki 'o e 'ea, potupotu tatau 'o tangata pe fefine, malu fakasosiale, pea mohono ta'ota'ofi 'o e faito'o konatapu.		
		Ngāue 4.1.1.1: Vakai'i mo fakalakalaka'i 'a hono fakalakalasi 'o e patiseti lolotonga ke fakapapau'i ko e ngaahi fehu'aki fakapa'anga kotoa 'a e Pule'anga 'oku ma'u pea tonu hono fakalakalasi ki he 'ekonomika, fakalele 'o e Ngāue, pea mo hono fakalakalasi 'o e	Budget Division, FFD, Treasury, ICT	Tisema 2025

			patiseti fakatatau ki he fatongia 'o e Pule'anga, fakahoko 'oe patiseti, lipooti, pea mo Ngāue'aki ha fa'unga 'oku tali fakamamani lahi. Ko e ngaahi fakafa'ahinga koeni 'oku fakatoka ia 'i he siate 'oe ngaahi 'akauni.		
			Ngāue 4.1.1.2: Fakapapau'i ko e lipooti 'I hono fa'u e Patiseti mohono fakahoko 'oku makatu'unga he fa'ahinga hono fakalele 'o e Ngāue, 'ekonomika (Ngāue'aki 'a e fa'unga GFS mata'ifika tolu, ngaahi fatongia 'o e Pule'anga Ngāue'aki 'a e fa'ahinga COFOG). Ha eni he lao PFM kupu 19, kupu si'i 1e 'o tu'utu'u ni ai ke fakahoko.	Budget Division, FFD, Treasury, ICT	Tisema 2025
			Ngāue 4.1.1.3: Kuopau ke malava 'e he Pule'anga ke muimui'i 'a e ngaahi fakamole ki he patiseti fakatatau ki he potupotu tatau 'a tangata mo fefine, feliuliuaki 'a e 'ea, holoki 'a e masivesiva pea malu fakasosiale pea mo hono tau'i 'o e faito'o konatapu.	Budget Division, FFD, Treasury, ICT	Tisema 2025
		Ola 4.2: Sisitemi Fakapa'anga lelei ki he Pule'anga			
		Fakalelei 4.2.1: Fakafo'ou 'a e sisitemi tauhi fakamatala fakatauhitohi ke faka'otometiki pea ke fekau'aki moe ngaahi sisitemi kotoa he Pule'anga.			
			Ngāue 4.2.1.1: 'Omai ha fale'i fakatekinikale ke siofi mo vakai'i 'a e sisitemi lolotonga kene fokotu'u atu ha founa fo'ou pea ke fakalotoa 'a e kau ma'u mafai ko e founa lelei taha pe ko hono fakafo'ou 'a e sisitemi.	Procurement, Budget, PSC, ICT, PFM, FFD	Sune 2024
			Ngāue 4.2.1.2: Fakafo'ou 'a e Sisitemi Tauhi Fakamatala Fakatauhi Tohi.	Procurement, Budget, PSC, ICT, PFM, FFD	Sune 2028
			Ngāue 4.2.1.3: Fakafo'ou 'a e naunau fakakomipiuta pea fokotu'u ha ngaahi komipiuta ke fetu'utaki mo e Sisitemi 'a e Pule'anga 'i Falepa'anga pea mo e ngaahi tafa'aki faka'akauni he toenga 'o e ngaahi PotuNgāue.	Procurement, Budget, PSC, ICT, PFM, FFD	Sune 2028
			Ngāue 4.2.1.4: Fakakakato hono fokotu'u 'a e Sisitemi ki he ngaahi PotuNgāue kotoa 'a e Pule'anga.	Procurement, Budget, PSC, ICT, PFM, FFD	Sune 2028
			Ngāue 4.2.1.5: Vakai'i mo fakafo'ou 'a e netiueka fetu'utaki 'a e Pule'anga kene tokoni'i 'a e fetu'utaki 'a e ngaahi Ngāue 'a e PFM.	Procurement, Budget, PSC, ICT, PFM, FFD	Sune 2028
		Fakalelei 4.2.2: Fakangata 'a e totongi 'ova he vahenga.			
			Ngāue 4.2.2.1: Fakapapau'i ko e 'atita'i hono totongi 'o e vahe 'oku fakahoko ma'u pe ke faka'ilonga'i 'a e kau Ngāue ta'eha, fakakakato 'a e ngaahi fakamatala mo faka'ilonga'i 'a e vaivai'anga hono tokanga'i.	Treasury, PSC, Budget, Procurement, ICT, PFM	Sune 2025
			Ngāue 4.2.2.2: Fakapapau'i ko e tokotaha kotoa 'i he sisitemi vahe 'oku tauhi fakapepa lelei pea fakamafai'i kene ma'u ha totongi pea 'e 'iai ha sisitemi fakamo'oni ke fakapapau'i ko e tokotaha 'oku ne ma'u 'a e vahe 'oku 'ilo'i kimu'a pea totongi 'enau vahe.	Treasury, PSC, Budget, Procurement, ICT, PFM	Sune 2025
		Ola 4.3: Fakalalakaka'i 'a e ngaahi fatongia 'oku fakahoko 'e he 'Atita Fakaloto'i PotuNgāue.			
		Fakalelei 4.3.1: Fakalelei'i 'a e ngaahi fatongia 'o e 'Atita Fakaloto'i PotuNgāue.			
			Ngāue 4.3.1.1: Fakapapau'i ko e ngaahi Ngāue faka'atita fakaloto'i PotuNgāue 'oku fakahoko faka'auliliki pea nofotaha ki hono vakai'i 'a e taau mo e lelei 'a e pule'i fakaloto'i potuNgāue.	IA, PFM	Tisema 2025
			Ngāue 4.3.1.2: Fakapapau'i ko e 'atita fakaloto'i PotuNgāue 'oku ne ma'u 'a e tu'unga fakapolofesinolo, kau ai 'a e nofo taha ki he ngaahi 'elia fakatu'utamaki pea koe founa ki hono fakapapau'i 'a e tu'unga ma'olunga 'o e founa Ngāue 'oku 'I he ngaahi fatongia 'o e 'Atita Fakaloto'i PotuNgāue.	IA, PFM	Tisema 2025
			Ngāue 4.3.1.3: Fakapapau'i 'oku 'iai ha 'Atita Fakaloto'i PotuNgāue he ngaahi kautaha 'a e Pule'anga.	IA, PFM	Tisema 2025
			Ngāue 4.3.1.4: Ko e ngaahi 'Atita Fakaloto'i PotuNgāue he ngaahi PotuNgāue, tautautefito ki he PotuNgāue Mo'ui, PotuNgāue Ako mo e	IA, PFM	Tisema 2025

		PotuNgāue Tukahau ke fakaihia pea tokanga'i 'e he 'Atita Fakaloto'i PotuNgāue 'a e PotuNgāue Pa'anga.		
		Ngāue 4.3.1.5: Fakapapau'i 'oku 'iai ha polokalama 'a e 'Atita Fakaloto'i PotuNgāue, pea ko e ngaahi polokalama faka'atita kuo kakato.	IA, PFM	Tisema 2025
Konga 5: 'Atita ki tu'a & Sivi			PotuNgāue	'Aho ke kakato kiai
	Ola 5.1: Lipooti Fakata'u 'oku fenapasi mo e patiseti pea malava ke 'ata ki he kakai 'o e Fonua.			
	Fakalelei 5.1.1: Fakalelei ki he taimi 'o e lipooti fakata'u.			
	Ngāue 5.1.1.1: Ke sivi'i 'e he Kapineti mo e Falealea 'a e lipooti fakata'u he faingamalie vave taha.	Budget, NPO, MDAs, PSC, PFM		Tisema 2025
	Ngāue 5.1.1.2: Ke malava 'e he Pule'anga ke fakakau he lipooti fakata'u 'a e ngaahi PotuNgāue ha kupu ki hono fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'u ni fekau'aki mo e kakai fefine.	Budget, NPO, MDAs, PSC, PFM		Tisema 2025
	Ola 5.2: Lelei 'a e Tu'utu'u ni Ngāue 'a e Falealea ki hono sivi'i 'a e ngaahi lipooti fakata'u, lipooti fakapa'anga fakata'u, pea lava ke muimui'i 'a e talanga.			
	Fakalelei 5.2.1: Fakalelei 'a e tu'utu'u ni Ngāue 'a e Falealea 'o kau ai hono sivi'i 'ae Patiseti.			
	Ngāue 5.2.1.1: Fakapapau'i ko e tu'utu'u ni Ngāue 'a e Falealea ke vakai'i 'a e ngaahi fokotu'u Patiseti 'oku tali 'e he Falealea pea fai pau kiai.	LA, Budget, Aid, Policy, PFM, FFD		Tisema 2025
	Ngāue 5.2.1.2: Ko e tu'utu'u ni Ngāue 'a e Falealea 'oku kau ai ha fokotu'utu'u ki ha talanga mo e kakai. 'Oku tonu ke kau ai 'a e fokotu'utu'u fakaloto'i PotuNgāue.	LA, Budget, Aid, Policy, PFM, FFD		Tisema 2025
	Ngāue 5.2.1.3: Koe founa sivi'i 'e he Falealea 'a e fokotu'u Patiseti kuopau ke kau ai hono vakai'i 'a e felave'i mo e kakai fefine 'a e ngaahi fakahoko fatongia.	LA, Budget, Aid, Policy, PFM, FFD		Tisema 2025
	Ngāue 5.2.1.4: Ko e founa vakai'i 'e he Faleafa 'a e lipooti faka'atita 'oku ne fakatokanga'i 'a e ngaahi polokalama fakahoko Ngāue felave'i mo e potupotu tataua 'a e tangata mo fefine.	LA, Budget, Aid, Policy, PFM, FFD		Tisema 2025
	Fakalelei 5.2.2: Fakahoko hono sivi mo hono talanga'i 'a e lipooti faka'atita 'e he Falealea ke tu'upau.			
	Ngāue 5.2.2.1: Sivi 'o e lipooti Faka'atita ke kakato 'e he Falealea 'I loto he mahina 'e tolu mei hono ma'u 'o e ngaahi lipooti pea ko e ngaahi Ngāue ke fakahoko 'e he kau taki pea ke muimui'i.	LA, TOAG, Treasury, PFM		Tisema 2025
	Ngāue 5.2.2.2: Kuopau ke tu'utu'u ni 'e he Falealea ke fakahoko hano talanga'i 'a e ngaahi me'a mahu'inga 'oku talanoa kiai 'a e lipooti 'atita pea ke fakahoko ma'u pe.	LA, TOAG, Treasury, PFM		Tisema 2025
	Ngāue 5.2.2.3: Ko e ngaahi talanga 'e fakahoko ia ki he kakai tukukehe ha taimi 'oku fiema'u ke fakangatangata ai e talanga fekau'aki mo ha kaveinga fekau'aki moe malu pe koha kaveinga 'oku natula pelepelengesi pehee.	LA, TOAG, Treasury, PFM		Tisema 2025
	Ngāue 5.2.2.4: Ko e ngaahi lipooti 'a e komiti 'e talanga'i ia 'I he fale fakataha'anga 'oe Falealea pea pulusi 'I he uepisaiti faka'ofisiale pe ko ha toe founa ange 'e taha 'e ala lava ke ma'u 'e he kakai 'o e Fonua.	LA, TOAG, Treasury, PFM		Tisema 2025

Polokalama Si'i 08.3.02: Va'a Pule'i e Fakatau Koloa mo e Ngāue 'a e Pule'anga (PD)

Ko ha ngaahi tūtūtūuni ngāue óku maau mo mahino ange, ko e ngaahi fiema'u tefito ia 'oku fiema'u' koéuhi ke áusia á e pule lelei', mo hono tokangaí lelei 'a e ngaahi ngāue mo e méangāue á e puléanga. É tokoni á e ngāue ko éni ki he ngaahi Potungāue á e Puléanga' (MDAs) ke fakasi'isi'i énau fakahoko ha ngaahi fakatau

fakapule'anga 'oku ikai taau. Ōku mahu'inga ke maau á e ngaahi túutúuni ngāue ki he fakatau fakapule'anga'. Ko e pukepuke á e tefito'i lao á e Va'a Puléi e Fakatau Koloa' mo e Ngāue á e Puléanga' (PD) áki e ngaahi túutúuni ke muimui pau kiai. Ōku ai e sisitemi 'oku ngāue'aki he Vaa Puléi e Fakatau Koloa' mo e Ngāue á e Puléanga' 'oku lava ke muimui ki ai e Ngaahi Potungāue á e Puléanga' (MDAs) 'oku i'ai énau Va'a Puléi e Fakatau Koloa' mo e Ngāue 'a e Puléanga' (PD). Ōku fokotu'utu'u á e Vaa Pule'i e Fakatau Koloa' mo e Ngāue á e Puléanga ki he founa ngāue ke tuku atu ha konga ó e ngaahi Fakatau Koloa ki he ngaahi Potungāue á e Puléanga' (MDAs) 'oku i'ai énau va'a fakatau koloa mo e ngāue'aki he ngaahi fakatau ó áu ki he T\$20K, ka e fakahoko é he Vaa Puléi ó e ngaahi Fakatau Koloa mo ngāue(CPU) á e ngaahi fakatau 'oku laka hake he T\$20K. Ōku fiema'u foki ke fai ha tokanga makehe ki he ngaahi Fonua 'oku ómi mei ai á e Koloa pea mo fou he ngaahi founa ngāue pule lelei.

Ōku ikai ke malava é he kotoa ó e ngaahi Ngaahi Potungāue á e Puléanga' (MDAs) ke fakahoko énau ngaahi fakatau koloa i' he ngaahi founa totonu. Ko e Vaa Puléi ó e ngaahi Fakatau Koloa mo ngāue (CPU) 'oku íe tokangá énau ngaahi fakatau koloa ka e máu á e ngaahi koloa i' he ngaahi founa totonu, pea áu mai he taimi lelei 'oku fiema'u ai á e koloa pea muimui he ngaahi túutúuni mo e founa ngāue totonu.

Na'e fakangofua 'e he ngaahi tu'utu'uni Fakatau koloa (Fakalelei) 2021 ha founa ki he fakatau koloa fakatu'upakee 'a ia 'e lava ke ngaueaki 'e he ngaahi Potungaue ke fakahu ki he Potungaue Pa'anga ke fakangofua ke fai ha ngaahi ngaue fakatau koloa 'o a'u ki ha pa'anga pau 'oku fie ma'u ke lipooti 'e he ngaahi Potungaue ki he Minisita 'i he ngaahi polokalama pea mo e pa'anga fakamoleki ne 'osi fakangofua. Ko e me'a koia ne hoko ki he mo'unga 'afi koia ko Hunga Tonga Hunga Ha'apai mo e peaukula kimui ni, 'oku fema'u ke fakalelei 'a e fo'i ngaue koia pea faka'ata 'a e 'Ofisi ki he Me'a Fakatu'upakee 'o e Pule'anga ke ne 'omi 'a e ngaahi tali 'oku fie ma'u 'e he fonua.

'Ōku fakafatongiáaki á e vaa ni á e taumu'a ngāue ke haofakii 'aki á e ngaahi túutúuni 'oku ha atu i'ólunga, á ia 'oku lisi atu mo énau ngaahi méafua tefito (KPIs) takitaha he Tēpile.

TAUMU'A NGĀUE MO E ME'AFUA TEFITO 'A E VA'A FAKAHOKO NGAHI NGĀUE FAKAPA'ANGA

Tēpile 32: Taumu'a Ngāue mo e Me'afua Tefito 'a e Va'a Fakahoko Ngaahi Ngāue Fakapa'anga

Taumu'a Ngāue Fakakatoa1: Ke lelei mo taau á e Ngaahi Túutúuni mo e Founa Ngāueki he Ngaahi Fakatau á e Puléanga'						Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'uloa SDG/ Faunga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga (TSDF)		
Taumu'a Ngāue	Ngaahi Me'afua Tefito	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Targets #	Indicators #	
1. Túutúuni ki he ngaahi fakatau koloa	Lahi e ngaahi Potungāue 'oku nau ngaueaki e Aleapau Fakata'u.	14/27	15/27	16/27	17/27	16.5, 16.6	16.5.1, 16.6.1	
2. Ngaahi Fakalelei ki he Ngaahi Ngāue á e Vaa	Pēseti ó e Ngaahi Palani Fakata'u náe fakahoko	45%	47%	49%	50%	16.6	16.6.1	
3. Ako mo e fakalakalaka 'a e taukei ó e kau ngāue	Lahi ó e ngaahi Kautaha Fakatau 'oku ósi fakahoko énau polokalama ako ki he ngaahi founa ngāue	3	3	4	4	16.6	16.6.2	

Taumu'a Ngāue Fakakatoa 2: Ke Lelei mo taau 'a e Ngaahi Ngāue Fakatau Koloa 'a e Pule'anga.						Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'uloa SDG/ Faunga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga (TSDF)		
Taumu'a Ngāue	Ngaahi Me'afua Tefito	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'ilonga #	
1. Vakaii ó e Ngaahi Fakatau Koloa	Peseti 'o e fakatau koloa 'oku muimui ki he tu'utu'uni ngaue	63%	64%	65%	66%	16.5, 16.6	16.5.1, 16.6.1	
2. Ngaahi Founa Fakatau Koloa	Peseti 'o e fakatau koloa 'oku ngaue'aki 'a e founa fakafe'auhi.	33%	34%	35%	36%	16.5, 16.6	16.5.1, 16.6.2	
3. Ngaahi Palani ki he Fakatau Koloa	Peseti 'o e fakamole 'l hono fakafehoanaki mo e 'esitimeti.	25%	27%	29%	31%	16.6	16.6.1	

PATISETI, KAU NGĀUE MO E POLŌSEKI 'A E VA'A PULEI E FAKATAU KOLOA MO E NGĀUE 'A E PULE'ANGA

Tēpile 33: Patiseti Kau Ngāue mo e Polōseki 'a e Va'a Pule'i e Fakatau Koloa mo e Ngāue 'a e Pule'anga

Fakamatala	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Vahengā 'o e Kau Ngāue (Cat 10 & 11)	0.47	0.39	0.39	0.39
Fakalele Ngāue	0.09	0.00	0.00	0.00
Katoa = Pa'anga mei he Pule'anga(\$m)	0.56	0.39	0.39	0.39
Kau ngaue fakakaota	13	13	13	13
Kau Ngāue Máolunga	1	1	1	1
Kau ngāue Polofesinale	11	11	11	11
Kau ngāue makehe	1	1	1	1
Katoa Kau Ngāue Túumáu	13	13	13	13
Kau Ngāue Laúaho				

Polokalama Si'i 08.3.03: Va'a Fakahoko Ngaahi Ngāue Fakapa'anga (TD)**TAUMU'A NGĀUE MO E ME'AFUA TEFITO 'A E VA'A FAKAHOKO NGAHI NGĀUE FAKAPA'ANGA**

Ko e Va'a Totongi Pa'anga 'a e Pule'anga (TD) 'oku ne tokonia ke fakapotopoto, tonu mo vave hono totongi atu e pa'anga 'a e Pule'anga pea lipooti, 'o a'u ai pe ki he ngaahi 'Otu Motu'.

Ko e konga ia 'o e palani ngāue fakalakalaka 'a e Va'a Ngāue'ni ko hono kamata ke tuku atu ki he ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga' ke nau takitaha fakahoko e fatongia totongi pa'anga' pea faka'aonga'i e founa totongi faka'ilekitulōnika' ko ha fakalakalaka ia 'l he founa totongi pa'anga fakavaha'apule'anga 'o kamata mei he Ta'u Fakapa'anga 2023/24.

Ko ha sisitemi fakamatala pa'anga fakakomipiuta falala'anga mo ha ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lelei 'oku fu'u mahu'inga ki he fakahoko fatongia 'a e Va'a Totongi Pa'anga 'a e Pule'anga' ki he taliui', 'ata kitu'a' mo e pule lelei' pea ke a'usia ai ha fai tu'utu'uni fakapa'anga lelei.

Tēpile 34: Taumu'a Ngau emo e Meafua Tefito 'a e Vaa Fakahoko Ngaahi Ngaue Fakapaanga

Taumu'a Ngāue Fakakatoa 1: Ko e Puléanga mo e ngaahi kupu fekaúaki ókú na tokoni ki he ngaahi lavaméa á e puléi fakapa'anga á e ngaahi ngāue fakapa'anga.						Ngaahi Taumua Fakalakalaka Tuuloa(SDG)/Faunga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga (TSDF)		
Taumu'a Ngāue	Ngaahi Me'afua Tefito (KPIs)	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi Tāketi #	Ngaahi Faka'ilonga #	
1) Ngaahi totongi atu 'a e Pule'anga	1) Pēseti 'o e vausia fakamole (tuku kehe á e vāhenga) founa fakahoko i' loto he áho 3. (founa fakataha).	90	100	100	100	8.5	8.5.1 16.6.1	
	2) Pēseti 'o e ngaahi potungaue kuo nau kamata hono ngaue'aki e founa faka-'ilekitolonika ki he totongi atu moe tanaki mai 'o e pa'anga							
	2) Pēseti 'avalisi ó e launga i' he pa'anga hū mai 'oku 'ova lahi i' he vausia óku tanaki fakamahina'	10	10	0	0	8.1, 8.5	8.1.1, 8.5.1, 8.5.2 16.6.1	
	3) Pēseti ó e vouti fakamahina óku fakalelei pe óatu mei he pa'anga Polōseki.	90	90	90	90	1.a, 2.1	1.a.2, 2.1.1 16.6.1	
2) Tokangaekina e vahe 'a e kau ngāue	4) Lahi á e launga, fakatonutonu mo e taimi tonu totongi vausia vāhenga 'o totongi 'i loto 'i he fakahokohoko kuo fakangofua. (totongi	3192	1596	760	0	8.1, 8.5	8.1.1, 8.5.1 16.6.1	

	fakauike ua, Ngāue tu'a taimi, Ngāue le'ole'o 'I ha taha, PMS mo e Arrears-2987)							
	5) Lahi á e avalisi fakatonutonu mei he Ngaahi Potungāue á e Puléanga (MDAs) i' he totongi vāhenga i' he mahina.	18	9	6	0	16.5, 16.6	16.5.1, 16.6.1	
3) Tokangaekina e Fehū'áki á e Pa'anga	6) Fakahū fakauike á e lipooti pa'anga fehūáki i' loto he áho ngāue é 2 mei he fakáosi ó e uike. (fakafuofua 50)	48	48	48	48	2.1, 16.5, 16.6	2.1.1, 16.5.1*, 16.6.1	
	7) Lahi á e pa'anga hūmai fakamahina óku fakalelei ó kau ai á e Ngaahi Potungāue á e Puléanga (MDAs), ó fakakakato i' loto he uike é 2 i' he fakáosinga ó e mahina. (fakafuofua ki he 240)	228	228	200	200	16.5, 16.6, 16.7	16.5.1*, 16.6.2*, 16.7.1 16.6.1	
	8). Pēseti ó e ákauni óku fakalelei i' loto he uike é 4 ó e fakáosinga ó e mahina.	95	90	70	50	16.6, 16.7	16.6.2, 16.7.1 16.6.1	
	9) Palanisi ó ha ákauni Pangikē óku toho óva i' he fakáosinga ó e mahina.	0	0	0	0	2.1	2.1.2 9.5.1 (global)	
	10). Faka'aonga'i e tu'utu'uni ki hono tokanga'i 'o e pa'anga 'oku fokotu'u mei he WB	100	100%	-	-	16.3, 2.1	2.1.2, 16.3.2 16.6.1	
4) Ngaahi Fakamatala Pa'anga mo e Ngaahi Lipooti Faka-pa'anga á e Puléanga	11). Lahi ó e mēa fakapa'anga óku fakafoki mei he falepa'anga mo e Pangikē Fakalakalaka á Tonga (TDB) i' loto he uike 2 pea 'i loto he mahina 'e 1 mei he Va'a Fakahoko Ngaahi Ngāue fakapa'anga 'o e ongo Niua.	80	80	90	90	8.5	8.5.1 16.6.1	
	12). Lahi ó e fakamatala fakakuata ó e lisiiti mo e	3	3	3	3	8.5, 16.6	8.5.1, 16.6.2* 16.6.1	

	totongi óku áve i' loto he mahina kimúa he tapuni á e kuata ki he Atita.							
	13) Lahi 'a e mahina tapuni ó e tau mo e fakamatala pa'anga hono áve ki he Atita.	5	5	4	4	8.5, 16.6	8.5.1, 16.6.2* 16.6.1	
	14). Lahi 'a e ngaahi fehúí ne átitai fakamuimui é he Atita i' tua kau ki he fakamatala pa'anga faka-táu.	18	15	10	10	8.5	8.5.1 16.6.1	
5) Sevesi ki he kasitomā	15) Lahi taimi óku solova ai e ngaahi fehúí\ngaahi fakatonutonu.	Within 3days	Within 2days	Within 2days	0	8.2, 8.5	8.2.1, 8.5.1	
6) Ako mo e fakalakalaka 'a e Kau Ngāue	16). Lahi á e ako ngāue óku óange ki he kau ngāuemo e ngaahi kupu fekaúaki i' he kuata.	8	10	15	15	8.6, 8.8	8.6.1, 8.8.2*	

PATISETI 'A E VA'A FAKAHOKO 'A E NGAHI NGAUE FAKAPAANGA (TD)

Tēpile 35: Patiseti 'a e Va'a Fkahoko 'a e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga (TD)

Fakamatala	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimetí (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Vahengā 'o e Kau Ngāue (Cat 10 & 11)	2.13	1.86	1.86	1.86
Fakalele Ngāue	0.45	0.21	0.21	0.21
Kātoa = Pa'anga mei he Puléanga (\$m)	2.58	2.07	2.07	2.07
Kau ngāue fakakatoa	81	89	89	89
Kau Ngāue Ma'olunga	1	1	1	1
Kau Ngāue Polofesinale	35	35	35	35
Kau Ngāue Kehe	45	43	43	43
Katoa Kau Ngāue Tu'uma'u	81	79	79	79
Kau Ngāue Lau'aho	11	10	10	10

POLOKALAMA 08.4: NGAHI TOKONI FAKAPAANGA 'A E PULEANGA (GGF)

'Oku tokolahi á e kau kasitoma á e Polokalama 4: Ngaahi Potungāue á e Puléanga (MDAs), ko e ngaahi komuiniti, kau faingatāia, ngaahi pisinisi taautaha mo e nīhi kehe pe. Ko e takāaki fakapa'anga ó e Vāa Fakahoko Ngāue (CSD) óku nau tokangāi e ngaahi totongi i'he Ngaahi Tokoni Fakapa'anga á e Puléanga (GGF) á ia 'oku ne kato'i ha ngaahi totongi fakavaha'a-pule'anga á ia óku i'he malumalu mo e pule á e Potungāue Pa'anga ' (MOF). Ko e ngaahi méa óku kau ki he Polokalama ní óku hā i'he Tēpile 36.

Tēpile 36: Konga Lalahi 'o e Polokalama 08.4: Patiseti mo e Kau Ngāue

Tokoni Fakapa'anga 'a e Pule'anga(GGF)

Fakamatala	2022/2023 Pa'anga hu atu (\$m)	2023/2024 Pa'anga hu atu (\$m)	2024/2025 Patiseti (\$m)	2025/2026 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Katoa = Pa'anga mei he Puléanga (\$m)	91.73	40.72	\$54.59	\$92.57	\$70.23	\$79.19
4.01 Ngaahi Monū'ia						
Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	7.67	7.67	4.41	6.61	6.61	6.61
4.02 Ma'u Mafai ki he Vahenga						
Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	0.00	0.00	4.20	2.20	2.20	2.20
4.03 Ngaahi Tokoni						
Pa'anga mei he Pule'anga(\$m)	5.59	5.59	3.79	5.52	5.52	5.52
4.04 Fakalakalaka 'a e komiuniti						
Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	5.59	5.59	3.79	5.52	5.52	5.52
4.05 Ngaahi Polōseki Makehe						
Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	25.06	17.18	27.75	12.36	5.88	5.88
4.06 Totongi 'Inasi						
Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	0.40	0.40	0.00	0.00	0.00	0.00
4.07 Totongi Memipa						
Pa'anga mei he Pule'anga(\$m)	3.04	3.04	3.04	3.04	6.07	1.04
4.08 Totongi e faka'ataa mei he Tukupau Ngāueaki mo e ngaahi fakamole kehe						
Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	5.15	4.04	4.59	4.44	7.44	21.44
4.09 Pa'anga Talifaki						
Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	5.00	5.00	5.00	5.00	5.00	5.00
4.10 Ngāue fakalakalaka sekitoa taautaha						
Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)			0.00	51.90	30.00	30.00

Ko e ngaahi taumu'a Ngāue ki he ngaahi Polokalama .08.04.01 ki he 10 'oku fiema'u 'a e ngaahi totongi kakato pea i'he taimi totonu pea fakatatau ki he ngaahi tūtutūuni. Ko e ngaahi kongokonga lalahi éni:

4.01: Malúi, Pa'anga ki he Vāhenga Mālōlō, Penisoni mo e ngaahi méáofa.

4.02 Ma'u Mafai ki he Vahenga

4.03: Ngaahi Tokoni

4.04: Fakalakalaka á e Komiuniti

4.05: Vakalii 'e Vāhenga, Ngāue Fakafonua, totongi ngauéaki, totongi Pangikē, komisoni ki he ngatāanga fakavahe, māu mafai ki he vāhenga, tokoni ki he sipoti, tokoni ki he kau laveangofua, polokalama máae kau táemāu ngāue, kaati fakafonua, ngaahi fale fōou mo e ngaahi Polōseki makehe

4.06: Totongi lñasi

4.07: Tokoni ki he ngaahi Kautaha

4.08: Fakalelei 'o e ngaahi komipiuta, úhila hala, laiseni, ngaahi Polōseki fakalakalaka.

4.09: Pa'anga Talifaki

4.10. Ngāue Fakalakalaka Sekitoa Taautaha

POLOKALAMA 08.5: NGAHI NŌ 'A E PULE'ANGA

Ko e mo'ua nō lahi taha 'a e Pule'anga' ko e nō mei' he Pangikē 'a Siaina' 'a ia oku kau ia 'i he mo'ua nō mei tu'apule'anga'. Ko e he mo'ua nō mei tu'apule'anga' 'oku' ne ma'u 'a e pēseti 'e 84 'o e mo'ua nō fakakātoa' pea pēseti 'e 16 mo'ua nō fakalotofonua'. Ko e Polokalama 5, 'oku fakalele ia mo tokangāi 'e he 'iuniti ki he ngaahi nō, 'i he Vāa Palani ki he Founga Ngāue Fakapa'anga' (FFD).

Tēpile 37: Konga Lalahi 'o e Ngaahi Polokalama 08.5.01: Patiseti

5.01 Ngaahi Nō						
Fakamatala	2022/2023 Patiseti (\$m)	2023/2024 Patiseti (\$m)	2024/2025 Patiseti 'Esitimeti (\$m)	2025/2026 Fakafuofua (\$m)	2026/2027 Fakafuofua (\$m)	2027/2028 Fakafuofua (\$m)
Pa'anga mei he Pule'anga (\$m)	45.38	67.12	69.35	68.38	75.19	71.50
<i>Taumu'a Ngāue ki he Polokalama 08.05.01: ke fakahoko e ngaahi totongi nō 'i he taimi totonu mo tonu 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e Polokalama.</i>						

F. TAIMI TĒPILE KI HE TAUMU'A NGĀUE FAKAKĀTOA MO E ME'AFUA TEFITO MA'AE POTUNGĀUE PA'ANGA 2025/2026

'Oku hanga 'e he tēpile 'i lalo 'o fakamatala'i fakanounou 'a e ngaahi Taumu'a Ngāue Fakakātoa mo e me'afua tefito Ngaahi Va'a Ngāue kotoa pe 'I he 'aho ke 'osi ki ai. Ko e ngaahi tokoni 'eni 'oku fai mei he ngaahi Va'a Ngāue 'oku fakafekau'aki ki he ngaahi Va'a Ngāue kehe. . .

Tēpile 38: : Taimi Tēpile ki he Taumu'a Ngāue Fakakātoa mo e Me'afua Tefito ma'ae Potungāue Pa'anga

	Taumu'a Ngāue/Lipooti/Nga ahi Ngāue	Va'a Fengāue'aki	'Aho faka'osi kihe Kau Hoa Ngāue	Va'a Tokoni/Kau Hoa ngāue`	'Aho faka'osi kihe Kau Hoa Ngāue	Va'a 'oku ne Tokangaekina/ Potungāue/Va'a
1.	Palani Patiseti	Va'a Tokoni & Fakalakalaka ke Matu'uekina e Fakatamaki (AMRDD)/Va'a Patiseti (BD)/ Va'a Palani ki he Ngaue Fakapa'anga (FFD), Va'a Fakahoko 'a e ngaahi ngaue fakapa'anga (TD)	Nōvema Uike 2	Va'a 'Ekonomika mo e Fale'i Fakapa'anga (EFPD), Va'a Patiseti (BD)	15 Nōvema Uike 3	Kapineti & Fale Alea
2.	Tohi tu'utu'uni 'o e fakamatala patiseti	Va'a 'Ekonomika moe Fale'i Fakapa'anga(EFPD)/Va'a Patiseti (BD)	Nōvema Uike 2	Va'a 'Ekonomika moe Fale'I Fakapa'anga(EFPD)/ Va'a Patiseti (BD)	Tisema Uike 2	Katoa 'a e Ngaahi Potungāue Pa'anga (ALL MDAs)
3.	Fakamtala Patiseti	Va'a Patiseti (BD)/ Va'a Tokoni & Fakalakalaka ke Matu'uekina e Fakatamaki (AMRDD)/Va'a Palani ki he Ngaue Fakapa'anga (FFD), Va'a Fakahoko 'a e ngaahi ngaue fakapa'anga (TD)	Fepueli Uike 1	Va'a 'Ekonomika mo e Fale'i Fakapa'anga (EFPD), Va'a Patiseti (BD)	Tisema Uike 2 Epeleli Uike 2	Kapineti Fale Alea
4.	Patiseti Fakafuofua	Va'a Tokoni & Fakalakalaka ke Matu'uekina e Fakatamaki (AMRDD)/ Va'a Palani ki he Ngaue Fakapa'anga (FFD)/ Va'a Fakahoko 'a e ngaahi ngaue fakapa'anga (TD)/ Va'a Fakatau Lalahi 'a e Pule'anga (PD)/ Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Fakapa'anga e Potungāue (CSD FPM)	Fepueli Uike 3	Va'a Patiseti (BD)	Maasi Uike 4 'Epeleli Uike 2	Kapineti Fale Alea
5.	Patiseti Fakafuofua 'o e Potungāue	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	Sanuali Uike 3	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Fakapa'anga e	Sanuali Uike 4	Patiseti

				Potungāue (CSD FPM)		
6.	Fakamāalāala Patiseti 'a e Potungāue	Va'a Patiseti (BD)	'Epeleli Uike 3	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Fakapa'anga e Potungāue (CSD FPM)	Mē Uike 1	Patiseti (BD)/Va'a Patiseti mo e Pule Lahi 'o e Potungāue (CEO)
7.	Palani Faka Potungāue Fakaangaanga 1 ki he 'Ōfisi 'o e Palemia (PMO)	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	Tisema Uike 2	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	Jan Wk 3	'Ōfisi 'o e Palemia (PMO)
8.	Palani Faka-Potungāue Fakaangaanga 2 ki he Fale Alea (LA) (Faka- Tonga)	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	Ma'asi Uike 2	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	Epeleli Uike 2	'Ōfisi 'o e Palemia (PMO) mo e Fale Alea (LA)
9.	Palani Ngāue Kakato	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	Siulai Uike 1	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	August Uike 4	'Ōfisi 'o e Palemia (PMO)
10.	1.Palani Fakatau Koloa Fakata'u – Fakaangaanga 1 2.Palani Fakatau Koloa Fakata'u (Kakato)	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	Fepueli Uike 2 Siulai Uike 2	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Fakapa'anga e Potungāue (CSD FPM)	Fepueli Uike 4 Siulai 31	Va'a Patiseti (BD)/ mo e Va'a Fakatau Koloa 'a e Pule'anga (CPU) Va'a Fakatau Koloa 'a e Pule'anga (CPU)
11.	Palani Ngaue Fakata'u	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	Aokosi Uike 1	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	Aokosi Uike 4	Pule Lahi 'o e Potungāue (CEO) mo e Minisitā
12.	Lipooti Fakata'u (Faka-Tonga)	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	Aokosi Uike 1	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	Sepitema 30	Fale Alea (LA)
13.	Palani Ako Ngaue Fakata'u	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	Siulai Uike 4	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	'Aokosi Uike 2	Komisoni 'a e Kau Ngāue Faka Pule'anga (PSC)
14.	Lipooti Folau Fakavaha'a Pule'anga (Fakakuata)	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	'I loto he 'aho 'e 3	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	Sanuali, 'Epeleli, Siulai, Okatopa Uike 1	Komisoni 'a e Kau Ngāue Faka Pule'anga (PSC)
15.	Lipooti FakaVa'a ki he Kuata (Fakahoko Ngāue 'o fakatatau ki he Ngaahi Me'afua Tefito)	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	Sanuali, 'Epeleli, Siulai, 'Okatopa Uike 1	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	Sanuali, 'Epeleli, Siulai, Okatopa Uike 2	Pule Lahi 'o e Potungāue (CEO)
16.	Me'afua ki hono sivi'i 'a e fakahoko ngāue 'o ha taha ngāue (PMS) – Sivi'i vaeua ta'u	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	Sanuali Uike 2	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	Sanuali Uike 4	Komisoni 'a e Kau Ngāue Faka Pule'anga (PSC)
17.	Me'afua ki hono sivi'i 'a e fakahoko ngāue 'o ha taha ngāue (PMS)– Sivi'i Fakata'u	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	'Aokosi Uike 1	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	'Aokosi Uike 3	Komisoni 'a e Kau Ngāue Faka Pule'anga (PSC)
18.	Me'afua ki hono sivi'i 'a e fakahoko ngāue'o ha taha ngāue (PMS)-Lipooti Fakakuata	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	Faka'osi 'o e kuata kotoa	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	'Okatopa, Sanuali, 'Epeleli, Siulai Uike 1	Komisoni 'a e Kau Ngāue Faka Pule'anga (PSC)

19.	Lisi 'o e kau ngāue-- fakavaeua ta'u	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	Tisema, Sune	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	Sanuali Uike 2 Siulai Uike 1	Komisoni 'a e Kau Ngāue Faka Pule'anga (PSC)
20.	Vakai'i 'a e Fakamole 'a e Pule'anga (PEFA)	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue		Va`a Palani ki he Ngāue Fakapa`anga (FFD)	Faka'osinga 'o Sune 2024	Pule Lahi 'o e Potungāue (CEO) mo e Minisitā
21.	Mape 'i 'o e Ngaahi Founga Ngāue (SOPs)	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	30 Sune	Va'a Fakahoko Ngāue (CSD)	Faka'osi 'o e kuata kotoa lipooti ki he Va'a Fakahoko Ngāue (CSD)	Pule Lahi 'o e Potungāue (CEO) mo e Minisitā
22.	Fakafo'ou e ngaahi fakamatala ngāue	Kātoa Ngaahi Va'a Ngāue	'Okatopa Uike 1	Va'a Ngāue Fakakātoa ki hono Ngāue'i e Potungāue (CSD HRPM)	Nōvema Uike 4	Komisoni 'a e Kau Ngāue Faka Pule'anga (PSC)

H. FAKAMĀ'OPO'OPO

Ko e Palani Ngāue 'a e Potungāue' ki he Ta'u Fakapa'anga 'e tolu (3) mei' he 2025/2026 ki he 2027/2028 'e malava pē ke toe fakahoko ha ngaahi fakalelei ki he palani ko eni 'o makatu'unga 'i ha ngaahi liliu 'e hoko 'i he kaha'u. 'I hono fakahoko 'o e palani', 'oku fiema'u 'a e ngaahi fakakaukau mo e 'ilo fo'ou ki he lelei fakalukufua 'a e ngaahi taumu'a ngaue', mo e ngaahi ola' ki he fakalalakaka faka'ekonōmika'.

Ko e Palani Ngāue Fakaikiiki Fakata'u ki he Ta'u Fakapa'anga 2025/2026 'a e Potungaue 'e fa'u ia fakatatau ki he Palani Ngāue Ta'u Fakapa'anga 'e tolu (3) ko eni'.

'Oku tukupā 'a e Potungāue' ke fakakakato 'a e Palani Ngāue' fakata'u tolu (3) mo e Palani Ngāue Fakaikiiki Fakata'u' ki he ongo vaha'a taimi oku ha atu 'i 'olunga' 'o fakatatau ki he kau ngaue, pa'anga mo e me'angaue 'a e Potungāue.